

ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนาหายานที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมพื้นบ้าน
ในจังหวัดเชียงใหม่

โดย

นายวรรณระ มุลขำ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2545

ISBN 974 – 653 – 537 – 4

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

TRACES OF MAHAYANA BUDDHISM FROM THE FOLK BELIEFS AND RITUAL
CEREMONIES FOUND WITHIN CHIANG MAI PROVINCE

By

Watana Moonkham

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for Degree

MASTER OF ARTS

Department of Archaeology

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2002

ISBN 974 – 653 – 537 - 4

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayan ที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่” เสนอโดย นายวรรณะ มูลขำ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

๗๔๔

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จีราวรรณ คงคล้าย)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ ๑๙ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๕๖.....

ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

1. ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุข อินทรารูธ
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิ้นชัย กระบวนแสง

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

.....
.....ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มยุรี วีระประเสริฐ)

..... 13 / 5 / 46

..... กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุข อินทรารูธ)

..... 13 / 5 / 46

..... กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร. ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์)

..... 14 / พฤษภาคม / 46

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิ้นชัย กระบวนแสง)

..... 14 / พฤษภาคม / 25๕๖

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร. จีรสา คุษาชีวะ)

..... 13 / 5 / 46

K 41311002 : สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

คำสำคัญ : พุทธศาสนamahayan/พิธีกรรมพื้นบ้าน/เชียงใหม่

วรรณะ มูลขำ : ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayanที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่ (Traces of Mahayana Buddhism from the folk beliefs and ritual ceremonies found within Chaiang Mai Province) อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ : ศ.ดร. ผาสุข อินทรารุช และ ผศ. สิ้นชัย กระบวนแสง 182 หน้า ISBN 974 -XXX - XXX -X

การศึกษาร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayanที่มีต่อพิธีกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงความเป็นมาของร่องรอยและอิทธิพลดังกล่าว

เนื้อหาของวิทยานิพนธ์ แบ่ง เป็น 5 บท บทแรกจะกล่าวถึงความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา และวิธีการดำเนินการวิจัย บทที่ 2 กล่าวถึง ความเป็นมา และรายละเอียดของพุทธศาสนamahayan บทที่ 3 กล่าวถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พอสังเขป การเข้ามาของพุทธศาสนาในพม่า และการเข้ามาของพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย ตลอดจนร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayanที่ปรากฏในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย บทที่ 4 กล่าวถึง พิธีกรรมที่เลือกศึกษาและวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayanที่ปรากฏในพิธีกรรม บทสุดท้าย สรุปผลการศึกษา

จากผลการศึกษาทราบว่า ร่องรอยของคติพุทธศาสนamahayanที่ปรากฏในพิธีกรรมพื้นบ้านนั้นปรากฏ 3 ประการ ได้แก่

1. อิทธิพลทางด้านแนวความคิด และคติความเชื่อต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรม
2. อิทธิพลทางด้านอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรม
3. อิทธิพลทางด้านวิธีปฏิบัติและขั้นตอนต่างๆ ในพิธีกรรม

โดยอิทธิพลดังกล่าวน่าจะเป็นอิทธิพลพุทธศาสนamahayan สาย ต้นตรยาน มั่นตรยาน และกาลจักรยาน ซึ่งสันนิษฐานว่ารับมาจาก ธิเบต เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวพุทธศาสนานิกายต้นตระกูลเจริญอยู่ โดยอาจจะส่งอิทธิพลผ่านพม่าเข้ามาในเขตภาคเหนือตอนบนอีกทีหนึ่ง

ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2545

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ 1.....2.....

K41311002 : MAJOR : HISTORICAL ARCHAEOLOGY

KEYWORD : MAHAYANA BUDDHISM/FOLK RITUAL/CHAING MAI

WATANA MOONKHAM : TRACES OF MAHAYANA BUDDHISM FROM THE FOLK BELIEFS AND RITUAL CEREMONIES FOUND WITHIN CHIANG MAI PROVINCE. THESIS ADVISORS:PROF. PHASOOK INDRAWOOTH , PhD. , AND ASST.PROF. SINCHAI KRABUANSAENG. 182 pp. ISBN 974 –XXX – XXX - X

The purpose of this thesis is to study the traces of Mahayana Buddhism from the folk beliefs and ritual ceremonies found within Chiang Mai Province

This thesis has 5 chapters .The first chapter mentioned about a statement and significance of the problems and the process of the study. Second chapter mentioned about the significance and details of Mahayana Buddhism. Thirth chapter mentioned about a history of the Buddhism in Southeast Asia , Burma and Northern Thailand ,and the traces of Mahayana Buddhism in Northern Thailand from archaeological evidences. Forth chapter mentioned about the folk beliefs and ritual ceremonies found within Chiang Mai province and traces of Mahayana Buddhism. And the last chapter is the conclusion

From this study, the traces of Mahayana Buddhism from the folk beliefs and ritual ceremonies there are have 3 types of influences

1. Influences of the concepts and some beliefs
2. Influences of ritual implements
3. Influences of ritual process

These influences were Mahayana Buddhism in any sections such as Tantric ,Mantric and Kalachakrayana , and some folk beliefs found in Tibet and Burma , and it's spread into the Northern Thailand especially the upper part of Northern Thailand.

Department of Archaeology Graduate School Silpakorn University Academic Year 2002

Student's signature.....

Thesis Advisors' signature. 1.....2.....

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้จะสำเร็จลงมิได้โดยถ้าปราศจากบุคคลต่างๆ เหล่านี้

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย และคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่สนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัยในการวิจัยครั้งนี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุข อินทรารุช และผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิ้นชัย กระบวนแสง ที่กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และช่วยตรวจแก้ไขข้อผิดพลาด ตลอดจนให้คำแนะนำและช่วยเหลือ แก่ผู้วิจัยตลอดมา

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คณาจารย์ภาควิชาโบราณคดีทุกท่านที่คอยสอบถามและติดตามผลการวิจัย ตลอดจนให้คำปรึกษาต่างๆ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เรณู วิชาศิลป์ และคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่คอยให้คำปรึกษาและกำลังใจแก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณ คุณ สุขกมล วงศ์สุวรรณ คุณสุริพร โชติธรรมโม คุณคมกริช สิทธิโพธิ์ คุณจารุวรรณ โปษยานนท์ คุณ จินตนา จุติมานนท์ ตลอดจนพี่ๆ น้องๆ ภาควิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ทุกคน ที่คอยถามไถ่และให้กำลังใจ แก่ผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบคุณ คุณธิตินันดา จินาจันทร์ และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ด้านข้อมูลภาคเหนือ

ขอขอบคุณ คุณชนัญญา บุญยัง และคุณจันทร์ตน เตื่อสกุล ที่คอยช่วยเหลือเรื่องที่พัก และสอบถามเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์ ขณะที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลใน จังหวัดเชียงใหม่

ขอขอบคุณ คุณนวลจันทร์ ไหลสุพรรณวงศ์ ที่คอยช่วยเหลือทางด้านการพิมพ์ ข้อมูลในห้องสมุด และด้านอื่นๆ แก่ผู้วิจัย ตลอดมา

ขอขอบคุณ คุณอรรคพล สาตุ้ม ที่คอยช่วยเหลือทางด้านข้อมูล และข่าวคราวต่างๆ ให้แก่ผู้วิจัยตลอดมา

ขอขอบคุณ Mr.Takayuki Kabeya Mr.Ken Muto เพื่อนที่ดีที่สุดของผม และกำลังใจทุกกำลังใจที่มีให้กับผู้วิจัย แม้ว่าจะไม่สามารถเอ่ยชื่อในที่นี้ได้ทั้งหมด

และวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะมีขึ้นไม่ได้เลยถ้าหากปราศจาก พ่อและแม่ ที่ให้โอกาสในการศึกษาต่อครั้งนี้ และคอยสนับสนุน ตลอดจนให้กำลังใจ แก่ผู้วิจัยเสมอมา ขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วยครับ

สุดท้ายนี้ขออุทิศวิทยานิพนธ์นี้ให้กับบรรพบุรุษและดินแดนล้านนาที่เปรียบเสมือนอาณาจักรแห่งความรู้และภูมิปัญญาต่างๆ จนก่อกำเนิดเป็นวิทยานิพนธ์เล่มนี้ขึ้น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ฎ
สารบัญภาพลายเส้น	ฏ
สารบัญแผนผัง	ฑ
สารบัญภาพประกอบ	ฒ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา	5
ข้อตกลงเบื้องต้น	5
ขอบเขตของการศึกษา	5
วิธีการศึกษาวิจัย	6
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
แหล่งข้อมูล	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
2 พุทธศาสนมหายาน	9
กำเนิดของพุทธศาสนมหายาน	9
การทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรก	10
การทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 2	10
การทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3	12
การทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 4	13
บุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการก่อตั้งนิกายมหายาน	15
พระเจ้ากนิษกะมหาราช	15
พระอัสวโฌม	15
พระนาคารชุน	16

บทที่	หน้า
นิกายสำคัญในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน	16
นิกายมหายานิก หรือ ศูนย์วาท	18
นิกายวิษณฺณวาท หรือ นิกายโยคจาร	18
นิกายจิตตมตวาท	19
นิกายตันตรยาน	20
คัมภีร์และพระสูตรสำคัญของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน	21
ปรัชญาปารมิตาสูต	22
อวตังสกสูตร หรือ คันธวฺยหฺสูตร พุทฺธาวตังสกสูตร	22
กัณฺทวฺยหฺสูตร	23
สุขาวตฺวฺยหฺสูตร	23
ลึงกาวตารสูตร	24
สมาธิราชาสูตร	24
รัชฺตระปาละสูตร	24
สัทธรรมปุณฺฑริกสูตร	24
สุวรรณประภาสสูตร	25
ทศกฺุมิกสูตร	26
ตถาคตคฺรรกสูตร	26
มหาปริณิรวานสูตร หรือ มหาปริณิพพานสูตร	27
มหาวัสฺตุ	27
ลลิตวิสฺตระ	28
พุทฺธจริต	28
เสานทรนันทะกาพย์	28
ปรัชญาตันตระ	29
ปรัชญามันตรยาน	29
ปรัชญาวัชรยาน	30
ปรัชญาสหัสชาน	31
ปรัชญากาลจักรยาน	31

บทที่	หน้า
พุทธศาสนานิกายตันตระในดินแดนต่าง	33
นิกายตันตระในจีน	33
นิกายตันตระในมองโกเลีย	33
นิกายตันตระในเนปาล	34
นิกายตันตระในธิเบต	34
นิกายสำคัญของลัทธิลามา	36
พิธีกรรมและประเพณีสำคัญของพุทธศาสนานิกายตันตระ	37
อุปกรณ์สำคัญที่ใช้ในพิธีกรรมพุทธตันตระ	38
3 การเข้ามาของพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย	41
การเข้ามาของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	41
การเข้ามาของพุทธศาสนาในพม่า	45
พุทธศาสนาฝ่ายสันสกฤตในพม่า	46
พุทธศาสนานิกายอารี (ARI)	49
หลักฐานเอกสาร	49
หลักฐานด้านจารึก	50
การเข้ามาของพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย	51
หลักฐานด้านเอกสาร	51
หลักฐานด้านจารึก	54
หลักฐานด้านโบราณคดี	54
ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayan	
ในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย	56
หลักฐานด้านเอกสาร	56
ตำนานมูลศาสนา	56
ชินกาลมาลีปกรณ์	57
คัมภีร์โลกบัญญัติ	58
คัมภีร์ปฐมมุลุมุติ	58
หลักฐานด้านโบราณคดี	59

บทที่		หน้า
4	พิธีกรรมพื้นบ้าน : ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนามหายานที่ปรากฏ	62
	ประเพณีทานตุง	63
	คัมภีร์ที่ปรากฏเรื่องธง	64
	ธงในดินแดนต่างๆ	66
	คติความเชื่อเรื่องตุงในล้านนา	68
	หลักฐานเอกสาร	69
	หลักฐานโบราณวัตถุ-สถาน	69
	การทานตุง และอานิสงส์การทานตุง	71
	ประเพณีใส่บาตรเพ็งพุทธ	73
	คติเรื่องพระอุปคุตในคัมภีร์ต่างๆ	74
	คติเรื่องพระอุปคุตในพม่า	75
	คติเรื่องพระอุปคุตในล้านนา	76
	พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ	77
	พิธีกรรมเช่นพลีของธิเบต	79
	พิธีกรรมเช่นพลีของพม่า	79
	พิธีกรรมเช่นพลีของไทยใหญ่	80
	ประเพณีสืบชาติตา	81
	บทสวดที่ใช้ในพิธีสืบชาติตา	84
	ประเพณีบูชาเสาอินทขิล	87
	ความหมายของเสาแกนแห่งจักรวาล	88
	จักรวาลวิทยาในลัทธิต่างๆ	89
	คติมหาทักษาในพม่า	91
	จักรวาลวิทยาของเมืองเชียงใหม่	92
	เสาอินทขิลในฐานะแกนกลางของจักรวาล	92
	เสาอินทขิลในฐานะเสาของพระอินทร์	93
	เสาอินทขิลในฐานะเสาแห่งการพยากรณ์	94
	ประเพณีส่งนพเคราะห์	95
	นพเคราะห์ในลัทธิต่างๆ	98

บทที่	หน้า
ความเชื่อเรื่องดาวนพเคราะห์ในพม่า.....	99
ความเชื่อเรื่องนพเคราะห์ในล้านนา	100
พิธีกรรมขึ้นท้าวทั้ง 4	101
โลกบาลในลัทธิต่างๆ	103
คติความเชื่อเรื่องจตุโลกบาลในอินเดีย	104
คติความเชื่อเรื่องจตุโลกบาลในจีน	104
คติความเชื่อเรื่องจตุโลกบาลในทิเบต	105
คติความเชื่อเรื่องจตุโลกบาลในพม่า	105
5 สรุปและข้อเสนอแนะ	107
ข้อเสนอแนะ	112
บรรณานุกรม	113
ภาคผนวก	119
ภาคผนวก ก ภาพถ่ายใช้ในพิธีกรรมขึ้นท้าวทั้ง 4	119
ภาคผนวก ข คำสวดบูชาอารักษ์เมือง	121
ภาคผนวก ค อุณห์สสวชัยสูตร	122
ประวัติผู้วิจัย	182

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงตำแหน่งของดาวนพเคราะห์ของพม่า	123
2	แสดงตำแหน่งของพระอัครสาวก ในพิธีกรรมส่งนพเคราะห์พม่า	124
3	แสดงการทำสะตวงในพิธีกรรมส่งนพเคราะห์ล้านนา	125

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญภาพลายเส้น

ภาพลายเส้นที่		หน้า
1	เครื่องดนตรีที่ใช้ในพิธีกรรมชืเบต	126
2	ชงรูปแบบต่างๆ ของชืเบต.....	127
3	ชงที่ใช้ในพิธีกรรมชืเบต	128
4	ลุงตะ	129
5	เครื่องพลีกรรมต่างๆ ในพิธีกรรมชืเบต	130
6	เครื่องพลีกรรมในพิธีกรรมชืเบต	131
7	แท่นบูชาหน้าตของชาวพม่า	132
8	มณฑลจักรวาลในพุทธศาสนา	133

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญแนผ้

แนผ้ที่		หน้า
1	พระราชวัง เมืองม้ทะเลย์	134
2	แสดงท้ษาเมืองตามท้ศต้งๆ	135
3	แสดงตำแหน่งคานพะเคราะห์ตามท้ศต้งๆ	136

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธ์

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	วัชระ	137
2	เครื่องใช้ในพิธีกรรมธเบต	138
3	หอยสังข์	139
4	วัชระ กระจัง	140
5	ศาสนสถานนันทปะยะ	141
6	ศาสนสถานพะตองสู	142
7	จารึกมะยะเซติ พุกาม	143
8	จารึกหริภุญไชย	144
9	พระพิมพ์ดินเผา	145
10	พระพิมพ์ ชุ่มพุทธคยา พบที่ลำพูน	146
11	พระพิมพ์ตรีภย พบที่ลำพูน	147
12	เจดีย์ทรงระ วัตถุประสงค์	148
13	เจดีย์ทรงปราสาท 8 เหลี่ยม	149
14	เจดีย์ทรงปราสาท วัดป่าสัก	150
15	ตุ่มสามหาง จีน	151
16	ตุ่มสามหาง ล้านนา	152
17	ตุ่มไทใหญ่ 1	153
18	ตุ่มไทใหญ่ 2	154
19	ตุ่มไทใหญ่ 3	155
20	ตุ่มไชย	156
21	ตุ่มพันวา	157
22	ตุ่มไทใหญ่	158
23	พระอุปลุต	159
24	ภาพพระบถ	160
25	พิธีกรรมเลี้ยงปู่แสะย่าแสะ	161

ภาพที่		หน้า
26	ไม้ค้ำสะหลี 3 อัน	162
27	ตุ้งค้ำคิง	163
28	ช่อน้อย	164
29	ตาเหลว	165
30	เครื่องพลีกรรมในพิธีสืบชะตา	166
31	พิธีสืบชะตา 1	167
32	พิธีสืบชะตา 2	168
33	พิธีสืบชะตา 3	169
34	พิธีสืบชะตา 4	170
35	พิธีสืบชะตา 5	171
36	เสาอินทขีล	172
37	พิธีกรรมสงฆ์ในประเพณีบูชาเสาอินทขีล	173
38	เข้าอินทขีล 1	174
39	เข้าอินทขีล 2	175
40	เข้าอินทขีล 3	176
41	มณฑล จักรवाल ธิเบต	177
42	หอปราสาทเสาเดียว	178
43	ภาพท้าวจตุโลกบาลธิเบต	179
44	ท้าวชุตตราษฎร์	180
45	ท้าววิรุฬภย์	181

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในพื้นที่เขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยนั้น เป็นที่ตั้งของแหล่งอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่ง ที่เรียกว่า “ล้านนา” ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัดได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน พื้นที่ดังกล่าว พบหลักฐานทางอารยธรรมเก่าถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และพบหลักฐานทางอารยธรรมที่เกิดขึ้นภายใต้คติพุทธศาสนาเก่าสุคราวพุทธศตวรรษที่ 12 โดยพบหลักฐานทางด้านโบราณคดีที่มีอิทธิพลวัฒนธรรมในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งได้แผ่เข้ามาในดินแดนแถบนี้ นอกจากนี้หลักฐานทางด้านเอกสาร กล่าวคือ ในตำนานมูลศาสนาและจามเทวีวงศ์ ยังได้กล่าวว่าพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนแถบนี้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11

ในพื้นที่ดังกล่าวก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้านั้น ชุมชนแถบนี้มีความเชื่อดั้งเดิมปรากฏอยู่ก่อนแล้ว เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ผีสางเทวดา เวทมนตร์คาถาต่างๆ ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตทุกแง่มุมของชาวบ้าน แม้ว่าพุทธศาสนาเข้ามาภายหลังนั้นก็ไม่ได้ทำลายความเชื่อดังกล่าว แต่กลับเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับความเชื่อเหล่านี้และความเชื่อดังกล่าวค่อนข้างที่จะมีความสำคัญกว่ากิจกรรมทางพุทธศาสนา ชาวบ้านมีความเชื่อในสัจญ์ลัทธิหรือสัจญ์อันเป็นมงคลและอัมมงคล ซึ่งทำให้ตนตัดสินใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จากหลักฐานที่พบและแสดงถึงการผสมผสานระหว่าง 2 ความเชื่อนี้มีอยู่มาก เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง(ผีปู่แสะย่าแสะ) พิธีสะเดาะเคราะห์ สืบชาติ ความเชื่อเรื่องยันต์ เป็นต้น ซึ่งปรากฏพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย (นฤจร อธิธิจักระจรัส 2523:153)

พุทธศาสนาที่เข้ามาในยุคแรกนั้นคงจะยอมรับ แนวความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานกันจนแยกไม่ได้ และอาจจะกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาที่เข้ามาในยุคแรกนั้น น่าจะเป็นพุทธศาสนาหายาน ด้วยเหตุผลที่ว่า พุทธศาสนาในลัทธิดังกล่าว ได้พัฒนาองค์ความรู้ทางด้านปรัชญาต่างๆ หลายแขนง และสามารถยอมรับ ความเชื่อทางไสยศาสตร์ เวทมนตร์ คาถาต่างๆ และความเชื่อนอกเหนือจากพุทธศาสนาได้มากกว่าพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมหรือเถรวาท ซึ่งอาจจะปะปนแนวความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ด้วยในยุคนั้น(แสง จันทร์งาม 2523:135)

ส่วนหลักฐานทางด้านโบราณคดีปรากฏชัดเจนมากขึ้นเมื่อเกิดการขยายตัวของวัฒนธรรมทวารวดีจากภาคกลางของไทย ขึ้นมาในดินแดนแถบนี้ และวิวัฒนาการมาเป็นวัฒนธรรมทวารวดีตอนบนของไทย พบร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayanaมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16(ทวารวดี) โดยพบหลักฐานด้านประติมากรรม คือ กลุ่มพระพิมพ์ปรกโพธิ์ ซึ่งมีรูปแบบคล้ายกับศิลปะอินเดียสมัยราชวงศ์ปาละ(พุทธศตวรรษที่ 13-14)ที่จังหวัดลำพูน นอกจากนี้ยังพบหลักฐานทางด้านประติมากรรมอื่นๆอีก เช่น พระพิมพ์แสดงภาพพระพุทธรูปทรงเครื่อง 3 องค์ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย หรือที่เรียกว่าพระตรีกาย ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย(ศิลปะลพบุรี) ซึ่งแสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนamahayanaจากเขมร นอกจากนี้ก็ยังปรากฏพระพิมพ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น พระแสง พระแปด พระสิบสอง พระสิบแปด เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะทำเป็นพระหลายองค์ติดกัน ซึ่งเป็นคตินิยมของพุทธมหายานที่ว่า พระพุทธเจ้ามีมากมายเท่ากับเม็ดทรายในมหาสมุทร และเป็นแบบนิยมในการทำพระพิมพ์ในเชียงใหม่มาจนถึงปัจจุบัน(ผาสุ อินทรารุช 2536)

จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของพระพิมพ์แบบต่างๆ ที่พบในจังหวัดลำพูนนั้น พบว่าได้มีการสร้างขึ้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 เป็นต้นมา โดยน่าจะมีการนำรูปแบบของศิลปกรรมทวารวดีจากลพบุรีมาสร้าง รวมทั้งรับอิทธิพลพุทธศาสนาทั้งจากอินเดียโดยตรงและผ่านทางพุกามด้วย (ณัฐภัทร จันทวิช 2533)

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานทางสถาปัตยกรรม คือ เจดีย์กู่กุด หรือสุวรรณจังโกฏิเจดีย์ ที่มีลักษณะเป็นเจดีย์เหลี่ยม และมีซุ้มพระพุทธรูปประดับทั้งสี่ด้าน รวม 60 ซุ้ม ซึ่งอาจหมายถึงจำนวนเหล่าปัจเจกพุทธเจ้าที่มีอยู่มากมายนับไม่ถ้วน หรืออาจหมายถึงเหล่าอดีตพุทธเจ้าที่เสด็จมาตรัสรู้บนโลกนานเป็นกัลป์เป็นอสงไขยก่อนพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ซึ่งเป็นคติหนึ่งของพุทธมหายาน (สันติ เล็กสุขุม 2538:30)

สมัยหลังพุทธศตวรรษที่ 20 นั้นในล้านนายังปรากฏร่องรอยของพุทธศาสนamahayanaอยู่ถึงแม้ว่าจะรับเอาพุทธศาสนาแบบเถรวาท(ลังกาวงศ์)มาจากสุโขทัยแล้วก็ตาม ตั้งแต่รัชสมัยพญากือนา กษัตริย์องค์ที่ 8 ของราชวงศ์มังราย ทรงได้อาราธนาพระมหาสุมนเถระ มาจากสุโขทัย เพื่อมาเผยแผ่ศาสนาลังกาวงศ์ ที่พระมหาสุมนเถระได้ไปเรียนมาจากเมือง พัน หรือพันธรัฐ ซึ่งพุทธศาสนาที่ท่านนำเข้ามาจะเป็นอย่างไรไม่ปรากฏชัดเจน แต่ร่องรอยจากตำนานแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาในช่วงนั้นไม่น่าจะเป็นพุทธศาสนาเถรวาทอย่างบริสุทธิ์ หากผสมกับความคิดของพุทธศาสนาฝ่ายอาจารย์วาท(บำเพ็ญ ะวิน 2539:208) ดังเช่นการที่ตำนานบอกว่าพระมหาสุมนเถระจะได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคต

ดังกล่าวว่า"...เจ้าสุวัณณรัตตมหาสวามีคือเป็นหน่อพุทธรังษิต๑แท้ตาย ท่านจักได้เป็นพระต๑ ถัดพระเมตเตยยะมี มีหั้นชะแล..."(มูลศาสนา ล้านนา ล้านนา 2538:161)

ข้อความข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาหายานนั้นยังคงมีบทบาทและอิทธิพลต่อแนวคิดและความเชื่อบางประการของชาวล้านนาอยู่ ถึงแม้ว่าในช่วงระยะเวลาหลังนี้จะได้มีการหันมานับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท แต่ยังคงปรากฏร่องรอยดังกล่าวในกิจกรรมและพิธีกรรมบางอย่าง เช่น คติการสร้างพระพุทธรูป พระพิมพ์ การสร้างวิหาร และจิตรกรรมฝาผนัง ตลอดจนพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ซึ่งยังคงปรากฏร่องรอยมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังปรากฏร่องรอยและหลักฐานอื่นๆอีกที่บ่งบอกถึงอิทธิพลคติพุทธศาสนาหายานในเขตภาคเหนือตอนบน กล่าวคือ

1 ธารนิมนตร์ ซึ่งเป็นมนตร์ของมหายานสาขามันทรยาน ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

2 ในล้านนานั้นจากการศึกษาพบ พระพุทธรูปทรงเครื่องแบบกษัตริย์หลายองค์ด้วยกัน ซึ่งมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-21 โดยคติการทำพระพุทธรูปทรงเครื่องนั้น มาจากคติพุทธศาสนาหายานที่เรียกว่าพระพุทธเจ้าไม่ใช่มนุษย์ธรรมดาที่สะสมบารมีจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แต่พระองค์เป็นโลกุตระ พ้นจากกิเลสทั้งปวง พระอานุภาพของพระองค์ไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นพุทธศาสนิกชนที่นับถือนิกายมหายานจึงนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องกษัตริย์ไว้บูชา ซึ่งแสดงถึงอานุภาพอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์เปรียบได้กับมหาจักรพรรดิ(สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย 2542 : 410)

3 ในงานมงคลต่างๆของชาวไทยภาคเหนือ นั้น ไม่ว่าจะเป็นงานวันเกิด พิธีสืบชะตา พระสงฆ์จะได้รับการนิมนต์มาสวดอุณหิสวิชัยสูตร ซึ่งเป็นสูตรนอกพระไตรปิฎก ซึ่งได้แต่งเลียนแบบ อุชณีวิชัยธารณีของมหายานและอาจมีการสวดชมพูนิตสูตรของมหายานด้วย

4 พระสงฆ์และฆราวาสผู้เคร่งครัดในศาสนา ซึ่งโดยมากจะเป็นผู้สูงอายุมักจะละเว้นจากการกินเนื้อสัตว์ เช่นเดียวกับชาวพุทธฝ่ายมหายาน

5 ในสมัยก่อน พระสงฆ์ในล้านนาไทยไม่ค่อยเคร่งครัดนักในการปฏิบัติตามวินัยบางข้อ บางองค์ก็ไม่ปฏิบัติตาม ลิกขาบทปาจิตตีย์ ที่ห้ามฉันอาหาร ในเวลาวิกาลในตอนเย็น สามเณรมักจะเดินสู่หมู่บ้าน เพื่อไปฉันอาหารเย็นนี้ทางครอบครัวจัดเตรียมไว้ให้ (แสง จันทรวงาม 2523)

6 ล้านนายังมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนหรือดินแดนใกล้เคียงทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและการค้าขาย จึงส่งผลให้อิทธิพลทางด้านศาสนาจากดินแดนเหล่านั้น เข้ามามีบทบาทในดินแดนนี้ด้วย เช่น พุกาม(พม่า) จีน สุโขทัย เป็นต้น โดยอาจรับมาในรูปแบบแนวคิดทางศิลปะ และวัฒนธรรมบางประการ จากสิ่งที่เขาได้เห็น เช่น รูปแบบสถาปัตยกรรม ของเจดีย์ที่มีลักษณะ

คล้ายกับประสาทของจีนที่เรียกว่า “ละ” ซึ่งยังคงพบเห็นอยู่โดยทั่วไปในเชียงใหม่(สันติ เล็กสุขุม,2538) นอกจากเจดีย์ทรง ละ แล้วในล้านนายังปรากฏรูปแบบเจดีย์ที่มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือจัตุรัส มีมุขด้านหน้าและมักสร้างซุ้มพระพุทธรูปประดับทั้ง 4 ด้าน ขององค์เจดีย์ ซึ่งเป็นอิทธิพลของพุททามที่รับมา โดยอาจจะสร้างเป็นพระพุทธรูปประทับยืนหรือประทับนั่งทั้ง 4 ด้าน ซึ่งอาจหมายถึงพระอดีตพุทธเจ้าทั้งสี่องค์คือ

พระกกุสันธะ พระอดีตพุทธเจ้าประจำทิศเหนือ

พระโกนาคมนะ พระอดีตพุทธเจ้าประจำทิศตะวันออก

พระกัสสปะ พระอดีตพุทธเจ้าประจำทิศใต้

พระศรีศากยมุณี พระอดีตพุทธเจ้าประจำทิศตะวันตก

ซึ่งคิดดังกล่าวเป็นของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เกี่ยวกับพระอดีตพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้ไปแล้วโดยคตินี้พุทธศาสนาเถรวาทรับมาอีกทีหนึ่ง โดยปรากฏหลักฐานขององค์เจดีย์วัดพระยืนจังหวัดลำพูน ซึ่งการประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งสี่ทิศนี้อาจจะมีความเชื่อมโยงกับการประดิษฐานพระพุทธรูปในซุ้มจรนำทั้งสี่ด้านของเจดีย์และวิหารทรงปราสาทของล้านนาในสมัยต่อมา เช่นที่วัดเจดีย์หลวง วัดโลกโมฬี เป็นต้น (วรลัญจก์ บุญสุรัตน์ 2542)

จากการศึกษาพบว่าหลักฐานที่แสดงถึงร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้น ส่วนใหญ่มักจะปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมที่ชาวล้านนาได้ถือปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านาน โดยพิธีกรรมและความเชื่อบางประการก็ปฏิบัติกันเฉพาะชาวล้านนาเท่านั้น เช่น ประเพณีปอยข้าวสังข์ ซึ่ง เป็นประเพณีการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับผู้ทำปอยชนิดนี้จะจัดที่นอนหมอน มุ้ง เสื้อผ้า สิ่งของที่คนต้องใช้ เติงนอน เครื่องหมากพลู อาหารถวายพระ ซึ่งคล้ายกับการสวดคงเต็กของพระจีน ผู้ทำบุญนี้จะจัดสิ่งของต่างๆ เช่น ตีกรามบ้านช่อง รถยนต์ รถม้า ตลอดจนเงินทอง แต่ทำด้วยกระดาษเผาอุทิศไปให้แก่ผู้ล่วงลับ ซึ่งเป็นหนึ่งในคติมหายานที่ได้รับจากจีน (สงวน โชติสุขรัตน์,2510)และยังมีประเพณีอื่นๆอีก เช่น ประเพณีทานตุ่ง และการขึ้นท้าวทั้งสี่(ซึ่งจะต้องกระทำก่อนการทำพิธีกรรมต่างๆ ในความเชื่อของชาวล้านนา)

นอกจากนี้คติมหายานนั้นยังปรากฏและสอดแทรกเข้าไปในวิถีชีวิตของชาวล้านนา โดยปรากฏในรูปของพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆดังกล่าว ทั้งที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรงและความเชื่ออื่นๆ ซึ่งกิจกรรมต่างๆเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลและมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวล้านนามานาน จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของระเบียบสังคมต่างๆของชุมชนแถบนี้ไป

ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนา ความเชื่อและพิธีกรรมของล้านนาที่ผ่านมานี้มีนักวิชาการและผู้สนใจศึกษาเอาไว้หลายเรื่อง เช่น คัมภีร์ไบเบิลและประเพณีตั้งธรรมในภาคเหนือของ สมหมาย เปรมจิตต์,ความเชื่อในผีสาวเวทมนตร์ของชาวนาไทยภาคเหนือ ของ นฤจร อิทธิจิระ

จรัส, การนับถือผีในหมู่บ้านภาคเหนือ ของ สุรพล คำริห์กุล, ความเป็นมาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ในล้านนาไทยและประเพณีล้านนาไทยและพิธีกรรมต่างๆ ของ สงวน โชติสุขรัตน์, พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา: การผลิตใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม ของ อนันท์ กาญจนพันธ์, ความเป็นมาของวิธีฟ่วง วัน ทิศ และราศีตามความเชื่อของคนไทยในล้านนา ของ ศรีเลา เกษพรหม, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทยและเครื่องสักการะในล้านนาไทย ของ มณี พยอมยงค์, พิธีกรรมการพ้อนผีกับการจัดระเบียบสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดลำปาง ของ ศิริลักษณ์ สุภากุล ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นศึกษาในเรื่อง ความเป็นมา วิธีปฏิบัติ ขั้นตอนต่างๆ ของการทำพิธีกรรม ตามแนวความเชื่อและความคิดดั้งเดิมโดยเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่ยังไม่มีการบอกถึงอิทธิพลของคตินุพุทธศาสนนามหายานที่แฝงอยู่ได้อย่างชัดเจน

จากเหตุผลดังกล่าวผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาร่องรอยและอิทธิพลของคตินุพุทธศาสนนามหายาน โดยใช้หลักฐานทางด้านเอกสาร ตำราน พงศาวดาร จารึก ประกอบกับร่องรอยอิทธิพลที่ปรากฏในพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ตลอดจนงานวิชาการ งานวิจัย ที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว โดยใช้ประกอบกับหลักฐานด้านโบราณคดีอื่นๆ เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมา ร่องรอยตลอดจนอิทธิพลดังกล่าว ที่ยังคงปรากฏและมีบทบาทต่อความเชื่อและกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนในพื้นที่ศึกษา เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจในสภาพสังคมและวัฒนธรรมของภาคเหนือตอนบน ได้ดียิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์กับล้านนาคดีศึกษาต่อไป

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาถึงความเป็นมาของร่องรอยและอิทธิพลของคตินุพุทธศาสนนามหายานที่มีต่อความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่

ข้อตกลงเบื้องต้น

การศึกษานี้ได้ทำการศึกษาจากเอกสารภาษาท้องถิ่นโบราณ และเอกสารภาษาต่างประเทศ ซึ่งบางครั้งไม่สามารถที่จะเขียนเป็นคำไทยได้ ผู้ศึกษาจึงเขียนทับศัพท์ เป็นภาษาดังกล่าวในงานวิจัยครั้งนี้

ขอบเขตของการศึกษา

ทำการศึกษาจากหลักฐานทางด้านเอกสาร เช่น ตำราน พงศาวดาร จารึก ประกอบกับร่องรอยและอิทธิพลที่ปรากฏในความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีพื้นบ้านที่ถือปฏิบัติกันในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ในรอบ 12 เดือน ดังต่อไปนี้

- 1 ประเพณีทานตุง
- 2 ประเพณีสืบชาติตา
- 3 ประเพณีใส่ขันคอกอินทขิล(การบูชาเสาอินทขิล)
- 4 ประเพณีใส่บาตรเพ็งพุช(เบ็งปู่ด)
- 5 ประเพณีส่งเคราะห์(ส่งนพเคราะห์)
- 6 พิธีกรรมขึ้นท้าวทั้งสี่
- 7 พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ

โดยจากการสัมภาษณ์และสำรวจ ตลอดจนงานวิชาการ งานวิจัย ที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว โดยใช้ประกอบกับหลักฐานทาง โบราณคดีอื่นๆที่พบในจังหวัดเชียงใหม่หรืออาจจะรวมถึงจังหวัดใกล้เคียง เพื่อหาร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนาหายานที่ปรากฏ

วิธีการศึกษาวิจัย

1 ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมข้อมูลทางด้านเอกสารที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแสดงถึงร่องรอยและอิทธิพลของพุทธศาสนาหายาน

1.2 เก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสำรวจหาหลักฐานจากพิธีกรรมต่างๆ โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้และผู้ถือปฏิบัติความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีพื้นบ้านต่างๆเหล่านี้ ที่ปรากฏคติพุทธศาสนาหายาน ตลอดจนหลักฐานทางโบราณคดีอื่นๆในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง

2 ขั้นศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 ศึกษาหลักฐานที่ได้จากการเก็บข้อมูล สัมภาษณ์และสำรวจภาคสนามจากพิธีกรรมต่างๆ ในพื้นที่ศึกษา ตลอดจนหลักฐานโบราณคดีอื่นๆ นำมาศึกษาวิเคราะห์และจัดประเภทข้อมูล เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมา ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนาหายานที่ปรากฏ

2.2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักฐานข้อมูลที่ได้เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์

2.3 เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูล สัมภาษณ์และสำรวจภาคสนามจากพิธีกรรมต่างๆ ที่ได้ทำการสำรวจเพิ่มเติม ตลอดจนผลการศึกษาวิเคราะห์ หลักฐานด้านต่างๆที่นำมาศึกษา มาจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

3 ชั้นสรุปผลการวิจัย

3.1สรุปผลการวิเคราะห์

3.2เสนอผลงานวิจัย เป็นภาคนิพนธ์

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชุตินา สุภาพ."การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบตุงกระด้างที่พบในจังหวัดลำปาง."วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชา
โบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,2530.

บุญย์ นิลเกษ.พระพุทธรูปศาสนamahayanเข้าสู่ประเทศไทย.กรุงเทพฯ : เอกสารงานวิจัย โครงการ
วิจัยโดยงบประมาณแผ่นดิน สภาวิจัยแห่งชาติ,2533.

อภิชาติ ยอดสุวรรณ."บทบาทของพระอุปลุกต์ในเรื่องมหาอุปลุกต์ฉบับล้านนา".วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2534.

ธนนท์ เศรษฐพันธ์."การใช้เรื่องเล่าผีปู่แสะย่าแสะ:ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี่".วิทยานิพนธ์
ปริญญา มหาบัณฑิต สาขา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2536.

สมยศ ค้อยเขียว.ความเชื่อถือต่างๆ .เชียงใหม่ : งานปริวรรตจาก เอกสารโบราณล้านนา สถาบันวิจัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2527.

วิจัยสังคม,สถาบัน.อานิสงส์ทานทุง ภาคปริวรรต ลำดับที่ 29/2528.เชียงใหม่ : โครงการศึกษาวิจัย
คัมภีร์ไบเบิลในภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2528

แหล่งข้อมูล

1 เอกสาร

- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ห้องสมุดคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2 ภาคสนาม

- พิธีกรรมและประเพณีที่ถือปฏิบัติในจังหวัดเชียงใหม่
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่

-พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย

-สัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้ถือปฏิบัติความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีพื้นบ้านต่างๆในจังหวัด
เชียงใหม่และอาจรวมถึงจังหวัดใกล้เคียง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทราบถึงความเป็นมาของร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนามหายาน ตลอดจน
หลักฐานต่างๆ ที่ปรากฏ และมีอิทธิพลต่อความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีพื้นบ้านต่างๆในล้านนา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 2

พุทธศาสนamahayan

พุทธศาสนานิกายมหายาน เป็นพุทธศาสนานิกายหนึ่ง ที่ได้รับการนับถืออย่างมากในประเทศแถบเอเชียตะวันออก โดยถือกำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียราว พุทธศตวรรษที่ 5-7 ก่อกำเนิดขึ้นจากการรวมหลักอภิปรัชญาของนิกายย่อย 18 นิกาย ซึ่งได้แยกออกมาจาก นิกายดั้งเดิม หรือเถรวาท และมหาสังฆิกะ(ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 2)

มหายานมาจากธาตุศัพท์ที่ว่า มหา+ยาน ซึ่งมีความหมายว่า "พาหนะที่ใหญ่" เป็นคำเรียกที่อาศัยการเปรียบเทียบ จากคำว่า "หินยาน" ซึ่งมาจากคำว่า หิน+ยาน ซึ่งทางมหายานให้ความหมายว่า "พาหนะที่เล็ก ๆ" (เสถียร โพธิ์นันทะ 2516)

สาเหตุของการแบ่งแยกนิกายของมหายานนั้นมีหลายประการ แต่โดยสรุปแล้วเกิดจากข้อขัดแย้งในทางความคิดเกี่ยวกับพระวินัยปิฎก การเชื่อในสิ่งที่เป็นอภิปรัชญาของพระภิกษุรุ่นหลังจากที่พระพุทธรูปทรงคัมภีร์ขันธปรินิพพานแล้ว ตลอดจนวิธีการเผยแพร่แบบใหม่และอิทธิพลของสภาพแวดล้อมในประเทศอินเดียขณะนั้น(อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ 2527)

กำเนิดของพุทธศาสนamahayan

ก่อนที่พระพุทธรูปจะเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้นทรงตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับการละพระวินัยบางข้อว่า

"ดูก่อนอานนท์ สงฆ์เมื่อต้องการก็พึงถอนสิกขาบทเสียเล็กน้อย โดยการที่เราล่วงไปแล้ว" (พระอาจารย์จันทรรณคณาธิการ 2513 : 39)

ซึ่งพระสาวกบางองค์ก็ปฏิบัติ แต่บางองค์ก็ละพระวินัยบางข้อลง การแตกแยกก็เริ่มปรากฏตั้งแต่นั้นมา ไม่เฉพาะในเรื่อง การถอนพระวินัยบางข้อเท่านั้น แต่ปรากฏว่ามีพระสงฆ์บางหมู่เกิดความยินดีที่พวกตนจะได้อิสระนั้นจากการถูกบังคับบัญชา และพากันพุดจาเป็นปรีภัยต่อศาสนา ซึ่งนับเป็นสาเหตุสำคัญที่พระมหากัสสปะอ้างที่จะทำการสังคายนาพระไตรปิฎก (พระอาจารย์จันทรรณคณาธิการ 2513 : 39)

การทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรก

การทำสังคายนาครั้งนี้พระภิกษุ มาประชุมกันเพียง 500 รูปเท่านั้น ซึ่งยังมีภิกษุอื่น ๆ อีกหลายรูป ที่ไม่ได้เข้าร่วมทำการสังคายนา หนึ่งในนั้นคือพระปุราณะ การทำสังคายนา ครั้งนั้นกระทำขึ้นที่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยมีพระมหากัสสปะ เป็นองค์ประธาน พระอานนท์เป็นผู้วิสาขนาพระสูตร พระอุบาลีเป็นผู้วิสาขนา พระวินัย และพระมหากัสสปะ เป็นผู้วิสาขนาพระอภิธรรม การสังคายนาครั้งนั้นกระทำภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอชาตศัตรู กระทำ 7 เดือนจึงแล้วเสร็จ

ในการทำสังคายนาครั้งนี้ พระสงฆ์หลายรูปต่างก็มีความเห็นไม่เหมือนกันในเรื่องพระวินัยเล็กน้อย แต่ในที่สุด พระมหากัสสปะ สรุปให้ปฏิบัติพระวินัยเหล่านั้นต่อไปเพื่อรักษาพระวินัยแบบเดิมไว้ และที่ประชุมส่วนใหญ่ก็เห็นชอบด้วย

ต่อมาเมื่อพระปุราณะได้รับแจ้งในภายหลัง จากภิกษุที่ได้ทำการสังคายนาแล้ว และขอให้พระปุราณะได้รับรู้และรับรองการกระทำของพวกตนซึ่งต่อมา ได้ทำการสังคายนาใหม่แต่พระปุราณะไม่เห็นด้วย กับพระวินัยจำนวน 8 ข้อ กล่าวคือ

1. อันโตจุกะ ของอยู่ในที่อยู่ที่
2. อันโตปิกกะ ให้สูกในภายในที่อยู่
3. สามปีกกะ ให้สูกเอง
4. อุกคหิตะ หยิบของที่ยังไม่ได้รับประเคน
5. คโตนิหฎะ ของที่นำมาจากที่นิมนต์
6. ปุเรกัตตะของรับประเคนในกาลก่อนแห่งภักดิ์
7. วนัญฐะ ของอยู่ในป่า
8. โปกขรัฎฐะ ของอยู่ในสระ (พระอาจารย์จันทรรณมณเฑียร 2513 : 42)

ซึ่งพระปุราณะเห็นว่า พระวินัยดังกล่าวน่าจะละเว้นได้ โดยอ้างพุทธานุญาตดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น เป็นเหตุผล พระสงฆ์จึงมีความเห็นแบ่งกันเป็น 2 ฝ่าย

การทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 2

การทำสังคายนาครั้งนี้มีพระสงฆ์เข้าร่วมทำการสังคายนา 700 รูป โดยกระทำขึ้นที่กรุงเวสาลี ในราวพุทธศตวรรษที่ 1 ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้ากาฬโคตรราช

การทำสังคายนาครั้งนี้ มีพระสัพพกามีมหาเถระ เป็นองค์ประธาน และมีพระเถระองค์

สำคัญ ๆ คือ พระสัมมุตตสาธนาวาสี พระเววตะ พระสาพะพะ พระอุชชโสภิตะ พระยศ (ทั้ง 5 รูปนี้ต่างก็เป็นศิษย์ของพระอานนท์ทั้งหมด) โดยในการทำสังคายนา พระสัมมุตตสาธนาวาสี มีบทบาทมากในการตัดสินปัญหาต่าง ๆ ในการทำสังคายนาครั้งนี้(พระอาจารย์ จินธรรมคณาธิการ 2513 : 43)

สังคายนาครั้งนี้ พระสงฆ์ มีความเห็นต่างกันในเรื่องพระวินัย เล็กน้อย แต่ในท้ายที่สุดก็ยึดตามมติเหมือนการทำสังคายนาในครั้งแรกเพื่อรักษาไว้ซึ่งพระวินัย ซึ่งกระทำอยู่ 8 เดือนจึงสำเร็จ

ผลจากการทำสังคายนาครั้งนี้ส่งผลให้พระสงฆ์แยกออกเป็น 2 ฝ่ายอย่างชัดเจน กล่าวคือ พระสงฆ์ที่เห็นด้วยกับการลดหย่อนพระวินัยพากันมาประชุมสังคายนาต่างหาก และมีพระสงฆ์จำนวนมากเข้าร่วมด้วย จึงเรียกการประชุมครั้งนี้ว่า "มหาสังคิติ" และต่อมาเรียกตัวเองว่า "มหาสังฆิกะ" แปลว่า สงฆ์หมู่ใหญ่ พุทธศาสนาเลยแตกแบ่งเป็น 2 นิกาย(อภิชาัย โภธิประสิทธิ์ศาสตร์ 2527 : 18)

1. ฝ่ายมคธ ได้แยกเป็นสถวีระหรือเถรวาทนิกาย โดยถือมติของพระเถระตามการทำสังคายนาครั้งแรกเป็นหลัก

2. ฝ่ายสันสกฤต ได้แยกออกมาเป็น มหาสังฆิกะ หรืออาจริยวาทนิกาย ซึ่งเป็นคณะสงฆ์ถือเอาพุทธานุญาตในการลดหย่อนพระวินัย 10 ประการ เห็นว่าชอบด้วยพระธรรมวินัยประกอบด้วย ทิฐิ 5 ข้อ ที่พูดถึงพระอรหันต์กล่าวคือ

- 2.1 ห้ามภิกษุสะสมเกลือไว้ เพื่อไปใส่เวลาฉันอาหารในวันต่อไป
- 2.2 ห้ามภิกษุฉันอาหารตั้งแต่เที่ยงไปแล้ว
- 2.3 ห้ามภิกษุฉันอาหารเป็นครั้งที่ 2 อีก หลังจากที่ฉันเสร็จเรียบร้อยแล้วไปจากวัดแล้ว
- 2.4 ห้ามภิกษุทำอุโบสถในวัดกำหนดเสมาเดียวกัน มากกว่าหนึ่งครั้งในวันเดียวกัน
- 2.5 ห้ามภิกษุเพิกเฉยต่อการบอกตาสงฆ์ก่อนการทำอุโบสถ
- 2.6 ห้ามภิกษุสงฆ์ปฏิบัติผิดกฎ ตามที่อุปัชฌาย์อาจารย์พากันปฏิบัติกันมาก่อน
- 2.7 ห้ามภิกษุสงฆ์ฉันอาหารแล้วมิได้ทำวินัยกรรมก่อน
- 2.8 ห้ามภิกษุดื่มน้ำดองที่มีนเมา (เช่น เหล้าดิบ)
- 2.9 ห้ามภิกษุใช้ผู้นั่งที่ยังเย็บตะเจ็บไม่เรียบร้อย (ต้องเย็บให้เรียบร้อยก่อน)
- 2.10 ห้ามภิกษุรับสตาลค์หรือธนบัตรใดๆ ทั้งสิ้น (Thomas 1971 : 29-33)

ทิฐิ 5 ประการ

1. พระอรหันต์อาจกระทำบาปได้โดยไม่รู้สึกตัว

2. บุคคลอาจจะบรรลุพระอรหัตต์ได้โดยไม่รู้สีกว่าตนบรรลุ
3. พระอรหัตต์อาจมีข้อกังขา
4. ผู้ที่รู้ว่าตนเองบรรลุ ก็โดยการแนะนำของผู้อื่น
5. มรรคผล จะปรากฏต่อเมื่อบุคคลผู้บำเพ็ญเปล่งคำ่ว่าทุกข์หนอ

และถือปฏิบัติกันต่อมา ซึ่งต่อมานอกจากจะมีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องพระวินัยแล้ว การตีความหลักธรรมบางประการ บางข้อก็ไม่เหมือนกัน และต่อมาได้เกิดนิกายต่าง ๆ ขึ้นมาอีก 18 นิกาย(พระอาจารย์จันทรรณคณาธิการ 2513 : 46)

การทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3

มูลเหตุสืบเนื่องมาจากมีผู้วิพากษ์วิจารณ์ถึงพระสงฆ์ปลอม กล่าวคือผู้แสดงลัทธิผิดพุทธดำรัส และก่อให้เกิดความวุ่นวายแก่สงฆ์ จนไม่ได้ทำอุโบสถสังฆกรรมนาน ถึง 7 ปี พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงได้นิมนต์ พระโมคคัลลิตบุดตติสเถระ เพื่อมาแก้ปัญหาดังกล่าว และทำการชำระพระไตรปิฎกใหม่อีกครั้ง จึงกระทำการสังคายนาขึ้น โดยมีพระอรหัตต์เข้าร่วมการสังคายนาครั้งนี้ 1000 องค์ ณ อโศกราชนครปาฏลิบุตร ทำอยู่ 9 เดือนจึงสำเร็จ ซึ่งหลังจากการสังคายนาครั้งนี้ พระโมคคัลลิตบุดตติสเถระได้ร้อยกรอง คัมภีร์กล่าววัตถุขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับพระไตรปิฎกให้ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้ พระเจ้าอโศกมหาราช ยังส่งสมณทูตไปยังแคว้นต่าง ๆ เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาด้วย(อภิชาตโพธิประวัติศาสต์ 2527)

หลังจากที่ชำระพระไตรปิฎกแล้วมีพระสงฆ์ปลอม ถูกบังคับให้สึกถึง 60,000 รูป ซึ่งพระภิกษุเหล่านั้นน่าจะเป็นพระภิกษุในนิกายอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เถรวาท โดยน่าจะเป็นภิกษุฝ่ายตรงข้ามมากกว่า เพราะผู้เขียนปกรณ์เป็นพระลังกา (เสถียร โพธิ์นันทะ 2513)

โดยสรุปแล้วการทำสังคายนาครั้งที่ 3 นั้นเป็นเพียงการฝึกซ้อมหลักธรรมของฝ่ายเถรวาท ให้แน่นชัดลงไปอีกเท่านั้น (อภิชาต โพธิประวัติศาสต์ 2527)ไม่ได้มีการกล่าวถึงพุทธศาสนาฝ่าย "มหาสังฆิกะ" แต่อย่างใด แต่ก็ปรากฏหลักฐานของการแบ่งแยกนิกายออกมาอย่างชัดเจน โดยกล่าวถึงพระสงฆ์ปลอม จำนวน 60,000 รูป ซึ่งพระสงฆ์เหล่านั้นน่าจะเป็นพระสงฆ์นิกาย "มหาสังฆิกะ" ส่วนหนึ่งด้วย(เสถียร โพธิ์นันทะ 2513)

หลังจากสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชพระพุทธศาสนาก็เริ่มเสื่อมจากอินเดียด้วยสาเหตุสำคัญที่เนื่องมาจาก พระมหากษัตริย์ ช่วงหลังนี้นับถือศาสนาฮินดู จึงทำให้ ศาสนาพราหมณ์และฮินดู ได้พัฒนาก้าวหน้า ทางด้านความคิดและอภิปรายอย่างมากส่งผลให้พุทธศาสนามีผู้นับถือน้อยลง พระ

เถระผู้ใหญ่จึงหันมาปรับปรุงแนวคิดและวิธีการเผยแพร่ใหม่ให้เหมาะสม

การทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 4

การทำสังคายนาครั้งนี้ ทำขึ้นหลังจากที่พุทธศาสนายาน ได้แผ่เข้าไปในแถบเอเชียกลาง และจีน วรรณคดีพุทธศาสนาภาษาสันสกฤตได้เจริญขึ้นแทนภาษาบาลี มีพระภิกษุผู้มีความรู้เป็นจำนวนมากเกิดขึ้น เช่น พระปารสวะ พระอัสวโหมย พระวสุมิตร ซึ่งตำราพุทธศาสนา ที่เป็นภาษาสันสกฤตจำนวนมาก ได้ถูกแต่งขึ้นในช่วงนี้ด้วยเช่นกัน

สาเหตุของการกระทำสังคายนาครั้งนี้เนื่องจาก พระเจ้ากนิษกะ ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทิน ซึ่งเป็นพุทธศาสนาสาขาหนึ่งในเถรวาทที่ใช้ภาษาสันสกฤต และต่อมาส่งอิทธิพลให้เกิดลัทธิมหายานขึ้น โดยได้ทรงนิมนต์พระเถระผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกมาตอบปัญหาธรรมกับพระองค์ทุกวัน ซึ่งทรงเกิดข้อสงสัยมากมาย เกี่ยวกับธรรมเหล่านั้น จึงทรงตรัสปรับทุกข์กับพระปารสวะเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดการกระทำสังคายนาขึ้น โดยการทำสังคายนาครั้งนี้มีพระเถระเข้าร่วมจำนวน 500 รูป โดยมี พระปารสวะเป็นประธาน และพระวสุมิตรเถระเป็นผู้เถลิงมติ นอกจากนี้ในที่ประชุมยังประกอบด้วยพระเถระสำคัญอื่น ๆ อีกหลายรูป เช่น พระธรรมการะ พระพุทธเทวะ พระอัสวโหมย เป็นต้น ผลของการสังคายนาในครั้งนี้ได้มีการแต่งอรรถกถาธิบายพระไตรปิฎก ขึ้น 3 คัมภีร์ใหญ่

- วินัยวิภังษา แสนโสถก
- อุปเทศศาสตร์ แสนโสถก
- พระอภิธรรมวิภังษาศาสตร์แสนโสถก(พุทธศาสนประวัติระหว่าง 2500 ปีที่ล่วงแล้ว

2502)

และได้จัดปรกมเหล่านี้ขึ้นเป็นหลักฐาน ส่งผลให้นิกายสรวาสติวาทินเป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับตั้งแต่นั้นมา พระเจ้ากนิษกะยังได้ส่งสมณทูตออกแผ่ศาสนาทั่วเอเชียกลางด้วย(อภิขัย โปธิประวัติศาตร์ 2527)

การสังคายนาครั้งนี้มิได้มีหลักฐานแสดงถึงพุทธศาสนานิกายมหายานอย่างเด่นชัด แต่อาจจะสันนิษฐานได้ว่า น่าจะมีแนวคิดและหลักปฏิบัติเข้าไปมีอิทธิพลอยู่บ้างเนื่องจากพระเถระผู้เข้าร่วมทำการสังคายนาส่วนใหญ่ ต่อมากลายเป็นพระเถระองค์สำคัญในการก่อตั้งนิกายมหายานในช่วงหลัง (อภิขัย โปธิประวัติศาตร์ 2527)

หลังจากที่นิกายต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งหมด 18 นิกาย ได้แตกแยกออกมาจาก 2 นิกายหลัก กล่าวคือ

เถรวาท และมหาสังฆิกะแล้ว ต่อมาพุทธศาสนamahayan ได้ถือกำเนิดขึ้น จากการแยกออกมาจากนิกายต่าง ๆ ทั้ง 18 นิกาย ดังกล่าว โดยรวบรวมหลักธรรมสำคัญจากทั้ง 18 นิกาย ซึ่งคณาจารย์ของมหายานในยุคนั้นเดิมเคยเป็นภิกษุใน นิกายต่าง ๆ เหล่านั้นมาก่อน โดยเฉพาะ "มหาสังฆิกะ" ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งนิกายมหายาน(อภิขัย โทธิประสิทธิศาสตร์ 2527)

ซึ่งนิกายมหาสังฆิกะมีศูนย์กลางอยู่ที่ทางตอนใต้ของอินเดีย ในแคว้นอันธระ และนิกายดังกล่าวมีคตินิยมที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขพระธรรมวินัยให้เหมาะสมกับกาลเทศะอยู่แล้ว ต่อมาการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังได้ก่อให้เกิดนิกายมหายาน และไม่ขึ้นอยู่กับนิกายมหาสังฆิกะอีกต่อไป หลักธรรมส่วนใหญ่จึงมีของนิกายมหาสังฆิกะอยู่มากและยังมีอิทธิพลของนิกายอื่นด้วย เช่น สรวาสติวาทิน วัชชีบุตร เป็นต้น

นอกจากนี้แนวความคิดที่แตกต่างกันในเรื่องต่าง ๆ ก็เป็นเหตุให้เกิดการแบ่งแยกนิกายนี้ขึ้นมาด้วยเช่นกัน อาทิ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธรองค์ มหาสังฆิกะ เชื่อว่า พระพุทธรองค์นั้นมีใช้มนุษย์ธรรมดา แต่มีกายทิพย์ ทั้งนามและรูปเป็นโลกุตระ การแสดงองค์เป็นมนุษย์นั้นเป็นเพียงมายาธรรมที่พระพุทธรองค์สร้างขึ้นเพื่อช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ ความคิดดังกล่าวเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดนิกายมหายานขึ้น เพราะถือว่าเป็นลัทธิใหญ่เนื่องด้วยอุดมคติที่ใหญ่โต ถึงปรารถนาพุทธภูมิ และประพจน์วิตรเช่นพระโทธิสัตว์(อภิขัย โทธิประสิทธิศาสตร์ 2527)

แนวคิดดังกล่าวได้เกิดขึ้นภายหลังที่พระพุทธศาสนาเริ่มเสื่อม หลังจากสมัยราชวงศ์โมริยะ เนื่องจากกษัตริย์ช่วงหลังนั้นหันมาทำนุบำรุงศาสนาพราหมณ์ รามายณะและมหาภารตะ จึงถูกแต่งขึ้นมาในสมัยนี้ ในสมัยนั้นพระพุทธศาสนาประสบกับการเสื่อมอย่างมากในทุกด้าน คณาจารย์ในพระพุทธศาสนาในขณะนั้นจึงต้องหันมาปรับแนวคิดและวิธีการเผยแพร่ตลอดจนหลักธรรมต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพของสังคม เพื่อจูงใจให้คนมานับถือกันมากขึ้น การปรับปรุงนั้นแบ่งออกเป็น 2 แนวทางใหญ่ 2 แนว

1. แนวแห่งบุคลาธิษฐาน หมายถึงปรับตามความศรัทธาของสามัญชนเป็นสำคัญ
2. แนวแห่งธรรมาธิษฐาน หมายถึง เมื่อบัญญัติแนวแห่งบุคลาธิษฐานแล้วก็ต้องให้มีปัญญากำกับด้วย (อภิขัย โทธิประสิทธิศาสตร์ 2527)

ซึ่งจากแนวคิดนี้ ส่งผลให้พระสูตรต่าง ๆ ได้รับการแก้ไขตัดแปลงอย่างมาก และพระสูตรใหม่ก็ถือกำเนิดขึ้นหลายเรื่องในช่วงนี้

นอกจากอิทธิพลดังกล่าวแล้วยังมีสาเหตุอื่น ๆ อีกที่ส่งผลให้เกิดนิกายมหายาน ซึ่งได้รับการนับถืออย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา สาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้พุทธศาสนamahayan ได้รับการ

การนับถืออย่างกว้างขวาง คือ คณะพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ ที่พยายามเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามสังคมต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด ด้วยเหตุที่ว่า เพราะคฤหัสถ์เหล่านั้น สามารถที่จะเข้าร่วมกับคนทั่วไป ในการทำสาธารณะประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อสังคมโดยส่วนรวมได้สะดวกกว่าพระสงฆ์ ซึ่งย่อมจะต้องเคร่งครัดรักษาสมณสาธูป ไม่อาจเผยแผ่ศาสนาได้เต็มที่ นอกจากนี้คณะคฤหัสถ์ดังกล่าวซึ่งเป็นผู้ทำการปฏิรูปศาสนาทั้งในด้านบุคลาธิษฐานและปรัชญา คือธรรมาธิษฐานผสมกัน ได้พยายามเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามสังคมต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด(พระอาจารย์จันทรรวมคณาธิการ 2513 : 58)

แนวทางทั้งหมดนี้ ก็มาจากการปรับเปลี่ยนแนวคิดและวิธีการเกี่ยวกับการเผยแผ่แบบใหม่ ของพระพุทธศาสนา ยุคหลังพระเจ้าอโศกที่ประสบกับความเสื่อม โดยปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสังคมในสมัยนั้น เพื่อให้มีสิ่งยึดเหนี่ยวหรือเป็นที่พึ่งของประชาชนได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยประชาชนส่วนใหญ่ทั่ว ๆ ไป ยังข้องอยู่ด้วยกิเลส ตัณหา ซึ่งเป็นอวิชชาที่คอยปิดบังอยู่ (อภิรัช โทธิประสิทธิศาสตร์ 2527)

บุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการก่อตั้งนิกายมหายาน

1 พระเจ้ากนิษกะมหาราช
ได้รับสมญานามว่า พระเจ้าอโศกองค์ที่ 2 เพราะพระองค์มีจิตใจฝักใฝ่ในพุทธศาสนาอย่างมาก และโปรดการทำบุญทำทานต่าง ๆ เป็นกิจวัตรตลอดจนศึกษาพระธรรมจนรอบรู้ และโปรดให้ ทำการสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 4 ขึ้นด้วยเช่นกัน หลังจากนั้นก็ทรงให้บันทึกหลักธรรมต่าง ๆ เป็นลายลักษณ์อักษร และส่งสมณทูตออกเผยแผ่ศาสนาทั่วเอเชียกลางและตะวันออก

หลักธรรมที่พระองค์ได้ทำการบันทึกนั้นส่วนใหญ่จะมีแนวคิดของนิกายสรวาสติวาทิน ที่ใช้ภาษาสันสกฤต ซึ่งต่อมานิกายมหายานได้รับเอาแนวคิดจากนิกายนี้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในสังคหกรรมปุณทริกสูตร

จากการเผยแผ่ศาสนาของพระองค์นี้เองที่ทำให้พุทธศาสนากลับมาได้อย่างมั่นคงอีกครั้งหนึ่งและแผ่เข้าสู่ประเทศต่าง ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงด้วยเช่นกัน ซึ่งต่อมานิกายมหายานได้ปรากฏออกมาอย่างชัดเจนหลังจากการสังคายนาครั้งที่ 4 นี้ด้วย(บุญย์ นิลเกษ 2526)

2 พระอัสวโหมษ

เป็นผู้ที่มีความสามารถในการเทศนา สั่งสอน ได้ไพเราะและจับใจจนได้สมญานามดังกล่าว เนื่องจากได้ไปเทศนาธรรม จนม้าที่อดอาหารมา 7 วัน ยืนฟังจนน้ำตาไหล โดยไม่กินอาหารที่เตรียมไว้ให้ พระอัสวะโหมษเป็นนักได้อาหารที่มีความสามารถในการหาเหตุผลและยังแต่งกวีนิพนธ์ที่มีชื่อ

เสียงอย่างพุทธจริต ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติโดยแต่งเป็นบทกวี ในสมัยนี้พระสุตรมหายาน ได้รับการขยายความจำนวนไม่น้อย และท่านก็ยังเป็นบุคคลสำคัญที่ก่อตั้งนิกายมหายานด้วยเช่นกัน(ผาสุข อินทรารุช 2543 : 4)

3 พระนาคารชุน

ท่านเป็นนักปรัชญาทางพุทธศาสนา แต่งมาชยมิกศาสตร์ ซึ่งได้รวบรวมหลักปรัชญาของพุทธศาสนาทั้งหมด และของพราหมณ์ด้วย ในสมัยท่านพุทธศาสนามหายานได้รับการนับถืออย่างมาก และเจริญอย่างรวดเร็ว โดยท่านได้คิดระบบวิธีวิชา และที่สำคัญท่านเป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยนันทา ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งช่วงพุทธศตวรรษที่ 7-9 อีก

นอกจากทั้ง 3 ท่านแล้วยังมีบุคคลอื่น ๆ อีกที่มีบทบาทสำคัญในการก่อกำเนิดพุทธศาสนาฝ่ายมหายานด้วย กล่าวคือ

- พระอารยเทพ เป็นศิษย์ของพระนาคารชุน
- พระอสังคะ ผู้ก่อตั้งนิกายโยคจาร และแต่งหนังสือมหายานสัมปริกหะ และโยคจาร

ภูมิศาสตร์

- พระวสุพันธู ได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยนันทา และได้แต่งปกรณ์ชื่อว่าวิชญาณมาตราสิทธิตรีทศศาสตร์ และฎีกาอื่น ๆ อีกหลายเล่ม(ผาสุข อินทรารุช 2543 :6)

- พระทินนาคะได้รับสมญานามว่า "บิดาแห่งนิกายศาสตร์" ท่านเป็นผู้ตั้งตรรกวิทยาทางพระพุทธศาสนา และแต่งหนังสือเกี่ยวกับตรรกวิทยาทางพุทธศาสนา เชื่อมโยงกับความบริสุทธิ์ด้วย

- พระธรรมกิริติ เป็นทายาทของพระทินนาคะ ได้ศึกษาตรรกวิทยาอย่างแตกฉาน และกลายเป็นอาจารย์ชั้นนำของนิกายวิชญาณวาท แต่งหนังสือเกี่ยวกับทฤษฎีความรู้ทางพุทธศาสนาและแสดงถึงปรัชญาชั้นสูง เช่น ประมาณวินิฉลย นินายพินทุสัมพัทปริกษา เป็นต้น

และยังมีบุคคลอื่น ๆ อีกที่สำคัญและมีอิทธิพลทำให้เกิดพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ตลอดจนดำรงพุทธศาสนานิกายนี้ให้แพร่หลาย เช่น พระสกริมติ พระจันทรมนตรี พระรัตนเกียรติ พระธรรมปาละ พระคุณประภา พระวิโมกขาเสน พระพุทธปาละ พระภาววิเวก พระสันติเทวะ(บุญญ์ นิลเกษ 2526)

นิกายสำคัญในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

เนื่องจากการเกิดนิกายใหม่ของมหายานนั้น มีสาเหตุมาจากการปรับปรุงวิธีการเผยแผ่และหลักธรรมบางประการให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและสถานที่ ฉะนั้นนิกายใหม่ จึงเกิดขึ้นเรื่อย ๆ

ในที่นี้จะกล่าวถึงมหายานในยุคแรกที่กำลังเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย ก่อนเพราะนิกายเหล่านั้นต่อมาได้พัฒนาเป็นนิกายต่าง ๆ ในจีน ธิเบต และญี่ปุ่น หรือแม้แต่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางประเทศซึ่งการปรับหลักธรรมต่าง ๆ นั้นมหายานได้อาศัยหลักในการปรับซึ่งมีข้อสำคัญดังนี้

1. ฝ่ายมหายานได้ยึดหลัก โพธิจิต คือสอนให้ทุกคนตั้งความปรารถนาในโพธิญาณอย่าปรารถนาเพียงอรหัตตญาณเท่านั้น

2. หลักการของเถรวาทถือเอาคุณภาพของศาสนิกชนเป็นเกณฑ์แต่มหายานถือเอาปริมาณของศาสนิกชนเป็นสำคัญก่อน ภายหลังจึงอบรมเรื่องคุณภาพ

3. ฝ่ายมหายานถือหลักโพธิจิตเป็นใหญ่ เหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด กล่าวคือบุคคลปรารถนาพุทธภูมิบุคคลนั้นชื่อว่าโพธิจิต หากจำเป็นต้องประพฤตสิ่งใดขัดกับพระวินัยบ้างแต่เพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์ก็ต้องทำ

4. ฝ่ายมหายานได้เพิ่มลัทธิพิธีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งศรัทธาเข้ามาเป็นธรรมสังคี่ เป็นเครื่องมือประกาศพระศาสนาขึ้นกลุ่มชักรุงศรัทธาของประชาชน

5. คณาจารย์ฝ่ายมหายานได้อรรถาธิบายพุทธมตีกออกไปอย่างกว้างขวาง ทำให้พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นปฏิฐานนิยม สัจนิยม กลายเป็นอภิปรัชญาและตรรกวิทยา

6. คณาจารย์มหายานได้แต่งพระสูตรใหม่ เป็นจำนวนมาก แต่งขึ้นเพื่อให้พุทธศาสนาเกิดความแพร่หลาย

7. เนื่องจากมหายานได้แก้ไขปรับปรุงนโยบายการเผยแผ่โดยมุ่งสามัญชนส่วนใหญ่เป็นประมาณ ดังนั้นลัทธิธรรมนิยมใดซึ่งสามัญชนเคยเชื่อถืออยู่ หากไม่ขัดกับหลักธรรมในพุทธศาสนาแล้ว ฝ่ายมหายานก็รับเข้าไว้หมด เพราะฉะนั้นจึงทำให้พุทธศาสนาซึ่งโดยลักษณะดั้งเดิมเป็นอเทวนิยม ครั้นมาบัดนี้ในลัทธิมหายานกลายเป็นเทวนิยม (อภิรัช โพธิประสิทธิศาสตร์ 2527 : 155-157)

ซึ่งโดยสรุปแล้วมหายานยึดหลัก 3 ประการเป็นอุดมคติในการดำเนินการปรับแนวคิดต่าง ๆ กล่าวคือ

1. มหาปรัชญา เป็นผู้สติปัญญาเห็นแจ้งในหลักธรรม ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส

2. มหากุณา จะต้องเป็นผู้มีจิตใจกรุณาต่อสัตว์ทั้งหลาย อย่างปราศจากขอบเขต พร้อมทั้งสละตนเพื่อช่วยเหลือสัตว์ต่าง ๆ ให้พ้นทุกข์

3. มหาอุปาย พระโพธิสัตว์จะต้องมีวิธีการชาญฉลาดในการแนะนำอบรมสั่งสอนผู้อื่นให้เข้าถึงสัจธรรม

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ส่งผลให้มหายานได้เพิ่มคติธรรมและพิธีการ ซึ่งไม่เคยมีในเถรวาท

เข้าไป (อภิขัย โปธิประวัติศาสต์ 2527 : 159) โดยมีนิกายหลักดังนี้

1 นิกายมาชยมิก หรือ สุนยวาท

นิกายนี้ตั้งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 7 โดยมีท่านนาคารชุน เป็นบุคคลสำคัญของนิกาย ท่านได้รรรถาธิบาย พุทธมติด้วยระบบวิชาวิธี งานชิ้นสำคัญของท่านคือ การย่อทศนะข้อคิดในมหาปรัชญาปารมิตาสูตร แล้วจัดระบบวิชาวิธี เพื่อให้เข้าถึงความจริงในปรัชญานั้น โดยปรากฏในงานชื่อ อรรถกาแห่งมหาปรัชญาปารมิตาสูตร และคัมภีร์มาชยมิกการิกา

หลักธรรมสำคัญของนิกายนี้กล่าวถึง คำ 8 คำ แบ่งเป็น 4 คู่ นั้นให้ทศนะของนิกายนี้ เห็นว่าโลกที่ปรากฏแก่เรา มิได้เป็นสิ่งสัตหรืออสัต กล่าวคือ

"ไม่มีความเกิดขึ้น ไม่มีความดับ ไม่มีความขาดสูญ ไม่มีความเที่ยงแท้ ไม่มีอรรถแต่อย่างเดียว ไม่มีอรรถนานาประการ ไม่มีการมา ไม่มีการไป ท่านใดกล่าวไว้ เป็นปฏิจสมุปบาทธรรม ท่านผู้นั้นคือพระพุทธเจ้า ซึ่งขออนอบน้อมแด่พระพุทธองค์นั้น ผู้ดับเสียได้ ซึ่งปัจจุธรรม เป็นเลิศยิ่งกว่าวาททั้งหลาย" (อภิขัย โปธิประวัติศาสต์ 2527 : 160-161) นอกจากนี้ยังกล่าวถึงความหมายของสุนยวาท ด้วยว่าสุนยวาท หมายถึง ความไม่มีสวลักษณ์หรือสภาวะ เท่านั้น คือไม่มีสิ่งใดในโลกก็จะเป็นอยู่ด้วยตัวมันเอง โดยไม่มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ อีก นิกายสุนยวาท เห็นว่าทุกสิ่งเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันหมด เพราะเหตุนี้ปฏิจสมุปบาทธรรมอันใด สุนยตาก็อันนั้น สุนยตาอันใด มัชฌิมาปฏิปทาที่อันนั้น ในเรื่องทศนะเกี่ยวกับพุทธภาวนานั้นฝ่ายมาชยมิก ถือว่า พุทธภาวนาไม่เป็นเหมือนธาตุทองที่มีอยู่ในดินทราย ไม่ใช่ภาวนาสมบุรณ์ที่มีอยู่แล้วในธาตุรู้ของสัตว์ทั้งหลาย แต่พุทธภาวนาเกิดจากเหตุปัจจัยที่บารมีต่าง ๆ อบรมบ่มให้สูงขึ้น(อภิขัย โปธิประวัติศาสต์ 2527 : 166)

2 นิกายวิษณวาท หรือนิกายโยคจาร

มีกำเนิดในพุทธศตวรรษที่ 8 ในสมัยราชวงศ์คุปตะ ปฐมอาจารย์ของนิกายนี้คือ ท่านไมตรีนาถ สำนักอยู่ที่เมืองอโยธยา ในแคว้นโกศล นิกายนี้บางครั้งก็เรียกว่า "อัสตวาทิน" ตรงกันข้ามกับ "สุนยตวาทิน"

หลักปรัชญาสำคัญของนิกายนี้ได้อาศัยพระสูตรสำคัญสูตรหนึ่ง คือ สนธินิรโมจนสูตร ซึ่งมีหลักถือว่าสรรพสิ่งในโลกล้วนเป็นภาพสะท้อนออกไปจากดวงใจเรียกว่า "อาลยวิญญาณ" อาลยวิญญาณเป็นธาตุรู้มีหน้าที่อยู่ 3 ประการคือ

1. หน้าที่รู้เก็บ คือสามารถเก็บเอาพลังต่าง ๆ ของกรรม โดยไม่ขาดตกบกพร่อง สิ่งที่เก็บไว้ในอาลยวิญญาณเรียกว่า "พีชะ"
2. หน้าที่รู้ก่อ คือ ก่อสร้างอารมณ์ต่าง ๆ ออกมา อารมณ์คือโลก เป็นปรากฏการณ์ของ พี

ชะในอาลัยวิญญานนั้น

3. หน้าที่รู้ปรุ้ง คือปรุ้งแต่งอารมณ์ให้วิจิตร ให้พิศดารต่าง ๆ เป็นไปตามคลองแห่งค้นหา ทำให้ประกอบกรรม เกิดวิบาก ส่งผลเป็นพิษะเข้าไปเก็บไว้ในอาลัยวิญญานอีก แล้วอกเวยเป็นอารมณ์ ออกมา อีกวนเวียนอยู่อย่างนี้ จนกว่าจะหมดภพหมดชาติ นิกายนี้จึงสอนว่า โลกวัตถุเป็นเพียงมโนภาพ เพราะเป็นสิ่งปรุ้งออกไปจากพิษะในจิต ถึงไม่มีอาลัยวิญญานเสียแล้ว สิ่งทั้งปวงก็ไม่มี ทักษะเกี่ยวกับสภาวะธรรมของนิกายนี้ได้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท เรียกว่า "ไตรสภาวะ" มีดังนี้คือ

- ปิรกัลปิกลักษณะ คือลักษณะไม่มีอยู่จริง แต่เข้าใจผิดว่ามี
- ปรตันตรลักษณะ ได้แก่ พิษะ ต่าง ๆ ในอาลัยวิญญาน จะเป็นของไม่มีอยู่จริงมิได้
- ปริณิษป็นลักษณะ ได้แก่ นิพพาน และธรรมธาตุต่าง ๆ (อภิขัย โภธิประสิทธิศาสตร์

2527 : 168-169)

3 นิกายจิตอมตวาท

มหายานนิกายนี้ได้เจริญขึ้นในสมัยราชวงศ์คุปตะ ซึ่งเป็นระยะที่มีการฟื้นฟูวรรณคดี สันสกฤต และปรัชญาฮินดู อิทธิพลทางปรัชญาฮินดูได้เข้ามารอบงำทศนะของพวกนักคิดชาวพุทธ ในยุคนี้ ทำให้เกิดนิกายใหม่ขึ้น นิกายนี้หาผู้ตั้งนิกายไม่ได้ แต่ความคิดนี้ปรากฏอยู่ในวรรณคดีพระสูตรสันสกฤตจำนวนมาก ส่วนมากเป็นของแต่งหลังสมัยท่านคุรุนาคเรชน อาทิ ศรีมालาเทวีสังหนาทสูตร สุวรรณประภาสูตร สุรางคมสมาธิสูตร ตถาคคครรภสูตร พุทธยานสาครสมาธิสูตร อจินเตยสูตร วิเศษจินตภาพรหมปริฤจฉาสสูตร เป็นต้น (อภิขัย โภธิประสิทธิศาสตร์ 2527 : 172)

ซึ่งสมัยดังกล่าว เป็นยุคทองแห่งวรรณคดีสันสกฤต (พุทธศตวรรษที่ 8-9) คำสอนของมหายานนิกายนี้ ข้อแตกต่างที่สำคัญที่สุดคือ คำสอนที่ว่า

จักรภพมีปัทมฐานจากสมบูรณภาพจากสิ่งนี้คือสมบูรณภาพ จึงก่อให้เกิดจักรภพชีวิตขึ้น ภาวะอันเป็นแก่นเดิมของโลกคือความจริงแท้ สิ่งที่เป็นมายามีรากฐานมาจากภาวะอันแท้จริงไม่แปรผัน ภาวะอันนี้เป็นนิตย สุกข์ สานต์ คือเป็นสัจ จิต อนันท์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นเพียงบุรพภาค เป็นเพียงปริยายธรรมซึ่งมีธรรมที่สุขุม คัมภีรภาพไปกว่านั้น คือธรรมที่แสดงถึง นิจจัง สุขัง อตตการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอนัตตา ก็เพื่อให้เราได้เข้าถึงอตตาทิแท้จริง กล่าวคือ สมบูรณภาพหรือพุทธภาวะ โลกจะปรากฏขึ้นได้ก็ต้องอาศัยสมบูรณภาพที่เป็นแก่นเป็นเอกภาวะคือทุก ๆ สิ่งอยู่ในพุทธภาวะและพุทธภาวะมีในทุก ๆ สิ่ง (อภิขัย โภธิประสิทธิศาสตร์ 2527 : 173)

นิกายนี้เชื่อมั่นว่า สัตว์ทั้งปวงในวันหนึ่งข้างหน้าจักต้องตรัสรู้ เหมือนกัน ต้องเป็นพุทธะหมด เพราะทุกคนมีทุนเดิมอยู่ในจิตด้วยกันทุกคน นิกายนี้มีอิทธิพลต่อนิกายมหายานที่เกิดในอินเดีย

ยุคหลังมากกว่า 2 นิกาย แรก

4 นิกายพุทธตันตรยาน

นิกายนี้เกิดขึ้นในปลายสมัยราชวงศ์คุปตะ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "มันทรยาน รหัสยาน คุยหยาน และสหัสยาน ซึ่งได้มีอิทธิพลของศาสนาฮินดู เข้ามาปะปนมาก คือกลับไปยกย่องเวทมนต์ อาคม พิธีหลากหลาย พิธีเสกเป่าต่าง ๆ ตลอดจน เลขลงยันต์ต่าง ๆ (David 1973 : 208)

นิกายนี้ได้เจริญขึ้นในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของแคว้นเบงกอล มีศูนย์กลางการศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยวิกรมศิลาวิหาร ซึ่งสอนพระพุทธศาสนาควบคู่ไปกับมหาวิทยาลัยนาลันทา

นักปราชญ์ชาวอินเดีย และนักประวัติศาสตร์ชาวตะวันตก เชื่อว่านิกายนี้น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธองค์ทรงจัดให้มีการประชุมขึ้นที่เมืองศรีธานยกฤณะ (อมราวดี) และทรงสั่งสอนหลักปฏิบัติ แบบตันตระ มนต์ มุทราและธารณี เกี่ยวกับทางลึกลับที่เรียกว่า "มันทรยาน" ด้วยเช่นกัน (ผาสุข อินทรารุช 2542 : 8)

พุทธศาสนาแบบตันตระนี้เริ่มปรากฏขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 12 เนื่องจากวรรณกรรมต่าง ๆ ของนิกายนี้ปรากฏในช่วงเวลาดังกล่าวจำนวนมาก

ผู้ก่อตั้งนิกายนี้คืออาจารย์อัสติกะ ซึ่งเป็นผู้แต่งคัมภีร์โยคศาสตร์โดยพุทธศาสนา นิกายนี้มีหลักการและแนวคิดดังนี้

1. พระอาทิพุทธะ เป็นผู้สร้างทุกสิ่งเป็นพระผู้เกิดเอง พระสากยมุนี เป็นเพียงภาคหนึ่ง ของพระอาทิพุทธะที่แบ่งลงมา พระปฏิมาพระอาทิพุทธะจะอยู่ในรูปพระทรงเครื่อง พระพุทธรูปทรง เครื่องจึงเกิดขึ้นจากนิกายนี้

2. นับถือพระชยานิพุทธะ 5 องค์มากเป็นพิเศษ คือพระไวโรจนพุทธะ พระอักโขภย พุทธะ พระอโมฆสิทธิพุทธะ พระอมิตากะพุทธะ พระรัตนสมภาวพุทธะ ซึ่งเป็นพระชยานิพุทธประจำ ชั้นที่ 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) สิกายของพระชยานิพุทธ มี 5 สีต่าง ๆ กันไป คือ เหลือง เขียว แดง น้ำเงิน แสด

3. ให้พระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์มีปางดุร้าย ปางโกรธ และปางใจดี ซึ่งลักษณะที่ดุร้ายนั้นเป็นเพียงมายา ลักษณะที่พระองค์นรมิตขึ้นเพื่อปราบมาร

4. บัญญัติให้มีมนตร์เรียกว่าธารณี ประจำองค์พระพุทธรเจ้า และพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ

5. บัญญัติมุทรา คือ เครื่องหมายต่าง ๆ มีการดัดนิ้ว ยกมือ คุจปางพระพุทธรูป มีหลาย ร้อยภาค หรือหลายร้อยปาง อาการเช่นนี้เป็นเครื่องหมายของอำนาจลึกลับ

6. บัญญัติมณฑลบูชา หรือเรียกว่า มนตราเวที เช่นจะทำพิธีใดพิธีหนึ่ง จะบูชาพระ

โพธิสัตว์องค์ใดองค์หนึ่ง จะต้องมามีเครื่องบูชาเท่านั้นเท่านั้น จะต้องจัดอุปกรณ์และบริเวณพิธีอย่างนั้น
 อย่างนี้เป็นต้น(ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 8-9)

ซึ่งหลักต่าง ๆ เหล่านี้ได้ถูกบันทึกลงในคัมภีร์ยุคหลัง ๆ ราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา
 คัมภีร์ที่สำคัญของพุทธตันตระได้แก่

1. ปรัชญาปารมิตา	2. คูหยาสมาช
3. มัญจุศรีมูลกะ	4. เหว้พระตันตระ
5. สาธนมมลา	

คัมภีร์และพระสูตรสำคัญของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

พระสูตรตามแนวคิดของมหายาน หมายถึง หลักการ หรือแนวคำสอน ซึ่งจะแตกต่างจาก
 ฝ่ายเถรวาท ที่มีลักษณะเป็นบทสนทนา หรือบทเทศนา ซึ่งมีจำนวนประมาณ 10 - 20 หน้าเท่านั้น แต่
 ลักษณะของพระสูตรฝ่ายมหายาน มีลักษณะการเขียนแบบร้อยแก้วสลับร้อยกรอง ซึ่งมีจำนวนมากถึง
 100 หลักหรือมากกว่านั้น ซึ่งพระสูตรฝ่ายมหายานจะมุ่งแสดงให้เห็นพยานภาพต่าง ๆ ตลอดจน
 อธิปไตยปฏิบัติของจิต และตัวของพระสูตรเองด้วยเช่นกัน

แนวความคิดของมหายานนั้นสามารถแบ่งออกได้ 2 ลักษณะ กล่าวคือ กลุ่มแรกจะมี
 ลักษณะเป็นศรัทธานิยม ซึ่งยึดถือพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ อีกกลุ่มหนึ่ง มีลักษณะเป็นปัญญา
 นิยมเป็นพวกที่มีแนวคิดเป็นของตัวเอง ถือว่าปรมาตภาวะเป็นต้นกำเนิดของทุกอย่างรวมถึงพระพุทธ
 เจ้าด้วย

พระสูตรต่าง ๆ ของพุทธศาสนามหายานก่อกำเนิดประมาณ 100 ปีก่อน คริสตกาล - ค.ศ.
 ที่ 600 ซึ่งต่อมาได้มีการแปลเป็นภาษาจีนและทิเบต เกือบทั้งหมดใช้ช่วงเวลาหลังจากนั้น คัมภีร์ฝ่าย
 มหายานไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบหลังจากการสังคายนาครั้งใหญ่ ๆ เหมือนคัมภีร์ของฝ่ายเถรวาท
 แม้ว่าจะมีการสังคายนาครั้งใหญ่ (ครั้งที่ 4) ในสมัยของพระเจ้ากนิษกะก็ตาม แต่ก็ไม่ได้มีหลักฐานเด่น
 ชัดว่า ได้มีการเขียนคัมภีร์ขึ้น ซึ่งอาจจะมีสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ว่า แนวคิดฝ่ายมหายานแบ่ง
 ออกเป็นหลายนิกาย และมีแนวความคิดแตกต่างกัน ซึ่งการผลิตคัมภีร์จึงต่างกัน ตามนิกายที่เกิดขึ้น (ผา
 สุข อินทราวุธ, 2543)

พระสูตรและคัมภีร์ต่าง ๆ ของฝ่ายมหายานนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ
 กล่าวคือ

- 1 ไวยาญลยสูตร ได้แก่ ทศกมุทิกะ, คันธวายุหะ, คุณกรันทวายุหะ, กรุณาปุณทริก, รัตนกฐ,

ลังกาวตาระ, ปรัชญาปารมิตา, สัทธรรมปุณฑริกะ, ศีลัตถัมภะ, สมาธิราชา, สุขาวดีวายุหะ, สุวรรณ
 ปรากฏ

2 ปรัชญาปารมิตา ได้แก่ อัชยารชตติกะ, อัษฎาคสสาหริกะ, อัษฎาสาหริกะ, หฤททยะ,
 มัญชุศรีปริวารต, ปัญจวิงสติสาหริกะ, รัตนคุณสัมภยาคาถา, ศตสาหสิกา, สารทวิสาหริกา, สวลปี
 กษณะ, และวัชรเจทิกะ (บุญย์ นิลเกษ 2533 : 12)

ซึ่งพระสูตรในกลุ่มหลังจะเป็นเนื้อหาไปทางด้านปรัชญา มหายานอย่างเด่นชัดกว่ากลุ่ม
 แรก ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่า อัษฎาสาหสิริกะ ปรัชญาปารมิตาสูต เป็นคัมภีร์ที่มีอายุราว 100
 ปีก่อนคริสตศักราช (บุญย์ นิลเกษ 2526)

นอกจากคัมภีร์ในระดับพระสูตรแล้วยังมีคัมภีร์ในระดับอรรถกถาด้วยซึ่งเรียกว่า "ศาสตร์"
 ซึ่งจะเขียนขึ้นช่วงพุทธศตวรรษที่ 7-15 ซึ่งต่อมาได้ถูกแปลเป็นภาษาจีนและทิเบตในเวลาต่อมา ซึ่งในทิ
 เบตเรียกคัมภีร์หลักของตนว่า "กันจัวร์" และอรรถกถาว่า "ตันจัวร์"(ผาสุข อินทราวุธ 2543)

พระสูตรสำคัญของฝ่ายมหายาน ซึ่งถือเป็นแนวคิดหลักและเป็นหลักปรัชญานั้น มีดังนี้

1 ปรัชญาปารมิตาสูต (Prajana paramita Sutra)

เป็นพระสูตรสำคัญที่สุดในกลุ่ม ที่เป็นหลักปรัชญามหายาน อีกทั้งเป็นมูลฐานทฤษฎีที่ว่า
 ด้วย ศูนย์ตา

เนื้อหาส่วนใหญ่จะกล่าวถึงบารมีธรรม 6 และ 10 ประการ ของพระโพธิสัตว์ โดยเน้น
 ความสำคัญมาที่ปัญญา ซึ่งสำคัญและสามารถนำไปสู่ศูนย์ตา (การหยั่งรู้) ได้ อาทิ ในวัชรเจทิกสอนว่า
 "ทุกสิ่งทุกอย่าง" เป็นเพียงมายา เป็นเพียงปรากฏการณ์และเป็นเพียงผลิตรกรรมของจิตของเราเท่านั้น
 เป็นต้น

เนื้อหาของพระสูตรจะเป็นบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้า กับสุภฤติ เกี่ยวกับหลักธรรม
 ต่าง ๆ (ชลธิรา สัตยวิวัฒนา 2523)

ปรัชญาปารมิตาสูตเป็นร้อยแก้ว เขียนเป็นแบบโคลก เชื่อกันว่ามีทั้งหมด 120,000
 โคลก ต่อมาถูกย่อให้สั้นลงเหลือเพียง 8,000 โคลกเท่านั้น

พระสูตรนี้ได้ถูกแปลเป็นภาษาจีนโดยท่านกุมารชีฟและบางเล่มก็มีอิทธิพลอย่างมากต่อ
 ชาวจีน (อภิชัย โพธิประสิทธิศาสตร์ 2527)

2 อวตังสกสูต หรือ คันธวายุสูต พุทธาวตังสกสูต (Avatangsaka Sutra)

พระสูตรนี้เนื้อหาส่วนใหญ่ต้องการจะแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์มัญชู
 ศรี โดยผู้ที่ต้องการบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณก็สามารถให้พระโพธิสัตว์มัญชูศรีช่วยได้ นอกจากนี้เนื้อ

หายังสอดแทรกปรัชญามหายานต่าง ๆ เกี่ยวกับการชำระจิตอีกด้วย

ใจความสำคัญของพระสูตร กล่าวว่า เมื่อเราพิจารณาโลกในแสงจิตภาพของไวโรจนพุทธ พุทธที่สูงสุดหรือธรรมกาย เราเห็นโลกเป็นไปด้วยความแจ่มใสเห็นโลกแห่งแสงบริสุทธิ์แท้จริง ทุกสิ่งทุกอย่างในโลก ล้วนเป็นหนึ่ง หนึ่งนั่นคือสัจสูงสุด พุทธะ จิต สรรพสัตว์ เป็นหนึ่ง

ฉบับเดิมของพระสูตรนี้น่าจะเขียนเป็นภาษาสันสกฤต แต่หายไป ซึ่งมีการแปลงเป็นภาษาจีนในช่วงระหว่าง ค.ศ. 317 - 420 และกลายเป็นพระสูตรสำคัญของนิกายเถรวาทในญี่ปุ่น (ผาสุข อินทรารวูธ 2543 : 31)

3 กรัณทวายุหสูตร (Krandavyuha Sutra)

มีชื่อเดิมว่า "อวโลกิตศวรร คุณกรัณทวายุหสูตร" ซึ่งมีความหมายว่า การพรรณาคุณของพระโพธิสัตว์ อวโลกิตศวรร เนื้อหากกล่าวถึงการสรรเสริญคุณของพระโพธิสัตว์อวโลกิตศวรร กล่าวคือ พระโพธิสัตว์อวโลกิตศวรรคือพระโพธิสัตว์ผู้ปฏิเสชการบรรลอรหันต์ และนิพพาน จนกว่าจะสามารถช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ได้เสียก่อน

เนื้อหาพระสูตรเป็นลักษณะเทวนิยม กล่าวถึงการสร้างโลกของพระอาทิตย์พุทธด้วยสมาธิ พระองค์ทรงถือกำเนิดเองและทรงเป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งทั้งปวง (บุญย์ นิลเกษ 2526 : 55)

พระสูตรนี้ได้ถูกแปลเป็นภาษาจีนและริเบตในเวลาต่อมา และเนื้อหามีลักษณะแนวคิดแบบพุทธตันตระปรากฏอยู่ด้วยเช่นกัน (ผาสุข อินทรารวูธ 2543 : 30)

4 สุขาวดีวายุหสูตร (Sukhavativyuha Sutra)

เนื้อหาของพระสูตรจะให้ความสำคัญกับสวรรค์ชั้นสุขาวดี และพระอมิตากะพุทธ ซึ่งเป็นประธานของสวรรค์ชั้นนี้ สุขาวดีมีสภาพเป็นสวรรค์ที่เต็มไปด้วยความสุขสมบูรณ์ เป็นดินแดนที่สวยงาม เป็นดินแดนที่ทุกคนจะมีความเสมอภาคและเท่าเทียมกันหมด ผู้ที่ต้องการไปเกิดในสวรรค์ชั้นดังกล่าวเพียงแต่นึกถึงพระอมิตากะพุทธอยู่ตลอดเวลาในขณะที่ทำสมาธิ หรือแม้แต่ในชั่วโมงแห่งความตายก็ตาม จะได้ไปเกิดในแดนสุขาวดี(บุญย์ นิลเกษ 2526 : 56)

ซึ่งในสูตรสุขาวดีกล่าวว่า "พระพุทธเจ้าได้สนทนากับพระอานนท์ ถึงเรื่องพระภิกษุธรรมภาวะว่าต่อไปจะได้ตรัสรู้เป็นอมิตากะพุทธ" (อภิขัย โปธิประสิทธิ์ศาสตร์ 2527 : 193)

สุขาวดีวายุหสูตร มี 2 ฉบับ กล่าวคือฉบับสมบูรณ์และฉบับย่อ และได้มีการแปลพระสูตรออกเป็นภาษาจีนระหว่าง ค.ศ. 148-170 และท่านกุมารชีฟได้มาแปลอีกใน ค.ศ. 402 และนิยมใช้กันในจีนมาก และพระสูตรนี้ยังได้แปลเป็นภาษาธิเบต และอังกฤษในเวลาต่อมาด้วย(ชลธิรา สัตยวัฒน์ 2523)

5 ลังกาวตารสูตร (Langkavatara Sutra)

มีอีกชื่อหนึ่งว่า "ลัทธรรมลังกาวตาร" เนื้อหาเป็นการเล่าเรื่องการเสด็จโปรดชาวลังกาของพระพุทธองค์ ตลอดจนการเข้าเฝ้าของพระเจ้าแผ่นดินลังกาด้วยเช่นกัน

เนื้อหาด้านคำสอนเน้นไปในแนววิชฌณาวาท เป็นเรื่องความคิดและการฝึกสมาธิ ข้อสำคัญที่ว่าด้วยศูนยตา และปรัชญาต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากจะเป็นหลักคำสอนของนิกายโยคอาจารย์ ซึ่งกล่าวถึงเรื่องธรรม 5 วิญญูณ 3 อมิตตา 2 เป็นต้น(อภิชัย โพธิประสิทธิ์ศาสตร์ 2527 : 202-3)

พระสูตรนี้ได้รับการแปลเป็นภาษาจีนโดยท่านคุณภัทร ประมาณ ค.ศ. 433 ซึ่งนิยมใช้กันมากที่สุด(บุญย์ นิลเกษ 2526 : 56)

6 สมาธิราชาสูตร (Samadhiraja Sutra)

เนื้อหาเป็นบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระโพธิสัตว์จันทรประภา เกี่ยวกับการฝึกสมาธิ คุณสมบัตินี้ทำให้เกิดสมาธิอย่างได้ผลสูงสุดและนำไปสู่การบรรลุโพธิญาณ กล่าวคือ การมีเมตตากุณฺหา การมีหิริโอตตปปะตลอดจนอุเบกขาธรรมต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง หากมีความจำเป็นในการปฏิบัติ อาจสละได้แม้กระทั่งชีวิตของตัวเอง(ผาสุข อินทรารุช 2543 : 31)

ในการฝึกสมาธิที่ได้ผลอีกวิธีหนึ่งคือการยึดเอาพระพุทธเจ้ามาเป็นอารมณ์เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวใจ หรือพุทธปฏิมาก็ได้เพราะถือว่าพระพุทธเจ้านั้นเป็นต้นกำเนิดของทุกสิ่งอยู่แล้ว(บุญย์ นิลเกษ 2526 : 57)

7 รัชตระपालสูตร (Rashtrapala Sutra)

พระสูตรนี้มีลักษณะเป็นการสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระรัชตระपालะ เกี่ยวกับคุณธรรมต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์โดยตรง และซึ่งกล่าวถึงชาดก 50 กว่าเรื่องด้วย พระสูตรนี้แสดงให้เห็นคุณลักษณะพระสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ต้องเป็นผู้มีหิริโอตตปปะ มีความโอบอ้อมอารี และมีจิตใจยึดมั่นในพระธรรมอย่างแท้จริง(ผาสุข อินทรารุช 2543 : 32)

พระสูตรนี้ถูกแปลเป็นภาษาจีน ราว ค.ศ. 589-618 โดยใช้ชื่อว่า "รัชตระपालะปริปุจฉา" (บุญย์ นิลเกษ 2526 : 57-58)

8 ลัทธรรมปุนฑริกสูตร (Saddharmapundarika Sutra)

พระสูตรนี้มีความสำคัญมากสำหรับชาวพุทธนิกายมหายาน เป็นพระสูตรที่บ่งชี้อย่างเด่นชัดถึงหลักคำสอนและหลักปฏิบัติต่าง ๆ ของนิกายมหายานที่แตกต่างออกไปจากนิกายเถรวาท และเป็นพระสูตรสำคัญของนิกายสุขาวดีในจีนด้วย ตลอดจนนิกายเทนไดและนิชิเรนในญี่ปุ่น (ผาสุข อินทรารุช 2543 : 29)

เนื้อหาชี้ให้เห็นพระพุทธเจ้าในโลกุตระภาวะ คืออยู่นอภิวินัยทั้งปวง แต่เนื่องจากว่า พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งปวงจึงยังใช้ชีวิตโปรดสัตว์ให้พ้นทุกข์ไปจนหมดก่อน พระองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าของพระพุทธเจ้าทั้งปวง เป็นบิดาของโลก และเป็นสภาวะตั้งจะอยู่ตลอดไปไม่มีวันสูญสิ้น พระองค์มิได้ท่องเที่ยวไปทุกหนทุกแห่งเช่นเดียวกับพระโคตมพุทธะ นั่นเป็นเพียงภาคหนึ่งของพระองค์ที่แบ่งมาเพื่อโปรดสรรพสัตว์เท่านั้น หากแต่พระองค์ประทับเทศนาตลอดเวลาที่ยอดเขาสิขณภูมิตำนันต์ดังความในพระสูตรที่ว่า

“ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ ณ ภูเขาสิขณภูมิต่างกลางพระภิกษุพระโพธิสัตว์และเทวดาอื่น ๆ เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมจบแล้วก็เข้าสมาธิและแผ่รัศมีไปถึงโลกทางทิศตะวันออก เมื่อพระองค์ออกจากสมาธิได้ตรัสบอกแก่พระสารีบุตรว่า เหตุที่พระองค์ทรงสั่งสอนสรรพสัตว์ถึงอุบายวิธีต่าง ๆ กัน เนื่องด้วยพระมหากรุณาของพระองค์ที่มีต่อสรรพสัตว์ คำสั่งสอนอันแท้จริงของพระตถาคตนั้นมีเพียงเพื่อหนึ่งเท่านั้นคือเพื่อสรรพสัตว์” (อภิขัย โภธิประวัติศาสตร์ 2527 : 190)

นอกจากนี้ในสังฆกรรมปุณทริกสูตรยังได้กล่าวถึง คำสั่งสอนของธรรมกายพุทธ พุทธนิรันดร ว่าอยู่ที่ภูเขาสิขณภูมิต่างโดยสั่งสอนจากความนิรันดรสู่ความนิรันดร

พระสูตรได้พูดถึงการบรรลุนิพพานในลักษณะง่าย ๆ ว่า เมื่อบุคคลได้บำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา ตลอดจนการสร้างและบูชาพระสถูปและพระเจดีย์ การสร้างและการบูชาพระพุทธรูป (แม้กระทั่งสร้างด้วยทราย) ตลอดจนภาพจิตรกรรมฝาผนังก็ตาม ด้วยจิตศรัทธาแล้วก็สามารถเข้าถึงบรมสุขได้เช่นกัน(บุญ นิลเกษ 2526 : 55)

พระสูตรได้พูดถึงลักษณะการเข้าถึงนิพพานใน 3 ลักษณะ คือ (1) สาวกยาน (2) ปัจเจกพุทธยาน (3) โพธิสัตว์ยาน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพุทธยานซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญกว่าทุกยานที่กล่าวมาข้างต้นและพระสูตรได้กล่าวถึงจำนวนพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ มีจำนวนมากกว่าเมื่อดทนายในมหาคงคานที และกล่าวสรรเสริญพระโพธิสัตว์องค์ต่าง ๆ โดยเฉพาะพระอวโลกิเตศวร สมันตภัทร ตลอดจนพระโกสัลยราช(ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 29-30)

พระสูตรนี้ต้นฉบับเดิมเป็นภาษาสันสกฤต (ราว พุทธศตวรรษที่ 7) และได้แปลเป็นภาษาจีน 6 ฉบับ แต่ที่ใช้กันมากและรู้จักกันมาก มีฉบับของอาจารย์ธรรมรักษ์ (พ.ศ.883) ฉบับของอาจารย์กุมารชีพ (พ.ศ.949) และพระสูตรนี้ได้ถูกแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสและอังกฤษด้วย (ชลธิรา สัตยาวัฒนา 2523)

9 สุวรรณประสาธสูตร (Suranprabhasa Sutra)

พระสูตรนี้แบ่งแนวความคิดออกเป็น 3 ส่วน กล่าวคือ (1) ปรัชญา (2) เทพนิยาย (3) พุทธ

ตันตระ และถือว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นองค์อมตะนิรันดร เป็นธรรมกายและธรรมธาตุ เนื้อหาเน้นเรื่อง
ของปรัชญา จริยศาสตร์ ตลอดจนตำนานต่าง ๆ และมีแนวคิดแบบพุทธตันตระปรากฏด้วย (บุญย์ นิล
เกษ 2526 : 57)

พระสูตรนี้มีอิทธิพลต่อชาวพุทธในเนปาล ธิเบต และมองโกเลีย และเป็นต้นกำเนิดของ
นิกายตันตระ ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมนอกเหนือจากนั้นด้วย (ผาสุข
อินทราวุธ 2543 :31)

พระสูตรนี้ได้ถูกแปลเป็นภาษาจีนราว คริสตศตวรรษที่ 6 และภาษาอังกฤษราว ค.ศ. 703
(ชลธิรา สัตยวิวัฒนา 2523)

10 ทศภูมิโกสูตร (Dasabhumika Sutra)

พระสูตรกล่าวถึงการบำเพ็ญภูมิ 10 ประการ เพื่อให้บรรลุความเป็นพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ

- (1) ปรมุทิตา ชั้นนี้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมี
- (2) วิมาลา บำเพ็ญศีลบารมี
- (3) ปรภาตริ บำเพ็ญขันติบารมี
- (4) อธิสมัค บำเพ็ญวิริยบารมี
- (5) สุตุชชช บำเพ็ญธยานบารมี (สมาธิ)
- (6) อภิมุคต บำเพ็ญปรัชญาหรือปัญญาบารมี
- (7) ทุรงคม ชั้นนี้ให้เกิดความชำนาญในอุบายวิธีต่าง ๆ แห่งปัญญา
- (8) อจล บำเพ็ญปณิธานบารมี (ชั้นนี้พระโพธิสัตว์อยู่ในสภาพที่ไม่เกิดไม่
ตาย)
- (9) สาหุมติ บำเพ็ญพลบารมี
- (10) ธรรมเมฆ การบรรลุขั้นสุดท้ายโดยบำเพ็ญญาณบารมี (อภิชัย โพธิ

ประสิทธิ์ศาสตร์ 2527 : 187)

พระสูตรนี้ได้ถูกแปลเป็นภาษาจีนโดย อาจารย์ธรรมรักษ์ (พ.ศ.840) ซึ่งต้นฉบับเดิมน่า
จะเป็นภาษาสันสกฤต

11 ตถาคตจรกสูตร (Tathagatagarbha Sutra)

พระสูตรนี้มีอีกชื่อหนึ่งว่า “มหาไพบุลย์ตถาคตจรกสูตร” เนื้อหาพระสูตรกล่าวถึงพุทธ
ภาวะ กล่าวคือ ตถาคตจรก นั่นก็คือพุทธภาวะ คือจิตของคนธรรมดานั้น แม้จะถูกหุ้มห่อด้วยกิเลส แต่
ภายในก็ยังมีภาวะเท่ากับพระตถาคตเจ้า (อภิชัย โพธิประสิทธิ์ศาสตร์ 2527 : 194)

สูตรนี้ได้แปลเป็นภาษาจีน ราว พ.ศ.893-974 ซึ่งคำว่าตถาคตครุภณนี้มีปรากฏในทศกมุติสูตรด้วยเช่นกัน (ชลธิรา สัตยาวัดนา 2523)

12 มหาปริณิรวานสูตร หรือมหาปริณิพพานสูตร

พระสูตรนี้ก็ได้รับขยายถึงแนวคิดของตถาคตครุภณ หรือพุทธภาวะของสูตรต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นการค้นหาความสำเร็จในความเป็นพุทธะโดยสัญชาติญาณอันนี้มาแต่ก่อน

สูตรนี้ถือว่าการนิพพานของพระพุทธองค์ไม่ได้เป็นแง่ลบตามที่เคยเข้าใจกัน แต่เป็นการแสดงออกของความยิ่งใหญ่ของมหาอหัตตา เป็นนิจจัง เป็นสุข เป็นวิสุทธิ แม้พระวรกายที่เราเห็นจะดับไปก็ตาม แต่พระวรกายที่แท้จริงยังคงมีอยู่ และอยู่เพื่อที่จะช่วยสรรพสัตว์ จึงบันดาลให้มีนิรมานกาย และสัมโภคกาย(อภิชัย โภธิประสิทธิ์ศาสตร์ 2527 : 197)

นอกจากนี้พระสูตรนี้ซึ่งถือว่า สัตว์โลกมีพุทธภาวะอยู่ทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็นอันรับรองว่าสัตว์โลกจะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้ทั้งสิ้น

พระสูตรนี้เดิมน่าจะเป็นภาษาสันสกฤตและได้ถูกแปลเป็นภาษาจีนโดยอาจารย์ธรรมรักษ์ พ.ศ. 966(ชลธิรา สัตยาวัดนา 2523)

13 มหาวัสตุ (Mahavastu)

เขียนเป็นภาษาสันสกฤตผสมปรากฏฤต เนื้อหาเป็นพุทธประวัติ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระวินัยปิฎกของนิกายโลกุตตรวาท ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของนิกายมหาสังฆิกะ ในมหาวัสตุจะสอดแทรกอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะตอนบำเพ็ญของพุทธประวัติ เช่น ประสูติ ตรัสรู้ ฌณุมาร และปฐมเทศนาเป็นต้น (ผาสุข อินทรารุช 2543 :18)

คัมภีร์มหาวัสตุนั้นจัดว่าเป็นเนื้อเรื่องที่อ่านยากเรื่องหนึ่ง เนื่องจากจะสอดแทรกชาดกและอวทานต่าง ๆ เป็นระยะ ๆ บางครั้งก็เป็นการเล่าเรื่องใดเรื่องหนึ่งซ้ำ ๆ กันหลายครั้ง แต่อย่างไรก็ตามชาดกและอวทานบางเรื่องในมหาวัสตุนี้ก็ไม่เคยปรากฏในวรรณกรรมฝ่ายบาลีมาก่อน

มหาวัสตุนี้ได้พบแนวคิดและคติความเชื่อของฝ่ายมหายานอย่างเด่นชัด อาทิ กล่าวถึงทศกมุติสูตรของพระโพธิสัตว์ และการกล่าวยกย่องพระพุทธเจ้าว่าทรงมีพระอานุภาพมาก หากบุคคลใดศรัทธาในพระพุทธองค์อย่างจริงใจแล้วก็สามารถเข้าถึงนิพพานได้ หรือแม้แต่การบูชาสลับด้วยการทำประทักษิณก็จะได้รับบุญมหาศาลมากมาย

นักวิชาการหลายท่านลงความเห็นว่ามหาวัสตุนี้น่าจะเขียนในราว 200 ปีก่อน ค.ศ. และมีการแต่งเติมต่อในช่วง คริสตศตวรรษ ที่ 4 ซึ่งเป็นช่วงที่แนวคิดมหายานเจริญรุ่งเรืองอยู่ จึงได้รับแนวคิดไปปะปนอยู่มาก (ผาสุข อินทรารุช 2543 : 19)

14 ลลิตวิสตระ (Lalitavistara)

เขียนเป็นภาษาสันสกฤตผสมภาษาปรากฤตเป็นคัมภีร์สำคัญในกลุ่มไวบูลยสูตร เนื้อหาของคัมภีร์แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและคติของฝ่ายมหายานอย่างชัดเจน

เนื้อหาคือพุทธประวัติ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าอยู่ในภาวะเหนือธรรมชาติ เนื่องจากมีอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ปรากฏมากมาย ในเนื้อเรื่องตลอดจนเรื่องของนรกสวรรค์และการเวียนว่ายตายเกิดตามความเชื่อของพราหมณ์เข้ามาผสมด้วย และพบว่าเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์เข้ามามีบทบาทอยู่ตลอดเวลา แสดงให้เห็นถึงการสร้างแนวคิดและคติต่างๆ ให้อยู่เหนือศาสนาพราหมณ์ (ผาสุข อินทรารุช 2543 :19)

ลลิตวิสตระได้รับการแปลเป็นภาษาจีนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 แต่หายไป เหลือแต่ฉบับแปลเป็นครั้งที่ 2 (พุทธศตวรรษที่ 9) และฉบับภาษาทิเบตได้แปลในช่วง พุทธศตวรรษที่ 11

15 พุทธจริต (Buddhacarita)

เขียนเป็นภาษาสันสกฤตผลงานของพระอัสวโหมยะ (ปลาย คริสตศตวรรษที่ 1) เนื้อหาเป็นชีวประวัติและภารกิจของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ก่อนตรัสรู้และจนถึงปรินิพพาน ซึ่งจัดเป็นมหากาพย์ที่มีความไพเราะเทียบได้กับรามายณะของฮินดู โดยเนื้อหากกล่าวถึงพุทธประวัติต่าง ๆ อย่างมีชีวิตชีวา และสอดแทรกอิทธิปาฏิหาริย์แต่ก็ไม่ได้ขยายความจนเกินจริง (Nariman 1972 : 30-32)

พุทธจริตได้ถูกแปลเป็นภาษาจีนช่วงระหว่าง พ.ศ. 957-965 โดยอาจารย์ธรรมรักษ์ และได้แปลเป็นภาษาทิเบตในช่วงคริสตศตวรรษที่ 7-8 ซึ่งต่อมาก็ได้รับการแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสและอังกฤษ (ชลธิรา สัตยวิวัฒนา, 2523)

16 เสานทรนันทะกาพย์

แต่งโดยพระอัสวโหมยะด้วยเช่นกัน เนื้อหาดัดตอนมาจากพุทธประวัติบางตอนที่ไม่ได้กล่าวไว้ในพุทธจริต แต่มีตัวละครสำคัญคือ นนทะ ซึ่งในเรื่องนี้ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดแบบมหายานเรื่องของพระโพธิสัตว์ว่าเป็นบุคคลสำคัญ สามารถที่จะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ และข้อดีของการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ หรือโพธิสัตว์ยานนักราชัญ ชาวอินเดียเป็นผู้ค้นพบต้นฉบับและนำมาตีพิมพ์เผยแพร่ นับว่าเป็นหนังสือที่เป็นของนิคายมหายานด้วย (ผาสุข อินทรารุช 2543 : 22)

นอกจากพระสูตรและคัมภีร์สำคัญทั้ง 16 ฉบับที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีพระสูตรและคัมภีร์อื่น ๆ ที่มีอิทธิพลทางแนวความคิดและปรัชญาต่าง ๆ ต่อพุทธศาสนิกชนในยุคหลัง ๆ ด้วย ซึ่งต่อมาเป็นต้นกำเนิดลัทธิและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เนื่องด้วยพุทธศาสนาโดยเฉพาะ คัมภีร์ฝ่ายตันตรยาน กล่าวคือ ในยุคพระเจ้าหรรษวรรชนะ ราว ค.ศ. 600-647 นักปราชญ์หลายท่านได้แต่งสุประภาต

สโตตระ (Suprabhata Stotra) อัษฎ-มหากรีจริตะ สโตตระ (Ashta- Mahakricarita Stotra) โลกศวร สโตตระ (Lokesavara Stotra) สริกชารา สโตตระ (Srikadhara Stotra) เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดเป็นการแต่งเพื่อสรรเสริญพระพุทธเจ้า

พระโพธิสัตว์ เทพและเทพีต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์ธารณีหรือมนตรา ซึ่งธารณีนั้นเป็นแนวคิดที่เนื่องมาจากพระปริตต์และพระเวทยุคหลัง ซึ่งคำว่าธารณีนี้นี้ปรากฏในคัมภีร์ ปรัชญาปารมิตาสูตฺร ซึ่งมีที่สำคัญ 2 ฉบับ กล่าวคือ อุษณิวัชระธารณี และรัตนโลกาธารณี(ผาสุข อินทรารุข, 2543)

บทธารณีหรือมนตรานี้ปรากฏทั้งในบาลีและสันสกฤต ตลอดจนในพระเวท หากแต่เป็นเรื่องที่กลั่นกรอง หรือย่อข้อความดังกล่าวมาใช้งานทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงและดูลงชั้น เนื่องจากในยุคหลังนั้นพุทธตันตระยานและวัชรยานเจริญขึ้นมา ซึ่งพุทธตันตระยานก็มีการผลิตคัมภีร์ต่าง ๆ ขึ้นมา โดยคณาจารย์ของตนเอง ซึ่งหลัก ๆ มีดังนี้

1. อาทิกรมประทีป
2. อัษฎามิวระ
3. จันท-มหาโรจน-ตันตระ
4. มหากาละตันตระ
5. สิงวโรทัยตันตระ เป็นต้น (บุญย์ นิลเกษ 2526 : 60)

ซึ่งคัมภีร์ดังกล่าวได้มีอิทธิพลต่อชาวพุทธในเนปาล ชีเบตอย่างมาก ซึ่งเป็นต้นกำเนิดปรัชญาตันตระ พิธีกรรม คาถาอาคมต่าง ๆ ในยุคหลังปรากฏในรูปพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ส่งอิทธิพลต่อมายังประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

ปรัชญาตันตระ

เนื่องจากนิกายตันตระได้เพิ่มเติมหลักต่าง ๆ จากหลักพื้นฐานแนวคิดมหายานเดิมเข้ามา มาก โดยปรัชญาตรีกาย ได้เปลี่ยนเป็นพุทธภาวะ 4 คือ เพิ่มสุญญาตาภาวะเข้าไปด้วย ในสมัยต่อมาได้มีการสร้างภาษาทางจิตวิทยา (อภิธรรม) ให้ยากแก่การเข้าใจยิ่งขึ้นไปอีก

ตันตระยานได้พัฒนาแนวคิดและหลักการต่าง ๆ ไปในทั้งทางลบและทางบวกโดยสามารถแบ่งได้ 4 แนวคิดกล่าวคือ

1 ปรัชญามันทรยาน

ยึดหลักปรัชญามหายาน แต่เพิ่มการท่องมนต์ หรือภาวนาให้จิตใจสงบเพิ่มการใช้เวทมนตร์ คาถาต่าง ๆ มากมาย เพื่อให้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส อันได้แก่

1.1 ธารณี (มนต์) เป็นเพียงบทสวดซึ่งไม่ได้มีความหมายอะไรเลย ไม่ใช่ข้อความศักดิ์สิทธิ์ที่จะทำให้ผู้สวดบรรลุธรรมได้อย่างปาฏิหาริย์ หากแต่เป็นบทสวดหรือภาวนาเพื่อจิตใจสงบและเกิดดวงปัญญาแจ้งในหลักธรรมด้วยตนเอง

1.2 ยันต์ หรือมณฑล คือแผนภาพจักรวาล ของสรรพสิ่งทั้งปวง (ไม่ใช่จักรวาลทางดาราศาสตร์) ที่แสดงออกด้วยสัญลักษณ์แทนสรรพสิ่งในเชิงบุคลาธิษฐาน ด้วยรูปเทพต่าง ๆ หรือแสดงออกด้วยสัญลักษณ์แทนเทพนั้น ๆ เช่น ศาสตราวุธ อักษรระ ธารณีมนต์ เป็นต้น ซึ่งจะสื่อให้เห็นจุดกำเนิดหนึ่งเดียวของสรรพสิ่ง ทั้งปวงและการถูกครอบคลุม อย่างทั่วถึง โดยมายาแห่งความไม่เที่ยงแท้ อีกนัยหนึ่ง มณฑลอาจเป็นแผนภาพอนุจักรวาลแห่งกลุ่มเทพ หรือเทพองค์ใดองค์หนึ่ง แวดล้อมด้วยบริวารมีลักษณะคล้ายยันต์ สำหรับผู้เลื่อมใสในเทพนั้น ๆ จะใช้เป็นสื่อในการเข้าถึงและการเข้าร่วมกับเทพนั้น ๆ เพื่อบันดาลผลต่าง ๆ เช่น การคุ้มครอง การขจัดความเลวร้าย หรือเพื่อให้มีอิทธิปาฏิหาริย์ เป็นต้น

1.3 มุทรา ลักษณะหรือท่าทางในเวลาประกอบพิธี จึงมีความสัมพันธ์กับบทสวดหรือมนตราโดยตรง (ผาสุข อินทราวุช 2543 :10)

มนตรยานถือว่า โลกียภาวะ กับโลกุตระภาวะ เป็นสิ่งเดียวกันโดยกำเนิด พระไวโรจนะเป็นมุลธาตุของสากลจักรวาลและสรรพสิ่งทั้งปวง ดังนั้นทุกสรรพสิ่งทั้งปวงล้วนมีภาวะธาตุเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระไวโรจนะ และมีธาตุพุทธะอยู่แล้วในตัวเอง แต่ถูกอวิชชาบดบังพุทธภาวะจึงไม่ปรากฏ การบำเพ็ญ เพียร มิใช่มุ่งกำจัดกิเลส ให้หมดไป แต่เป็นการมุ่งสู่ภาวะดั้งเดิมของตนเองและสากลจักรวาล หากผู้ใดรู้ชัดว่าจิตของตนเป็นเช่นนั้นเองไม่เกิดดับมาแต่ดั้งเดิม ผู้นั้นก็จะบรรลุธรรมภูมิ

นอกจากนี้ มนตรยานซึ่งเชื่อว่าพระวัชรสัตว์ได้รวบรวมพระธรรมแห่งพระไวโรจนะบรรจุไว้ในเจดีย์เหล็ก ต่อมาอาจารย์นาคารชุนได้เปิดกรุพระธรรมนี้และได้รับอภิเษกจาก พระวัชรสัตว์ให้เป็นผู้ถ่ายทอดเผยแผ่ "พุทธลึกลับ" นี้แก่สรรพสัตว์ทั้งปวง ต่อมาจึงยึดถือเป็นแนวปฏิบัติอย่างเคร่งครัดว่า หากไม่ได้รับอภิเษกจากอาจารย์แล้วจะร่ำเรียนและประกอบโยคกรรมอันใดก็ไม่ได้ผลสมบูรณ์

ปรัชญามันตรยานนี้ยึดหลักปฏิบัติโดยถือเอาการบำเพ็ญสมาธิต้องทำควบคู่ไปกับการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยใช้สื่อ ทางกาย วาจา ใจ ธารณี มุทรา ประกอบด้วยเครื่องใช้ในพิธีกรรมอาทิ มณฑล วัชระ ดอกบัว กระจิง ยันต์ ชงมนต์ เป็นต้น ในภายหลังปรัชญาสายนี้ส่งผลก่อให้เกิดต้นตระกูลอื่น ๆ อีกมากมาย (Schumann 1973 : 158)

2 ปรัชญาวัชระยาน

ปรัชญาสายนี้ให้ความสำคัญกับเวทมนต์ กลาปา เช่นกัน แต่เน้นหนักด้านการนับถือ พระ

อาทิพุทธ พระชยานิพุทธ และพระโพธิสัตว์ ต่าง ๆ มากขึ้น โดยการจัดกลุ่มเทพและเทพีต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบระบบมากขึ้น

โดยมีหลักแนวคิดดังนี้ "ถือว่าอวิชาเป็นต้นเหตุทำให้คนเรามองเห็นโลกแตกต่างกันออกไป ซึ่งแท้จริงแล้วสภาวะของโลกมีอย่างเดียว คือ สิ่งที่เราเรียกว่า "ปรมัตถ์" โดยธาตุแท้แล้วตัวเราเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปรมัตถ์ หรือว่า ปรมัตถ์อยู่ในตัวเรา ผู้ปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาจะทราบ ว่า ตัวเองถูกรอบด้วยอวิชา และสามารถทำลายสิ่งเหล่านั้นให้หมดไป และก้าวขึ้นสู่สภาพอันแท้จริงของตัวเอง (ผาสุข อินทราวุธ 2543 :11)

3 ปรัชญาสหัชยาน

ปรัชญาสาขานี้ได้ปรากฏครั้งแรกราวพุทธศตวรรษที่ 14 โดยยึดหลักแนวคิดที่ว่าสังสารวัฏและนิพพานนั้นมีดวงจิตเกี่ยวกันอยู่ก่อนแล้ว และเกิดมาพร้อมกันในดวงจิตนั้น ๆ แล้ว สภาวะเช่นนี้ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่หรือไม่มีอยู่ มันเป็นภาวะที่ ปรากฏอยู่เช่นนั้น แต่จิตของเราเองเป็นตัวการที่มองเห็นว่าสิ่งทั้งหลายแตกต่างกันไปเอง โดยปรัชญาสาขานี้ไม่สนับสนุนการดำเนินชีวิตที่ต้องผูกมัดตัวเองอยู่กับข้อปฏิบัติหรือพิธีกรรมต่าง ๆ แต่เน้นการทำเพื่อสังคมและความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น(ผาสุข อินทราวุธ 2543 :12) (Schumann 1973 : 163)

4 ปรัชญากาลจักรยาน

ปรัชญาสาขานี้ปรากฏครั้งแรกราวพุทธศตวรรษที่ 16 ให้ความสำคัญกับเวทมนต์คาถา และเน้นความสำคัญของสภาวะแห่งปัญญา+อุปายะ หรือ ความรู้ + ความฉลาดหรือสภาวะแห่ง มหาปัญญา และมหากรุณา ซึ่งเป็นคุณธรรมไปสู่การตรัสรู้

กาลจักรยานถือว่าพระอาทิพุทธะทรงเป็นต้นกำเนิดของสุริยะจักรวาลทั้งหมด ซึ่งได้ประยุกต์นำเอาระบบดาราศาสตร์ มาอธิบายสิ่งต่าง ๆ ให้เข้ากับทางศาสนา

ถือว่าชีวิตของปวงสัตว์เป็นระบบที่ดำเนินไปภายใต้ภาวะการณ์ทางตรรกศาสตร์ หรือ สุริยะจักรวาล หากเราสามารถรู้ถึงความสัมพันธ์ภายในระหว่างมนุษย์กับระบบสากลจักรวาลแล้วเราก็จะพบปัญญาอันสูงสุดและนำไปสู่การพ้นทุกข์(Schumann 1973 : 165-166)

จากทั้งหมดที่กล่าวมานั้น เป็นหลักและแนวคิดทั้ง 4 แนวทางของพุทธศาสนาสาขาดันตรยานแต่โดยทั่วไปแล้วแนวคิดสายวัชรยานจะมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อดันตรยานในยุคหลังอย่างมาก และแนวคิดนี้ได้เริ่มผลิตคัมภีร์ตันตรยานเป็นครั้งแรก จากทั้งหมดและได้เพิ่มแนวคิด ใหม่ ๆ ขึ้นมาในแนวคิดตันตรยานด้วย อาทิ คติมหาสุข หรือการรวมกันระหว่างความกรุณาและปัญญา ทฤษฎีของพระชยานิพุทธทั้ง 5 ประทับอยู่ในชั้น 5 ซึ่งจะถือกำเนิดในเวลาในโลกต้องการ แม้แต่การบูชาศักดิ์

ซึ่งเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกรวมทั้งเทพและเทพีต่างๆ

การให้ความสำคัญกับคुरुหรือบรมครูซึ่งมีความสำคัญมากกว่าบรรดาคูทั้งหลาย ซึ่งมักจะปรากฏการไหว้ครูหรือบูชาครู ในวรรณกรรมสำคัญของพุทธตันตระสายนี้แทบทุกเล่ม ในนิภาษนี้กฎข้อบังคับของศิษย์หรือผู้ที่มาฝึกปฏิบัตินั้นมีความสำคัญเช่นกัน กฎข้อต่าง ๆ นั้นในเวลาต่อมาส่งอิทธิพลให้กับแนวคิดของนิภาษอื่น ๆ ในสมัยหลังด้วย อาทิ ความเชื่อเกี่ยวกับการทานอาหารแบบมังสวิรัต เป็นต้น แต่กฎบางข้อก็สร้างความเสื่อมเสียให้กับพระพุทธศาสนา จนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมไปจากอินเดียในเวลาต่อมา (ผาสุข อินทรารุช 2543 :15)

ซึ่งกฎข้อบังคับนั้นแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ขั้นแรก(กริยาตันตระ) และข้อสอง (จริยาตันตระ) ขั้น 3 (โยคะตันตระ) และขั้นสุดท้าย (อนุตตระโยคะตันตระ)

ขั้นที่ 1 (กริยาตันตระ)

เป็นขั้นฝึกกายและจิต เช่นการงดเว้นการเสพของมีนเมา งดอาหารประเภทเนื้อสัตว์ รักษาพรหมจรรย์ บูชารูปเคารพของเทพต่าง ๆ ประกอบกับการฝึกฝนจิตไปด้วย

ขั้นที่ 2 (จริยาตันตระ)

เป็นขั้นฝึกจิตทำสมาธิเบื้องต้น บูชารูปเคารพของเทพต่าง ๆ โดยฟังคำสั่งสอนจากอาจารย์โดยตรง และทำการทดลองจิตที่ฝึกไว้ โดยการเสพสิ่งทีเรียกว่าคัมหาทั้งปวง

ขั้นที่ 3 (โยคะตันตระ)

เป็นขั้นทำสมาธิจิตขั้นสูง

ขั้นที่ 4 (อนุตตระโยคะตันตระ)

เป็นขั้นจิตหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหา ทั้งปวงแล้ว จะมีอิทธิฤทธิ์และกำลังอำนาจเหนือคนทั่วไป ซึ่งเรียกว่า "สิทธิ์" (ผาสุข อินทรารุช 2543 :15)

นอกจากขั้นตอนที่กล่าวมาแล้วนั้น ตันทรยาน ยังให้ความสำคัญกับสิ่งที่ใช้ประกอบการฝึกกายและจิตเหล่านี้ด้วยกล่าวคือ

1 มนตร์ เป็นปัจจัยสำคัญของนิภาษตันตระ มนต์ประกอบด้วยคำที่ไม่มี ความหมาย ซึ่งวิวัฒนาการมาจากธารณีในวิทยาธรปิฎก ธารณีเหล่านี้ปรากฏในพุทธศาสนามานานแล้ว ซึ่งเป็นที่นิยมของกลุ่มผู้ด้อยการศึกษาที่ไม่สามารถอ่านพระสูตรเข้าใจจึงต้องการที่จะท่องจดจำพระสูตรสำคัญอย่างย่อ ๆ วัชรยานเชื่อว่าธารณีมนต์เหล่านี้หลังจากเมื่อกล่าวมนต์ทโคบทหนึ่งซ้ำ ๆ กันจะได้สิ่งที่ปรารถนาทั้งทางโลกและทางธรรม (หลุดพ้น)

2 โภธิจิต หมายถึง การชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ เจ้าของจิตนั้นจะต้องพยายามควบคุมจิตของ

ตนเองหากไม่สามารถควบคุมจิตใจของตนได้ จะต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ เพื่อชำระจิตใจให้บริสุทธิ์แล้ว จิตใจจะถูกยกระดับอยู่ในภูมิที่สูงขึ้นซึ่งภูมิของจิตหรือภูมิต่าง ๆ ที่สำคัญปรากฏอยู่ในทศภูมิสูตร

3 อหังการ หมายถึง การรวมโพธิจิตเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเทพที่ตนบูชา โดยการปฏิบัติโยคะ (การหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหาทั้งปวง)

4 อหัตยะ หมายถึง คติมหาสุข การรวมกันระหว่าง ศูนย์ตากับความกรุณา ศูนย์ตาทหมายถึง การหยั่งรู้ ความจริงของโลก กรุณา หมายถึง ความเมตตา สงสาร และปรารถนาที่จะนำทางสรรพสัตว์สู่ความหลุดพ้น (ผาสุข อินทราวุธ 2543 :15-16)

จากหลักและแนวคิดดังกล่าวมาทั้งหมดของมหายานิกายตันตระยานนี้ เป็นส่วนสำคัญและส่งอิทธิพลก่อให้เกิดสัทธาและนิกายต่าง ๆ ตลอดจนพิธีกรรม ที่ปฏิบัติกันในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียง เช่น จีน ญี่ปุ่น เนปาลและทิเบต

พุทธศาสนานิกายตันตระในดินแดนต่างๆ

พุทธศาสนานิกายตันตระ จากการศึกษาพบว่าได้พัฒนาแนวความคิดทางด้านวิปัสณาปฏิบัติแตกต่างไปจากนิกายอื่นๆ ทั้งยังเป็นนิกายที่สร้างรูปแบบของพิธีกรรมต่างๆในพุทธศาสนาด้วย ซึ่งนอกจากจะเจริญขึ้นอย่างมั่นคงในทิเบตและเนปาลแล้ว ยังส่งอิทธิพลไปยังดินแดนใกล้เคียงอื่นๆด้วย

1 นิกายตันตระในจีน

นิกายตันตระในจีน เป็นสายม้นตรยาน และจะเรียกว่านิกายม้นตรยาน ซึ่งตรงกับภาษาจีนว่า "จินเอิน" โดยเข้ามาในจีนราวพุทธศตวรรษที่ 13 โดยอาจารย์ วัชรโพธิและอโมฆะวัชระ จากอินเดีย โดยนิกายนี้ได้นำเอาหลักธรรมและพิธีกรรมต่างๆ จากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพุทธตันตระได้เจริญขึ้นอย่างมาก โดยการอุปถัมภ์ของราชวงศ์ปาละ ต่อมาสมัยราชวงศ์หยวนจีนได้รับอิทธิพลตันตระแบบลามะจากทิเบต เนื่องจากพระเจ้ากุบไลข่านทรงเลื่อมใสในลัทธิดังกล่าวด้วย ตันตระในจีนนี้ถือคัมภีร์ไวโรจนสูตร และ วัชรเลขสูตรเป็นคัมภีร์สำคัญ(ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 182)

2 นิกายตันตระในมองโกเลีย

ตันตระในมองโกเลียนั้นเป็นสายม้นตรยานเหมือนจีน และยังมีลัทธิลามะแบบทิเบตปนอยู่ด้วยเช่นกัน ซึ่งเข้ามาในสมัยของพระเจ้ากุบไลข่าน(สมัยราชวงศ์หยวนของจีน) ราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 (เสถียร โพธิ์นันทะ 2515) ก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้มนั้นชาวมองโกเลียนับถือลัทธิขามัน ซึ่งคล้ายกับลัทธิบอนปะในทิเบต ซึ่งลัทธินี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อชาวมองโกเลีย(บุญชัย นิลเกษ 2526)

ลัทธิลัทธิในมองโกเลียนี้เป็นแบบของนิกายเคลุกปะ หรือหมวกเหลือง ในทิเบต ซึ่งหลังจากที่เข้ามาแล้ว 200 ปีหลัง อิทธิพลของนิกายนี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวมองโกเลียในทุกด้าน เช่น ศิลปกรรม วรรณกรรม ปรัชญา การศึกษาต่างๆ สถาบันสงฆ์เป็นศูนย์กลางของทุกอย่าง ทั้งการปฏิบัติศาสนกิจและพิธีกรรมต่างๆด้วย(ผาสุข อินทรารุช 2543 : 50)

3 นิกายตันตระในเนปาล

พุทธศาสนาได้เข้าสู่เนปาลในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งพระองค์ทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่ศาสนาที่ แคว้น แคชเมียร์และบริเวณใกล้เคียงและได้เสด็จไปนมัสการสังเวชนียสถานี่ลุมพินีและสร้างเสาศิรินขนาดใหญ่ไว้เป็นหลักฐานด้วย ซึ่งพระองค์ได้ทรงสร้างจารึกด้วยเช่นกัน(250 ปีก่อนคริสตศักราช)ซึ่งสังเวชนียสถานดังกล่าวเป็นสถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้า(Shakya 1986 : 7)

พุทธศาสนาในยุคแรก ๆ ของเนปาลนั้นเป็นแบบเถรวาทต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 7 พุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทินก็ได้เจริญขึ้นในเนปาล

ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 14 พุทธศาสนamahayanตันตระได้เจริญขึ้นในแคว้นแคชเมียร์ได้เข้ามามีอิทธิพลในเนปาล จึงส่งผลให้พุทธศาสนamahayanตันตระสายวัชรยานและมัญชรยานได้เข้ามาเจริญอยู่ในเนปาลด้วย และราวพุทธศตวรรษที่ 15 แคว้นแคชเมียร์ได้ถูกกองทัพอิสลามรุกรานส่งผลให้พระสงฆ์จำนวนมากหลบหนีเข้ามาอยู่ในเนปาลและทิเบต(ผาสุข อินทรารุช 2543) ซึ่งพุทธศาสนาตันตระได้เจริญขึ้นอย่างมากในเนปาลซึ่งในด้านานหลายเรื่องก็กล่าวถึง เช่น สวยมภูปุราณะ เป็นต้น และต่อมาได้เกิดนิกายย่อยขึ้นอีก 4 นิกายคือ 1.สวาภาวิกะ 2.ไอศวริก 3.การมิกะ 4.ยาดิกะ และได้รับการนับถือมาจนถึงปัจจุบัน (บุญย์ นิลเกษ 2526)

แต่อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาในเนปาลหลังพุทธศตวรรษที่ 19 -20 เป็นต้นมาก็เริ่มเสื่อมลง พระสงฆ์รุ่นหลังต่างก็ไม่สามารถดำรงสมณเพศและรักษาพระวินัยได้ จึงพากันลาสิกขาบท โดยแต่งงาน มีครอบครัวและยึดอาชีพช่างทอง , รับจ้างประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ภายในวัดซึ่งคล้ายกับนักบวชในศาสนาฮินดู ต่อมาภายหลังพุทธศาสนาในเนปาลได้เรียกตัวเองว่า "เนวาร์พุทธ" เกิดจากการผสมผสานพุทธศาสนากับศาสนาฮินดู โดยการนำเอาหลักการของฮินดูมาอธิบายในรูปของพุทธศาสนา(ผาสุข อินทรารุช 2543 : 43)

4 นิกายตันตระยานในทิเบต

เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11 พุทธศาสนาเริ่มแพร่หลายเข้าสู่ทิเบต ซึ่งนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าตรงกับรัชสมัยของพระเจ้า สรองตะสันคัมโป ซึ่งพระองค์ได้รวบรวมแผ่นดินทิเบตให้เป็นปึกแผ่นและแผ่อิทธิพลไปยังดินแดนใกล้เคียงด้วย พระองค์ได้อภิเษกกับพระธิดาของกษัตริย์เน

ปาดนามว่า "ภคกฐิ" และพระธิดาของกษัตริย์จีนนามว่า "นุ่นเซ่งกงจู" ซึ่งพระมเหสีทั้งสองพระองค์เป็นผู้ชักนำกษัตริย์ธิเบตเข้าสู่พระพุทธศาสนา(อภิหัช โปธิประสิทธิศาสตร์ 2527 : 328)

ก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาในธิเบตนั้นชาวธิเบตยังนับถือลัทธิบอนปะหรือยมนัดคือการนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งคล้ายกับลัทธิเต๋าของจีน (ผาสุข อินทราวุธ,2543)พระเจ้าสรองเตสันคัมโปทรงส่งราชบัณฑิตไปศึกษาพุทธศาสนาที่อินเดีย เนปาล และจีน หนึ่งในนั้นคือ ธอนมิสัมโกตะซึ่งเมื่อกลับมาได้แปลคัมภีร์มหายานออกเป็นภาษาธิเบตได้แก่ กรันทวายุหสูตร รัตนเมฆสูตร ปาฏิโมกข์สูตรและยังได้คิดประดิษฐ์อักษรธิเบตขึ้นด้วย(อภิหัช โปธิประสิทธิศาสตร์ 2527 : 313)

พระเจ้าสรองเตสันคัมโป ทรงโปรดให้สร้างมหาวิหารโปตะระซึ่งต่อมากลายเป็นที่ประทับขององค์ ทะไลลามะ และสร้างวัดใหญ่ ๆ ในธิเบตอีกหลายแห่ง

เมื่อเข้าสู่รัชสมัยของพระเจ้าอิสรองเตตสัน พระองค์มีความสามารถในการสงคราม ทรงเคยยกทัพไปตีมณฑลฮุนหน่าและนครเซียงอันของจีน พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาโดยการชักนำของพระมารดา ต่อมาราชครูศาสนาดิรัยิดได้แนะนำให้อัญเชิญ กุรุปัทมสมภพ ซึ่งเป็นคณาจารย์ในลัทธิตันตระ เข้ามาในธิเบต เมื่อพุทธศักราช 1290 (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 44)

กุรุปัทมสมภพได้ทำให้ประชาชนเลื่อมใสเป็นอันมาก และได้นำพิธีเซ่นพลียักษ์ ภูตผีปีศาจ และลัทธิบอนปะ ซึ่งเป็นคตินอกพุทธศาสนาเข้าไปผสม จนกลายเป็นลัทธิลามะในที่สุด

พุทธศักราช 1409 ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าวัลปสัน ซึ่งเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าอิสรองเตตสัน รัชกาลนี้ได้ทำการแปลคัมภีร์และอรรถกถาต่างๆ ของคฤนาคารชุน อารยเทพและวสุพันธุ และสร้างวัดในลัทธิลามะขึ้นจำนวนมาก ต่อมาพุทธศักราช 1518 อติสะ ภิกษุชาวอินเดียได้เข้ามาปรับปรุงแก้ไขวิธีปฏิบัติของลัทธิลามะใหม่ และได้แต่งคัมภีร์ที่เกี่ยวกับลัทธิลามะ โดยได้ก่อตั้งนิกายกัมปะขึ้นด้วยเช่นกัน (ผาสุข อินทราวุธ2543 : 45)

พุทธศตวรรษที่ 18 ลัทธิลามะได้เจริญขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากพระเจ้ากุบไลข่าน (ต้นราชวงศ์หยวน)เนื่องจากพระองค์ทรงเลื่อมใสลัทธินี้มาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษของพระองค์ และยังได้สร้างวัดลามะขึ้นในมองโกเลียและจีนอีกด้วย ประมุขลามะนิกายลัทธิสะกยะได้รับการสนับสนุนจากกษัตริย์ราชวงศ์หยวนทุกพระองค์

เมื่อเข้าสู่สมัยราชวงศ์หมิง กษัตริย์ราชวงศ์หมิง ทรงได้แต่งตั้งประมุขลามะในลัทธิอื่นให้มีฐานะทัดเทียมกันหมด เพื่อลดทอนอำนาจของประมุขลามะนิกายลัทธิสะกยะลง

พ.ศ. 1950 นักบวชลามะชื่อ ดสองเซปะ (tsong khapa)ได้ทำการแก้ไขและปรับปรุงวิธีปฏิบัติเดิมของนิกายกะดัมปะขึ้นใหม่และเปลี่ยนชื่อเป็น นิกายเคลุกปะ ประพจน์พรหมจรรย์ ถือปาฏิ

โมกข์สังวรศีล ตลอดจนศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างเคร่งครัดโดยนุ่งห่มสีเหลือง ซึ่งแตกต่างจากนิกายเดิมที่นุ่งห่มสีแดง ส่งผลให้ลามะแบ่งเป็น 2 นิกาย คือ นิกายหมวกแดง นับถือคฤปัทมสมภพเป็น ปฐมอาจารย์ และนิกายหมวกเหลือง นับถือตสองชะปะ เป็นปฐมอาจารย์(อภิชัย โภธิประสิทธิ์ศาสตร์ 2527: 314)

พ.ศ. 2138 เมื่อกษัตริย์ตามองโกลตีเบตได้ ได้มอบอำนาจการปกครองเขตทั้งหมดแก่นักวังโลยัง ประมุขในนิกายเคลุกปะ หลังจากนั้นมาอำนาจของเขตได้ขึ้นอยู่กับประมุขลามะเพียงผู้เดียว โดยมีกษัตริย์จีนรับรองอำนาจและได้พระราชทานนาม "ทไล" แปลว่า"กว้างขวางดังทะเล"อีก ด้วย(ผาสุข อินทรารุช 2543 : 46)

ทไลลามะนักวังโลยัง ได้ทำการปรับปรุงแก้ไขเรื่องราวต่างๆให้เข้ากับเรื่องของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอวตารลงมาเกิดเป็นมนุษย์เพื่อปกครองเขตและลามะลัทธิอื่นก็ยอมรับ ดังนั้นองค์ทไลลามะจึงเป็นผู้ปกครองทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

จากการศึกษาพบว่าประชาชนชาวทิเบตส่วนมากจะเป็นนักบวชในศาสนาถึง 1 ใน 3 ของประชากรทั้งหมด ดังนั้นงานหัตถกรรมส่วนใหญ่มักจะเป็นการผลิตของใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ กระจกมนต์ ทำด้วยโลหะมีค่ามณีและหมุนได้ ภายในบรรจุอักขรมนต์ นอกจากนี้ยังพบ การปักเสาสองปลายผูกผืนผ้าจารึกมนต์ ไว้ให้ลมพัด ซึ่งชาวทิเบตเชื่อว่าจะได้อานิสงส์มาก(คงเป็นต้นแบบของตุ๊กในภาคเหนือของไทย) (ผาสุข อินทรารุช 2543:46)

นิกายสำคัญของลัทธิลามะ

1 นิกายเคลุกปะ

เดิมเรียกว่า นิกายกะดัมปะ เป็นนิกายที่ใหญ่ที่สุด นิกายนี้ใช้หมวกเหลือง และนับถือตสองชะปะ เป็นปฐมอาจารย์ นับถือพระวัชรธ เป็นพระอาทิพุทธ ทไลลามะทุกพระองค์มาจากนิกายนี้

2 นิกายสัทกยะ

นิกายนี้ใช้หมวกแดงเป็นสัญลักษณ์ ได้แก้ไขมาจากลัทธิลามะเดิมโดยใช้แนวของอดิศาบางประการ นับถือพระวัชรสัตว์เป็นพระอาทิพุทธ

3 นิกายยิมปะ

นิกายนี้ไม่ยอมแก้ไขแนวปฏิบัติแบบเดิม และมีหลายนิกายย่อย แต่รวมเรียกว่า ยิมปะ ใช้หมวกสีแดงของนิกายเก่าเป็นสัญลักษณ์ นับถือ คฤปัทมสมภพเป็นปฐมอาจารย์ และนับถือพระสมันตภัทรเป็นพระอาทิพุทธ(ผาสุข อินทรารุช 2543: 47)

พิธีกรรมและประเพณีสำคัญของพุทธศาสนานิกายตันตระ

พิธีกรรมและประเพณีสำคัญของพุทธศาสนาดันตระนั้นส่วนมากจะปฏิบัติกันในประเทศทิเบต และเนปาล ซึ่งพุทธศาสนาลัทธิดังกล่าวได้เจริญขึ้น ซึ่งพิธีกรรมส่วนใหญ่จะปฏิบัติกันเกือบตลอดปีและแทบทุกส่วนของประเทศทิเบต โดยพิธีกรรมเหล่านี้มักบวชลามะจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม และมักจะเกี่ยวเนื่องกับพระวินัยและหลักธรรมต่างๆ ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติฝ่ายมหายาน ซึ่งที่สำคัญมีดังนี้

1. เทศกาลรำลึกการแสดงผลมหาปาฏิหาริย์ที่เมืองศราวาสติ จะมีขึ้นระหว่างวันที่ 10-15 วันแรกของเดือนแรกของทุกปี เทศกาลนี้แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของพุทธศาสนาที่สามารถได้รับการนับถือมากกว่าความเชื่ออื่นๆ ในทิเบต

2. เทศกาลรำลึกการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า (คล้ายกับวันวิสาขบูชา) และจะมีขึ้นช่วง 7-15 วันแรกของเดือนที่ 4 ของทุกปี

3. พิธีฉลองการแสดงผลของพระพุทธรูป จะมีขึ้นช่วง 4 วันแรกของเดือนที่ 6 ของทุกปี

4. พิธีฉลองการเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะมีขึ้นในเดือนที่ 9 ของทุกปี

5. เทศกาลรำลึกการแสดงผลของสูตรกาลจักรตันตระ ซึ่งเป็นการแสดงผลสูตรตันตระครั้งแรกของพระพุทธเจ้า ที่เมือง Sri Dhanyakataka (อมราวดี)(บริเวณอินเดียตะวันออก) ซึ่งจะมีในช่วง 15 วันแรกของเดือนที่ 3 ของทุกปี และจะมีขึ้นตามศาสนสถานแต่ละแห่งที่สำคัญของนิกายตันตระทั้งหมดด้วย โดยนิกายสำคัญของตันตระ จะแสดงผลธรรมสำคัญของแต่ละนิกายออกมาในวันนี้ด้วยเช่นกัน และจัดว่าเป็นเทศกาลที่สำคัญของชาวพุทธตันตระอีกด้วย(Tucci 1978 : 147-148)

เทศกาลที่กล่าวมานั้นเป็นเทศกาลที่ชาวทิเบตปฏิบัติกันเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้แล้วยังมีพิธีกรรมอื่นๆ อีกที่ปฏิบัติกันเฉพาะในแต่ละนิกาย และลัทธิต่างกันไปด้วย ส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเดิมและลัทธิลามะเดิม

พิธีกรรมสำคัญของนิกายยังมีปะนั้นส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับ ปฐมจารย์ของนิกาย คือ ครู ปัทมสมภพ ซึ่งจะมีขึ้นทุก 3 เดือนของทุกปี

ในนิกายสัทกยปะ จะมีพิธีสวดสูตรต่างๆ แก่เทพหวัชระ ช่วง 7-15 วันแรกของเดือนที่ 4 ของทุกปี และช่วง 4 วันแรกของเดือนที่ 6 จะมีเทศกาลอรหันต์(Arhat) โดยจะมีการจุดตะเกียงนับพันทั่วเมือง ช่วงวันที่ 22-29 วันแรกของเดือนที่ 9 จะมีพิธีกรรมไล่ผี(gtor zlog) เพื่อไล่เป่าสิ่งชั่วร้ายและ

เพื่อบูชา เทพ และเทพีต่างๆอีกด้วย (Tucci 1978 : 148)

ในพิธีกรรมส่วนมากจะมีบทสวดเป็นส่วนสำคัญ โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชา เทพและเทพีต่างๆ บทสวดเหล่านี้จะแบ่งเป็น 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ ส่วนแรก เพื่อพระพุทธเจ้า ส่วนที่สอง เพื่อพระธรรมและหลักธรรมต่างๆ และส่วนสุดท้าย เพื่อความเป็นสุขและปลอดภัยของชุมชน โดยการท่องบทสวดซ้ำๆกันหลายครั้ง โดยมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อบรรลุถึงความเห็นแจ้งทางปัญญา และหลุดพ้น ซึ่งพิธีกรรมส่วนใหญ่จะแบ่งเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

1. การแสดงความเคารพ
2. การสารภาพบาป
3. แสดงความยินดีต่อพระพุทธเจ้า
4. ขอให้พระพุทธเจ้าแสดงหลักธรรมต่างๆ
5. ขอให้พระโพธิสัตว์ละทิ้งการเข้าสู่นิพพานและช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์
6. ผู้เข้าร่วมพิธีทำบุญด้วยผลไม้และอาหาร

ซึ่งขั้นตอนทั้งหมดนี้จะทำพร้อมกับการร้องเพลงศักดิ์สิทธิ์และบทสวดต่างๆ

เทศกาลและพิธีกรรมต่างๆของธิเบตที่ปฏิบัติกันมาจนปัจจุบันนั้น ส่วนมากจะมาจาก การดัดแปลงและปรับปรุงจาก พิธีกรรมเก่าแก่ของลัทธิลามะ หรือจากนิกายเคลุกปะ ซึ่งพิธีกรรมที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็นพิธีกรรมที่ทำตามปฏิทินเทศกาลของธิเบต แต่อย่างไรก็ตาม ยังปรากฏพิธีกรรมอื่นๆอีก ที่ปฏิบัตินอกเหนือจากนี้ เช่น พิธีกรรมที่เรียกว่า bkra shis dgu rtsega เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการพยากรณ์ หรือการทำนายเหตุการณ์ต่างๆที่จะเกิดขึ้นในปีถัดไป ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวธิเบต โดยจะจัดให้มีขึ้นระหว่างวันที่ 30 ของเดือนสุดท้ายของปีจนถึงเย็นวันที่ 15 ของเดือนแรกในปีถัดไป ซึ่งจะมีการแสดงดนตรีและบทสวดต่างๆ เพื่อขจัดสิ่งชั่วร้ายและภูตผีต่างๆ ที่ชาวธิเบตเชื่อว่าจะออกมาทำร้ายในกลางคืนของช่วงเวลาดังกล่าว (Tucci 1978 : 149)

อุปกรณ์สำคัญที่ใช้ในพิธีกรรมพุทธตันตระ

1 วัชระและกระดิ่ง

ส่วนใหญ่จะใช้ในพิธีสวด โดยการแสดงท่าทางในลักษณะต่างๆตามคัมภีร์ เหมือนการส่งสัญลักษณ์ต่างๆ ได้ตอบกับเทพเจ้า ซึ่งจะทำไปพร้อมกับการสวดมนต์เพื่อบูชาเทพเจ้าและพระโพธิสัตว์ ในแต่ละองค์ (ดูภาพที่ 1,4)

2 หม้อน้ำ

ใช้ในพิธีสวดเช่นเดียวกับวัชระและกระดิ่ง ใช้ล้างพระพักตร์รูปเคารพ เทพเจ้าต่างๆ หรือ แม้แต่การพรมน้ำ ส่วนมากหม้อน้ำจะมี 2 ลักษณะ เป็นหม้อมีพวยธรรมดา และเป็นหม้อมีพวยที่ประดับ ด้วยหางนกยูง ซึ่งอาจจะใช้ใส่น้ำ หรือเมล็ดพืชต่างๆ แล้วแต่พิธีกรรม และทำในวัสดุต่างๆกัน เช่น ทอง เงิน ทองแดง หรือแม้แต่ดินเผา

3 ชามและถ้วย

พบในแทบทุกพิธีกรรมของตันตระ ใช้ใส่อาหาร เมล็ดพืช เมล็ดข้าว ขนมน้ำ ตลอดจนผลไม้ด้วย วัสดุที่ทำจะคล้ายกับหม้อน้ำทั่วไป เช่น ดินเผา โลหะ แต่จะมีเฉพาะบางพิธีกรรมเท่านั้นที่จะทำ จากวัสดุพิเศษอื่นๆ เช่น พิธีกรรมไล่ผี ถ้วยจะทำจากกะโหลกสัตว์หรือมนุษย์(ดูภาพที่ 2)

4 หอยสังข์

ใช้ในพิธีสวดทั่วไป บางครั้งใช้เป็นเครื่องดนตรี หรือแม้แต่เครื่องบูชาเทพเจ้า โดยใส่ กำยานและเครื่องหอมต่างๆลงไป(ดูภาพที่ 3)

5 กำยานและเครื่องหอมต่างๆ

พบแทบทุกพิธีกรรมของตันตระ โดยจะถูกใส่ลงในภาชนะรูปแบบต่างๆกัน แล้วแต่พิธีกรรม เพื่อบูชาเทพเจ้าและพระโพธิสัตว์ตลอดจนสร้างบรรยากาศให้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น

6 โคมไฟและตะเกียง

ส่วนมากจะใช้ตกแต่ง และประดับ ตามศาสนสถานต่างๆ ในช่วงเวลาที่มีเทศกาลทางศาสนาที่สำคัญ หรือบางครั้งถูกใช้เป็นเครื่องบูชาด้วย เช่น ในพิธีกรรมการทำมณฑล เป็นต้น

7 เครื่องดนตรี

การแสดงดนตรี และการเดินรำในพิธีกรรมของธิเบตนั้นจะเป็นส่วนสำคัญ และมักจะพบเห็นบ่อยครั้ง โดยทำประกอบกับการสวดมนต์และพิธีสวดต่างๆ หรือใช้เป็นสิ่งบอกขั้นตอนของพิธีกรรม ส่งสัญญาณ เรียกประชุมนักบวช ตลอดจนการสร้างบรรยากาศให้น่าเกรงขามและศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งที่พบนั้นมีดังนี้

1. ฉิ่ง, ฉาบ
2. ฆ้อง 9 วง, ฆ้องเล็ก, ฆ้องใหญ่(ตีส่งสัญญาณ)
3. กลอง(ใช้ในพิธีไล่ผี)
4. หอยสังข์
5. ปี่ธรรมดา, ปี่จีน, ปี่ยาว, ปี่สั้น(ใช้ในพิธีไล่ผี)

6. ฟลุต (Tucci 1978 : 118-119) (ดูภาพลายเส้นที่ 1)

อุปกรณ์และเครื่องมือต่างๆเหล่านี้ มักจะใช้ในพิธีกรรมส่วนใหญ่ของพุทธตันตระในทิเบต โดยมีวัตถุประสงค์ในการใช้แตกต่างกันออกไป ดังได้กล่าวไปแล้วข้างต้น นอกจากนี้อุปกรณ์บางอย่างยังใช้เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายต่างๆอีกด้วย เช่น กระจก มีความหมายแทนการมองเห็น, กระจก แทนการได้ยิน, หอยสังข์ใส่กำยาน แทนการได้กลิ่น, หม้อหรือชามใส่อาหาร แทนการรับรสและ ผ้ำ แทนการสัมผัส เป็นต้น นอกจากนี้อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมแล้ว ยังพบสิ่งที่ใช้ตกแต่งอาคารศาสนสถานต่างๆอีกด้วย เช่น ผ้ำที่มีลักษณะ แคบๆ ยาวๆ เป็นสิริ้ง ใช้ผูกติดกับหัวมังกรบริเวณเสาของอาคาร และผ้ำที่มีรูปร่างคล้ายร่มเล็กๆ ใช้ผูกติดกับเพดาน ระหว่างเสาภายในอาคาร เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบอุปกรณ์ที่ใช้ในขบวนแห่ต่างๆ ในแต่ละพิธีกรรมด้วย เช่น ธงที่มีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม ผูกกับไม้ยาว , ผ้ำที่มีลักษณะคล้ายฉัตรเล็กๆ และ ธงที่มีลักษณะเป็นผ้าผืนยาวทำด้วยสีหลากหลาย และลวดลายต่างๆกัน (คล้ายตุ่งในภาคเหนือ) ซึ่งจะพบในการทำพิธีกรรมมณฑล (Mandala ritual) (Tucci 1978)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 3

การเข้ามาของพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

ก่อนที่จะกล่าวถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนนั้น ขอกล่าวถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาในภูมิภาคของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน เนื่องจากดินแดนเหล่านี้มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกันอย่างมากมายในหลายด้านด้วยกัน เช่น การเมือง การค้า เศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนพุทธศาสนา

การเข้ามาของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หลักฐานทางด้านเอกสารคือคัมภีร์มหาวงศ์ของลังกา กล่าวว่า พุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3 ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ทรงส่งสมณทูตออกเผยแผ่ศาสนาหลังจากการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 เสร็จสิ้นลง หนึ่งในดินแดนเหล่านั้นคือ สุวรรณภูมิ ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่า คือ ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปัจจุบัน

นอกจากนี้ในวรรณกรรมสำคัญของอินเดีย ได้ปรากฏชื่อของสุวรรณภูมิด้วย เช่น รามายณะ มหาภารตะ เวทปุราณะ หรือแม้แต่ในชาดกอย่างพระมหาชนกกก็ตาม โดยได้กล่าวถึงการเดินทางของพระมหาชนกมากับเรือพ่อค้า ที่ชื่อว่า สุมุทรสุระ(Sumudrasura) เพื่อเดินทางมาสุวรรณภูมิ(Weatley 1961)

วรรณกรรมทางพุทธศาสนาอื่นๆ เช่นชาดก มิลินทปัญหา ตลอดจน มหานิเทศ ได้ปรากฏชื่อของ สุวรรณภูมิ ว่าเป็นดินแดนแห่งความมั่งคั่งร่ำรวย ผู้ใดต้องการแสวงหาโชค และความร่ำรวยจะต้องเดินทางมาดินแดนนี้ ซึ่งนอกจากจะกล่าวถึงสุวรรณภูมิแล้ว ยังได้กล่าวถึงบริเวณสำคัญของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย เช่น ตักโกละ (Takkola), ตามพริงคิง (Tambralinga) (Chandra 1977)

เอกสารต่างๆดังกล่าวมานี้ มีอายุอยู่ในช่วงราว คริสตศตวรรษที่ 1-2 ทั้งสิ้น ส่วนเอกสารและบันทึกของชาวจีน ยังได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของพ่อค้าชาวอินเดียตามเมืองท่าโบราณต่างๆ ที่กระจายตัวอยู่ตามคาบสมุทรมาเลย์ ตั้งแต่ราวต้นคริสตศตวรรษถึง คริสตศตวรรษที่ 2 ซึ่งนอกจากพ่อค้าแล้วยังปรากฏพระและนักบวช ทั้งในศาสนาพราหมณ์และพุทธ(Weatley 1961)

กลุ่มคนเหล่านี้บางคนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ตามเมืองท่าต่างๆ และได้แต่งงานกับคนพื้นเมืองในแถบนี้ โดยได้นำความรู้และความเชื่อต่างๆเข้ามาเผยแพร่ให้กับคนแถบนี้ จนพัฒนาเป็นสังคมที่มีระบบมากขึ้น ตามพื้นฐานวัฒนธรรมแบบอินเดีย ทั้งแบบพราหมณ์และพุทธ(Rawson 1990) (Weatley 1961)

การเดินทางของชาวอินเดียในขณะนั้น ส่วนใหญ่จะมาจากการเดินทางติดต่อค้าขายจากอินเดียไปสู่จีน โดยใช้เส้นทางผ่านคาบสมุทรมลายู และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งหลักฐานทางด้านจารึกเก่าสุดที่ยืนยันถึงการเดินทางเข้ามาของชาวอินเดียคือจารึกที่เมืองVocanh ในประเทศเวียดนาม ซึ่งเป็นจารึกภาษาสันสกฤต(Indrawooth 1992 : 163)

นอกจากนี้ยังพบจารึกอื่น ๆ ที่ยืนยันถึงการเดินทางเข้ามาของชาวอินเดียเช่น จารึกตุรมา (Taruma) ของชาว จารึกศรีเกษตร (Weatley 1961) ซึ่งพอจะสามารถสรุปถึงเส้นทางหลักของการเข้ามาของวัฒนธรรมอินเดียได้ 2 ทางคือ เส้นทางแรกผ่านเข้ามาทางตอนบนของคาบสมุทรมลายูหรือบริเวณดินแดนทางเหนือแถบประเทศพม่าปัจจุบัน เส้นทางที่ 2 ผ่านเข้ามาทางตอนล่างของคาบสมุทรมลายู หรือบริเวณประเทศมาเลเซียและหมู่เกาะอินโดนีเซียปัจจุบัน

จากหลักฐานทางด้านเอกสารอาจสรุปได้ว่า พุทธศาสนาเข้ามายังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ราวพุทธศตวรรษที่ 2 - 6 โดยส่วนมากจะมาจากการติดต่อค้าขายของพ่อค้าชาวอินเดียบอกกับจีนโดยใช้เส้นทางผ่านมายังดินแดนแถบนี้ โดยอาศัยเป็นเมืองท่าขนถ่ายสินค้า ซึ่งปรากฏทั่วไปตามคาบสมุทรมลายู นอกจากพ่อค้าแล้วพระหรือนักบวชก็ได้เดินทางเข้ามาด้วยเช่นกัน

ส่วนหลักฐานทางด้านโบราณคดีกล่าวคือ หลักฐานศิลปกรรมต่าง ๆ ที่เนื่องในพุทธศาสนาพบหลักฐานเก่าสุดมีอายุไม่เกินไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 8 โดยได้พบพระพุทธรูปแบบอมราวดีจากลุ่มแม่น้ำกฤษณา-โคทาวรี ตามเมืองท่าโบราณและแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งพระพุทธรูปดังกล่าวเป็นแบบนิยมในอินเดียสมัยราชวงศ์ อิกชวาอู ซึ่งก็เป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าเมืองท่าต่าง ๆ เหล่านี้มีพระและนักบวชในศาสนาพุทธได้ติดตามพ่อค้าชาวอินเดียเข้ามา และได้นำศาสนาเข้าเผยแพร่ด้วยเช่นกัน เมืองท่าโบราณเหล่านี้บางแห่งได้เจริญสืบต่อมาและกลายเป็นศูนย์กลางทางศาสนาพุทธ และมีหลายเมืองได้รับอิทธิพลและพบหลักฐานทางโบราณวัตถุที่เนื่องในพุทธศาสนาด้วย(ผาสุข อินทรารุช 2542)

เมืองอุทอง

ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทยปัจจุบัน บริเวณจังหวัดสุพรรณบุรี พบหลักฐานด้านประติมากรรม ทั้งดินเผาและปูนปั้น ใช้เป็นส่วนประดับศาสนสถาน ทั้งสถูปและวิหาร เป็นศิลปะแบบอมราวดีตอนปลาย ซึ่งพบรูปประติมากรรมพระสาวก 3 องค์อุ้มบาตร ลักษณะการห่มจีวรเป็นแบบอมราวดี และ พบประติมากรรมพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งเป็นแบบอมราวดีเช่นกัน ซึ่งมีอายุราว พุทธศตวรรษที่ 8 - 10

เมืองไบกัลโน

ตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำอิรวดี บริเวณภาคกลางของประเทศพม่า พบหลักฐานจากการขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 2 ในเมือง โดยพบว่าผังอาคารดังกล่าวมีรูปแบบเหมือนผังอาคารหมายเลข 20 ที่เมืองนาคารชุนโกณฑะ บริเวณลุ่มแม่น้ำกฤษณาประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาในอินเดียขณะนั้น โบราณสถานดังกล่าวมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9 -10 (Stargardt 1991 : 192)

บทกวีวิทยาลักษณ์ศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

เมืองศรีเกษตรา เป็นเมืองหลวงเก่าของชาวปยู ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศพม่าปัจจุบัน พบหลักฐาน จารึกที่เป็นแผ่นทองคำ 2 แผ่น ที่แหล่งโบราณคดีมวงคัน(Maunggan) รวมถึงแผ่นหินที่เป็นจารึก แต่แตกเป็น 3 ชิ้น ต่อมานักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส ได้พบคัมภีร์ที่ทำจากแผ่นทองคำเปลวจำนวน 20 แผ่น ซึ่งตัวอักษรในจารึกที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น ใช้ตัวอักษรแบบเดียวกัน และเป็นตัวอักษรแบบเตกุลู ของอินเดียใต้ซึ่งคล้ายกับตัวอักษรของพวกกะดัมพะ (Kadampbas) แต่แตกต่างกันเล็กน้อย นักวิชาการด้านจารึกเรียกว่าอักษรปยู มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 (Finot 1912) นอกจากนี้ยังพบพระพิมพ์ดินเผาจำนวนมาก แสดงภาพพระพุทธรูปประทับนั่ง ใต้บัลลังก์มีจารึกคาถา เขมมาฯ เป็นภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งจารึกนี้มีอายุอยู่ช่วงเดียวกับจารึกแผ่นทองคำที่กล่าวมาแล้ว

แต่อย่างไรก็ตามยังได้พบพระพิมพ์ในลักษณะอื่นอีกด้วย คือ พระพิมพ์แสดงภาพพระพุทธรูปยืนปางด้วยพระโพธิสัตว์ อวโลกิตेश্বর และ เมไตรย มีจารึกคาถา เขมมาฯ เป็นภาษาสันสกฤต ใช้ตัวอักษรเทวนาครี และพบประติมากรรมสำริดรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิตेश্বর 4 กรอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 (ผาสุข อินทราวุธ 2542 : 152)

ซึ่งหลักฐานที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น อาจสรุปได้ว่า เมืองนี้มีอิทธิพลของพุทธศาสนาทั้ง 2 นิกาย คือ มหายาน และ เถรวาท เจริญควบคู่กันไป

เมืองออกแก้ว(Oc Eo)

ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศเวียดนามปัจจุบัน พบหลักฐาน คือ หัวแหวนที่สลัก คาถา เข ธมมาฯ เป็นภาษาสันสกฤต มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 โดยนักวิชาการส่วนใหญ่สันนิษฐานว่า เมืองนี้เป็นเมืองท่าโบราณของรัฐฟูนัน ซึ่งเป็นรัฐโบราณรุ่นแรกในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้(ผาสุข อินทรารุช 2542 : 68-69)

บริเวณภาคใต้ของประเทศไทย

บริเวณนี้พบแหล่งโบราณคดีหลายแหล่งที่เคยเป็นเมืองท่าทางการค้าขาย ทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออกเฉียง เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านทุ่งตึก จ.พังงา แหล่งโบราณคดีบ้านควนลูกปิด จ.กระบี่ แหล่งโบราณคดีวัดอัมพวาาส จ.สงขลา และแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ จ.สุราษฎร์ธานี ดังได้พบหลักฐานสินค้าต่างๆ เช่น ลูกปัดต่างๆ ตะเกียงสำริด เป็นต้น นอกจากนี้แหล่งโบราณคดีหลายแห่งยังพบหลักฐานทางพุทธศาสนาด้วย คือ พบพระพุทธรูปทั้งที่ทำจากศิลา และสำริด ในเขตอำเภอพุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี อำเภอสุโขทัย จ.นราธิวาส และอำเภอสิชล จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งพระพุทธรูปดังกล่าว เป็นอิทธิพลพุทธศาสนาจากบริเวณลุ่มแม่น้ำกฤษณา สมัยราชวงศ์อักษวาคุ(ผาสุข อินทรารุช 2542 : 71)

หลักฐานที่พบในบริเวณต่างๆที่กล่าวมานี้ มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 7-10 และเป็นช่วงแรกที่ พุทธศาสนาเข้ามาอิทธิพลในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งต่อมาพุทธศาสนาได้เจริญขึ้นเป็นลำดับและเป็นพื้นฐานสำคัญของอารยธรรมต่างๆในดินแดนแถบนี้

จากหลักฐานทางด้านเอกสารและโบราณคดีที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น สามารถสันนิษฐานได้ว่าพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากการเดินทางติดต่อค้าขายของชาวอินเดียโบราณ จากอินเดียไป จีน โดยใช้เส้นทางผ่านมาทางคาบสมุทรมลายูและแหลมอินโดจีน โดยแบ่งเป็น 2 เส้นทางหลัก คือ เส้นทางแรกจากอินเดียตอนใต้ผ่านมาทางตอนล่างของคาบสมุทรมลายู และเกาะสุมาตรา และจากอินเดียทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านเข้ามาทางพม่า จีนตอนล่างและบริเวณตอนเหนือของไทย

พุทธศาสนาที่เข้ามาในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น สามารถสันนิษฐานได้ว่าเป็นแบบเถรวาทและมหายาน โดยพุทธศาสนาแบบเถรวาทนั้นเข้ามามีบทบาทในช่วงแรกๆ ราวพุทธศตวรรษที่ 8-11 และต่อมาพุทธศาสนาแบบมหายาน ได้เข้ามามีบทบาทในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

การเข้ามาของพุทธศาสนาในพม่า

พม่าเป็นอีกดินแดนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย จากหลักฐานทางด้านเอกสาร และชาดกต่างๆ ของอินเดียและลังกา ได้กล่าวถึงดินแดนสุวรรณภูมิ ที่ชาวอินเดียได้มาติดต่อค้าขาย และพม่าก็อยู่ในพื้นที่ดังกล่าวด้วยเช่นกัน จากหลักฐานทางด้านโบราณคดีต่างๆ ได้แสดงให้เห็นอิทธิพลพุทธศาสนาจากอินเดียที่มีต่อความเชื่อของชุมชนในบริเวณนี้ แม้ว่าก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาในพม่าได้ชุมชนในพม่าได้ยอมรับนับถือ ความเชื่อเกี่ยวกับ ผี และพญานาค เมื่อพุทธศาสนาเข้ามา ก็ได้ผนวกเอาความเชื่อดังกล่าวรวมเข้าไปด้วยอย่างกลมกลืน

จากหลักฐานด้านเอกสาร และตำนานต่างๆ ของพม่า กล่าวว่าพุทธศาสนาได้เข้ามาในอิทธิพลในดินแดนแห่งนี้ ราว พุทธศตวรรษที่ 3 ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชของอินเดีย ที่ได้ส่งสมณทูต ออกเผยแผ่ศาสนาพุทธ หลังจากการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 เสร็จสิ้นลง โดยเข้ามาที่เมืองสะเทิม(THATON) หรือบริเวณพม่าตอนใต้เป็นที่แรก โดยในตำนานกล่าวว่า ดินแดนประเทศพม่านั้นคือ สุวรรณภูมิ

นอกจากนี้ในตำนานพระเจ้าอภัยเวทาคอง ได้กล่าวอีกว่า มีพี่น้องชาวพม่า 2 คน คือ ตะบุละ และปะลิกัด ได้รับเส้นพระเกศา 8 เส้น จากพระพุทธเจ้า และได้นำมาบรรจุไว้ในพระเจ้าอภัยเวทาคอง ที่เมืองย่างกุ้งอีกด้วย นอกจากนี้หลักฐานบันทึกของพระชาวจีน อย่าง อี้จิง ได้กล่าวถึงเมืองศรีเกษตร ที่ตั้งอยู่บริเวณตะวันออกของแคว้นเบงกอล ว่าเป็นเมืองที่มีพุทธศาสนาประดิษฐานด้วย(ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 2522 : 175-176)

จากหลักฐานเอกสารที่กล่าวมานั้นสามารถสันนิษฐานได้ว่า พุทธศาสนาเข้ามาในพม่าในพม่านี้นี้ เริ่มแรกราว พุทธศตวรรษที่ 3-4 โดยการนำมาจากชาวอินเดีย ซึ่งอาจจะเป็นพระสอนศาสนา หรือพ่อค้าที่เดินทางมาติดต่อค้าขาย โดยผ่านเข้ามาทางพม่าตอนบน และตอนล่าง(Ray 1936)

ในขณะที่หลักฐานทางด้านโบราณวัตถุ-สถาน เช่นจารึก ได้ปรากฏร่องรอยของพุทธศาสนาเก่าสุด ราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 ที่เมืองศรีเกษตร(Prome) โดยพบจารึกภาษาสันสกฤต จารึกแผ่นทองคำ และแผ่นหินที่เป็นจารึกที่แตกออกเป็น 3 ชิ้น โดยนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส ซึ่งแบบอักษรของจารึกทั้งหมดนั้นคล้ายกับ อักษรเทกดู (พุทธศตวรรษที่ 9-10) ที่ใช้อยู่ในอินเดียภาคใต้ ในขณะนั้น นอกจากนี้ยังพบโบราณสถานในเมืองไบกัลโน มีผังคล้ายโบราณสถานในเมืองนาคารชุน โกณฑะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 และยังพบก้อนดินเผาที่มีรอยประทับ ทางด้านทิศเหนือของประตูทางเข้าโบราณสถานดังกล่าวอีกด้วย โดยจารึกเป็นภาษาบาลี อักษรพราหมี พุทธศตวรรษที่

9-10 (Stargardt 1990 : 192) ซึ่งนอกจากจะพบที่ เมืองดังกล่าวแล้วยังค้นพบที่เมืองสะเทิม อีกจำนวนหนึ่งซึ่งมีอายุร่วมสมัยเดียวกันกับจารึกที่เมืองศรีเกษตร

จากหลักฐานโบราณคดีที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สามารถสันนิษฐานได้ว่าพุทธศาสนาเข้ามา มีบทบาทในดินแดนพม่าเริ่มแรกราวพุทธศตวรรษที่ 10-12 โดยเข้ามาทางพม่าตอนบนเป็นที่แรก บริเวณเมืองศรีเกษตร และต่อมาได้เข้าสู่พม่าตอนกลางและตอนล่างตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับ หลักฐานด้านเอกสารของพม่าส่วนใหญ่ ซึ่งจากหลักฐานทั้งเอกสารและโบราณคดีสามารถแบ่งการ เข้ามาของพุทธศาสนาได้เป็น 2 เส้นทางหลัก คือ เส้นทางแรกผ่านทางอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เข้าสู่พม่าตอนบน และอีกเส้นทาง ผ่านเข้ามาทางอินเดียภาคใต้และลังกา เข้าสู่พม่าตอนล่าง โดยพุทธศาสนาที่เข้ามา มีบทบาทในพม่า นั้น สันนิษฐานว่าเป็นพุทธศาสนาทั้ง 2 นิกาย คือ เถรวาท และมหายาน โดยมหายานจะมีอิทธิพลในพม่าตอนบน ส่วนเถรวาทจะมีอิทธิพลในพม่าตอนล่าง (Coomaraswamy 1972 : 169)

พุทธศาสนาฝ่ายสันสกฤตในพม่า

พุทธศาสนาที่พม่ารับมาจากอินเดีย นั้น สันนิษฐานว่ารับมาทั้ง 2 นิกาย กล่าวคือ เถรวาท และ มหายาน รวมถึงศาสนาพราหมณ์ด้วยเช่นกัน โดยจากหลักฐานทางด้านต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ได้ยืนยันถึงการเข้ามาของความเชื่อเหล่านี้ ซึ่งในภายหลังได้ปรับเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทจนปัจจุบัน และก่อนที่พม่าจะเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทนั้น ได้เคยยอมรับนับถือพุทธศาสนาแบบมหายานและความเชื่ออื่นๆ มาก่อน

จากการศึกษาทางด้านชาติพันธุ์วิทยา นักวิชาการส่วนใหญ่สันนิษฐานว่า ประชาชาติปยู (PYU) ซึ่งเคยอาศัยอยู่ในแถบพม่าตอนบน ราวพุทธศตวรรษที่ 3-4 เป็นกลุ่มชนที่มีเชื้อสาย Tibeto-Burman ซึ่งเดิมมีถิ่นฐานและถิ่นกำเนิดที่แถบประเทศทิเบต ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 ได้อพยพลงมาตามแม่น้ำต่างๆ บางกลุ่มได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในลุ่มแม่น้ำอิรวดี และสาละวิน หรือบริเวณประเทศพม่าปัจจุบัน และต่อมาได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มีพัฒนาการมาเป็นชุมชนที่มีอารยธรรม หรืออาณาจักรศรีเกษตร ซึ่งได้ปรากฏหลักฐานต่างๆ เช่น บันทึกของชาวจีน ที่กล่าวถึงอาณาจักรนี้ด้วย (Takakusu 1966 : LI)

พุทธศาสนาที่ชาวปยูได้ยอมรับนับถือในระยะเริ่มแรกนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพุทธศาสนาแบบมหายาน โดยพบจารึกภาษาสันสกฤตที่มีลักษณะเนื้อหาเป็นแบบมหายาน ที่เมืองศรีเกษตร ซึ่งจากการศึกษาจารึกดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่จะพบในกลุ่มพระพิมพ์ดินเผา มักจะใช้ตัวอักษรเทวนาครี (Nagari) และ เบงกาลี (Proto-Bengali) ซึ่งตัวอักษรดังกล่าวเป็นตัวอักษรที่นิยมใช้กัน

ในอินเดียภาคเหนือ (พุทธศตวรรษที่ 12-13) และยังเป็นตัวอักษรที่ใช้บันทึกคัมภีร์ของฝ่ายมหายาน (Duroiselle 1915) จากการขุดค้นของนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสที่บริเวณเมืองศรีเกษตร ระหว่างปี ค.ศ. 1927-28 ยังได้พบจารึกที่ฐานพระพุทธรูป เป็นภาษาสันสกฤต ตัวอักษรพราหมี (Gupta-Brahmi) ซึ่งตัวอักษรและองค์พระพุทธรูปนั้นเป็นแบบศิลปะคุปตะ ซึ่งเจริญอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ราวพุทธศตวรรษที่ 13 และยังได้พบจารึกที่ฐานพระพุทธรูปที่เมือง หมาวซา (Hmawza) ตั้งอยู่ทางเหนือของเมืองศรีเกษตร เป็นจารึกภาษาสันสกฤต คาถา "เย ชมมาฯ" และใช้ตัวอักษรเทวนาครี เช่นกัน ซึ่งตัวอักษรแบบดังกล่าวจะพบมากในพม่า (Ray 1936 : 3) และจากการศึกษาจารึกที่พบที่เมืองศรีเกษตร ส่วนใหญ่ จะถูกบันทึกเป็นภาษาสันสกฤต และใช้อักษร คล้ายกับตัวอักษรพราหมีที่ใช้ในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงใต้ (พุทธศตวรรษที่ 12-13) ซึ่งในพื้นที่อินเดียภาคตะวันออกเฉียงใต้และภาคเหนือขณะนั้นพุทธศาสนาแบบสรวาสติวาทินและมหายานเจริญอยู่ โดยอาจสันนิษฐานได้ว่าพุทธศาสนาแบบดังกล่าวมีอิทธิพลในพม่าในระยะเริ่มแรก นอกจากนี้จากการศึกษาเส้นทางทางการค้าของชาวอินเดียที่เข้ามาติดต่อค้าขายในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ได้พบเส้นทางการค้าระหว่าง แคว้นอัสสัมของอินเดียกับเมืองฉัฎฐปุระในเขตพม่าตอนบน โดยเส้นทางดังกล่าวได้ถูกกล่าวถึงในพงศาวดารพม่าฉบับหอแก้ว ได้กล่าวถึง การอพยพของชาวอินเดียในระยะแรกจากอินเดียภาคเหนือเข้ามาในพม่า บางส่วนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณลุ่มแม่น้ำอิรวดี ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่าอิทธิพลพุทธศาสนาแบบมหายาน และตันตระยาน ได้เข้ามาในพม่าด้วย โดยชาวอินเดียได้ใช้เส้นทางดังกล่าวติดต่อค้าขายมาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของ Ptolemy ที่กล่าวถึงดินแดนแถบนี้ด้วยเช่นกัน (Ray 1936)

พุทธศาสนาในพม่า โดยเฉพาะในเขตภาคเหนือมีความใกล้ชิดกับเนปาลและทิเบตมาก ซึ่งนักวิชาการบางท่านได้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพุทธศาสนาแบบตันตระยาน ที่ชาวพม่านับถือก่อนมีการปรับเปลี่ยนมาเป็นเถรวาทในภายหลัง (Coomaraswamy 1972 : 169) และจากการศึกษาวรรณกรรมสันสกฤต ตำนานทางศาสนาภาษาสันสกฤต ได้ปรากฏอิทธิพลพุทธศาสนา มหายานตันตระสาขากาลจักรยาน กล่าวคือ ในเนื้อหาบางส่วนของคัมภีร์ศาสนวงศ์ ซึ่งแต่งโดยพระสงฆ์ชาวพม่า (พระปัญญาสามี) ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ได้กล่าวถึงเนื้อหาที่เกี่ยวกับการใช้ดาราศาสตร์และศาสตร์อีกหลายแขนงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการอธิบายความเป็นไปของโลกและสรรพสิ่ง โดยใช้คำว่า "เวทสัตตตส (Vedasattas)" ซึ่งนอกจากเรื่องของดาราศาสตร์แล้วยังมีเรื่องของโหราศาสตร์ แพทยศาสตร์ ไวยากรณ์และอื่นๆ โดยปรากฏข้อความที่แสดงถึงร่องรอยของพุทธศาสนา มหายานและตันตระยานด้วย กล่าวคือในหมวดของ อรรถกถา และ ตรรกวิทยา ที่เป็นหมวดเกี่ยวกับการอธิบายหลักธรรมต่าง ๆ นั้น ในบางหมวดนั้นได้ปรากฏอิทธิพลแนวคิดแบบมหายานและตันตระยานอยู่ คือนายยพินทุ (Nyaya-bindu), นายยพินทุฎีกา (Nyaya-bindu-tika), เหตุพินทุ

(Hetu-bindu), เหตุพินทุฎีกา(Hetu-bindu-tika), มฤตยูวันจน(Mrtyuvancana), มหากาลจักร(Mahakalacakka), มหากาลจักรฎีกา(Mahakalacakka-tika) แต่มิได้แบ่งแยกออกมาอย่างชัดเจนซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าเอกสารเหล่านี้มีชื่อเรียก เป็นภาษาบาลีทั้งหมด ยกเว้น หมวดมฤตยูวันจน(Mrtyuvancana) ที่เขียนเป็นรูปภาษาสันสกฤต และเอกสารหมวด มหากาลจักร(Mahakalacakka) และมหากาลจักรฎีกา(Mahakalacakka-tika) นั้น ปรากฏแนวคิดแบบตันตระยานกล่าวถึงพิธีกรรมทางพุทธศาสนากับพิธีกรรมกาลจักรซึ่งมีเนื้อหาคคล้าย อรรถกถาของเนปาลในหมวด ลกุกาลจักรตันตระฎีกา(Laghukalacakratantraraja-tika) จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของพุทธศาสนาแบบตันตระยาน กาลจักรได้ปรากฏในพม่าเช่นกัน ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวน่าจะมีบทบาทในพม่าตอนบนราว 200 ปี (Ray 1936 : 37-38)

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานด้านอื่นที่มีอิทธิพลพุทธศาสนาหายานสายตันตระยานในพม่าด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ได้พบประติมากรรมหินรูปพระวัชรสัตว์และศักดิ์ ปรากฏในลักษณะคู่หรือ ยับยัม เป็นศิลปะแบบปาละ ซึ่งพระวัชรสัตว์เป็นพระธยานิพุทธ ที่ชาวเนปาลและธิเบตนับถือ และได้พบภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงภาพ เทพและเทพีในลักษณะ ยับยัม ที่ศาสนสถานพะยะตองสุและ นันปะยะ ซึ่งมีอายุราว พุทธศตวรรษที่ 15-16(ภาพที่ 5-6) ซึ่งรับอิทธิพลมาจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Ray 1936 :56)

นอกจากนี้จากการสำรวจหลักฐานทางด้านประติมากรรม เนื่องในพุทธศาสนาได้พบประติมากรรมลอยตัว และ พระพิมพ์ ขนาดเล็ก รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ทั้งที่ทำจากสำริดและดินเผา ที่แหล่งโบราณคดี เมือง หมาวซา(Hmawza) จำนวนหลายชิ้น อยู่ในทำเขินตริกั๊งค์ แสดงปางประทานอภัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14

พบรูปนางดาราสำริด ขนาดเล็ก บริเวณหมู่บ้าน Manawgon ในเมือง Myothit อีกจำนวนหนึ่ง ลักษณะประทับนั่งบนบัลลังก์ดอกบัว แสดงปางวิตรกะ นอกจากนี้ยังพบรูปนางดารานีกรูปหนึ่งที่แหล่งโบราณคดี Hmawza เป็นพระพิมพ์ดินเผา แสดงรูปยืนตริกั๊งค์ และมีจารึกอักษรเทวนาครีอยู่โดยรอบ พุทธศตวรรษที่ 14-15

และพบประติมากรรมหินรูปพระโพธิสัตว์มัญชุศรี รูปจัมภล(Jambhala)ที่แหล่งโบราณคดี Hmawza ด้วย ซึ่งหลักฐานที่กล่าวมานี้มีอายุอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 เป็นแบบศิลปะแบบปาละ จากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จาก นาลันทา และ สารนาถ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพม่าในแหล่งโบราณคดี Hmawza ดังกล่าวขณะนั้นได้มีการติดต่อกับอินเดียบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และจากการขุดค้นของนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส ที่แหล่งโบราณคดีนี้ พบว่าเป็นแหล่งที่พบประติมากรรมหินจำนวนมากอีกแห่งหนึ่งในพม่าด้วย(Duroiselle 1915)

พุทธศาสนานิกายอารี(Ari)

จากการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในพุกาม ที่ศาสนสถาน พะยงตองสู และ นันปะยะ จากกลุ่มภาพพระโพธิสัตว์ ฝ่ายมหายาน ต้นตระกูล ทำให้ให้นักวิชาการหลายท่านสันนิษฐานว่า ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 พุทธศาสนามหายาน สายตันตระยาน น่าจะมีอิทธิพลในพม่าตอนบน จากการศึกษาลักษณะทางด้านเอกสาร ตำรา และ พงสาวดารทางพุทธศาสนาของพม่าที่เกี่ยวกับหลักธรรม และประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ตลอดจนจารึก ได้ปรากฏการกล่าวถึงพุทธศาสนา ลัทธิหนึ่งที่ชาวพม่าเคยยอมรับนับถือ คือ นิกายอารี (Ari) ซึ่งพุทธศาสนานิกายดังกล่าวมีความใกล้ชิดกับพุทธศาสนามหายาน และตันตระยานอย่างมาก(Ray 1936)

หลักฐานเอกสาร

หลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงพุทธศาสนานิกายอารีนั้น มี 2 ฉบับ กล่าวคือ

1. พงสาวดารฉบับหอแก้ว(Hmannan Yazawin)

เป็นเอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนและประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาในพม่า โดยได้ปรากฏข้อความหลายตอนที่กล่าวถึงพุทธศาสนานิกายอารี เช่น การสร้างสถูป เจดีย์ของพระเถระในนิกายดังกล่าวตามเมืองต่างๆ เช่น Yathepyi และ Thaton และยังคงกล่าวถึง พิธีกรรมการบูชา พระพุทธเจ้า เทพและเทพีต่างๆ ด้วยข้าว อาหาร และเครื่องดื่มต่างๆ ในรัชสมัยของกษัตริย์ นยวง เสารหาน(Nyaung Sawrahan) (พุทธศักราช 1474-1507) และในสมัยของพระองค์นั้นประชาชนส่วนใหญ่ นับถือหลักธรรมของนิกายดังกล่าวอย่างมาก ต่อมาเอกสารได้กล่าวถึงการปฏิรูปพุทธศาสนา ในสมัยของพระเจ้าอนิรุช(พุทธศักราช 1560-1596) โดยพระชินอรหันต์ ที่นำพุทธศาสนา แบบเถรวาทเข้ามาภายใต้การอุปถัมภ์ของพระองค์ และพุทธศาสนานิกายอารีก็ถูกกลดบทบาทลงเป็นลำดับตั้งแต่นั้นมา(Ray 1936 : 64)

2. คัมภีร์ศาสนวงศ์

ในคัมภีร์ศาสนวงศ์ ได้กล่าวถึงลัทธิของสงฆ์ที่ปฏิบัติตนนอกรีต โดยเรียกว่า "สมณกุตตกส(Samanakuttakas)" พระสงฆ์ดังกล่าวสามารถดื่มสุรา และมีภรรยาได้(เสถียร โพนันทะ 2515) โดยเรียกตนเองว่า อาจารย์ยะ(acariyas) ซึ่งข้อความตอนหนึ่งได้กล่าวถึงธรรมเนียมเกี่ยวกับการแต่งงาน ว่า

"ถ้าผู้ใดต้องการจะให้ลูกชายหรือลูกสาวแต่งงานแล้วผู้นั้นจะต้องถวายลูกของพวกเขาแก่ อาจารย์ยะก่อนการแต่งงาน บุคคลผู้นั้นก็จะพ้นจากความเป็นบาป"(Ray 1936 : 69)

หลักฐานด้านจารึก

1 จารึก ที่ศาสนสถานนันทปะยะ (พุทธศักราช 1791)

จารึกนี้ได้ปรากฏข้อความ เกี่ยวกับพิธีกรรมและเครื่องบูชาต่างๆ ที่จะถวายแก่พระสงฆ์ ในนิกายอริ ซึ่งได้แก่ หม้อข้าว 2 หม้อ ไบหมากกับผลหมากใส่ถ้วย เนื้อ และสุรา โดยพิธีกรรมดังกล่าว เป็นการบูชาผี บรรพบุรุษ ของ กษัตริย์ (Ray 1936 : 69)

2 จารึก หมายเลข176 ที่พบในพม่า(พุทธศตวรรษที่ 18-19)

จารึกหลักนี้ได้กล่าวถึงพิธีกรรมและการบูชาพระสงฆ์ในนิกายอริด้วยเครื่องบูชาต่างๆ ดังข้อความดังนี้

"...ขามที่เต็มไปด้วยข้าวสุก หนึ่งพันใบถูกถวายให้แก่ อรัญ(Aran) * พระพุทธรูปเงิน ถูกถวายแก่ อรัญด้วยเช่นกันเพื่อการบูชา ลูกชายของฉันจะกลายเป็นนักบวช และได้ฟังการเทศนาครั้งแรกพระพุทธรูปทองคำได้ถูกทำขึ้น เมื่อถึงเวลานั้นลูกชายของฉันได้เข้าพิธีบรรพชาแล้ว และได้ฟัง การเทศนาครั้งแรกแล้ว และทาส วัว ควาย สัตว์ต่างๆ ทรัพย์สิน ก็ถูกถวายให้ด้วยเช่นกัน..."(List of Inscriptions found in Burma 1921 : 22-23)

ซึ่งจารึกหลักนี้ได้แสดงให้เห็นถึง การบูชาและสักการะพระพุทธรูป พิธีกรรมต่างๆ ของพุทธศาสนา และพิธีกรรมอื่นๆ ที่ทำขึ้นพร้อมกับพิธีบรรพชา ที่ทำโดยนักบวชและฆราวาส นอกจากนี้ยังพบจารึกหลักอื่นๆ ที่พบที่ พุกาม เมืองAva ,Pinya และ Myingyan ในเขต Tambadvipa โดยได้ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษในช่วงที่พม่าเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ในปี พุทธศักราช 2380 โดยกล่าวถึงลัทธิทางศาสนาที่พวกคนกระทำผิดสามารถไปไถ่บาปได้ และลัทธินี้มีอำนาจมาก ซึ่งเจริญขึ้นในเขต Tambadvipa อำเภอ Thayet ฝั่งตะวันออกของกลุ่มแม่น้ำอิรวดี(Ray 1936)

ซึ่งพุทธศาสนานิกายดังกล่าวเป็นแบบตันตระยาน และมีความใกล้ชิดกับพุทธศาสนา ในเนปาลและทิเบตมาก โดยการผนวกความเชื่อ เรื่องผี นาค เข้าไปด้วย กล่าวคือ พระสงฆ์กลายเป็นสื่อกลาง ระหว่างประชาชนกับความเชื่อเหล่านั้น โดยจัดให้มีพิธีกรรม เครื่องบูชา สำหรับการบูชาผี และ นาค ตลอดจนพิธีกรรมต่างๆที่มีความใกล้ชิดกับ ความเชื่อพื้นเมืองเป็นอย่างมาก และได้ผนวก การบูชาศักดิ์ของเทพในพุทธศาสนามหายาน ซึ่งบางครั้งก็ได้ปรากฏการสอดแทรกคติของวัชรยาน

* อรัญ(Aran) เป็นภาษาเขียนของคำว่า"อริ" ซึ่ง อรัญ มาจากคำว่า"อารย(Araya)"ในภาษาบาลี มีความหมายว่า ประเสริฐ มีคุณธรรม สาเหตุที่เปลี่ยนคำนั้นเพื่อให้ง่ายต่อการออกเสียง ในภาษาพม่า

ของเนปาลและแคว้นเบงกอลเข้าไปด้วย ซึ่งร่องรอยเหล่านั้นยังคงปรากฏอยู่ เช่น การนับถือศักดิ์
พญานาค รวมถึงความเชื่อเรื่องนัต(ผีนัต) เป็นต้น (Cerre, Thomas 1995)(Duroiselle 1915)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนา นิกายฮารี มีความใกล้ชิดกับพุทธ
ศาสนาในเนปาลและธิเบตอย่างมาก ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพุทธศาสนาแบบตันตระยาน ซึ่ง
พุทธศาสนาลัทธิดังกล่าวเจริญขึ้นอย่างแน่นแฟ้นในเนปาลและธิเบต และได้มีอิทธิพลในพม่า ช่วง
ราวพุทธศตวรรษที่ 14-17 โดยสร้างแรงศรัทธาให้กับประชาชนชาวพม่าได้มากในขณะนั้น ตลอด
จนเป็นผู้ให้กำเนิดการทำพิธีกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยตรงและความเชื่ออื่นๆนอก
เหนือพุทธศาสนา และรวมความเชื่อเหล่านั้นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนาด้วย โดยพุทธศา
นาลัทธินี้เป็นอิทธิพลที่รับมาจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สาเหตุหนึ่งอาจเนื่องมาจากการ
หลบหนีภัยจากการรุกรานของชาวอิสลามของพระสงฆ์ในลัทธิมหายาน ตันตระยาน จากภาคตะวันออกเฉียง
เหนือของอินเดียเข้าสู่ เนปาลและธิเบต ตลอดจนพื้นที่ประเทศพม่าบางส่วน และหลังจาก
นั้นราวพุทธศตวรรษที่ 18 พม่าได้มีการปฏิรูปพุทธศาสนาขึ้น โดยการนำพุทธศาสนาแบบเถรวาท
ขึ้นมาจากลังกา จากนั้นมาพุทธศาสนานิกายฮารีได้ถูกกลบตบบาทลงตามลำดับ(Luce 1969)

มหาวิทยาลัยศรีปทุม มหาวิทยาลัยศรีปทุม

การเข้ามาของพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้มีหลักฐานหลายประเภทที่แสดงถึงร่อง
รอยดังกล่าว ทั้งเอกสาร ตำนาน พงสาวดาร ตลอดจน โบราณวัตถุ-สถานต่างๆ ซึ่งได้ยืนยันถึงการ
เข้ามาของพุทธศาสนา

หลักฐานด้านเอกสาร

1. ตำนานมูลศาสนา

ในตำนานมูลศาสนากล่าวถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาในล้านนาหลายครั้งด้วยกัน
กล่าวคือ ครั้งแรกตำนานกล่าวถึง พุทธทำนาย ที่จะเกิดพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้โดยข้อความ
เขียนว่า

"ถัดนั้น พระพุทธเจ้า คีหันด้วย ทิพพจักขุ นั้นว่า แต่คูตถาคตะ นิพพานไปแล้ว นับเป
นปีแปดเดือนแปดวันแห่งโลก ได้ 1008 ปีนั้นมีหั้น มหานักกระ อัน ๑ ชื่อ หริภุญไชยนั้นจักเกิดมีในสา
มันตเทศะ นั้นแล้ว สาสนา คูตถาคตะ ก็จักไปรุ่งเรืองในเมืองอันนั้นมีหั้นชะแล"(มูลศาสนา ล้านนา
ล้านนา 2538 : 87)

ต่อมาในสมัยพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้พุทธศาสนาก็ได้เข้ามาประดิษฐานตาม พุทธทำนายโดยได้นำพระสงฆ์ ช่างฝีมือ และพ่อค้าต่างๆ อย่างละ 500 คน ขึ้นมาด้วย ตำนานกล่าว ว่า

"...ข้าจักขอเอามาเถระเจ้าทั้งหลายฝูง ทรงปิฎก ประหมาม ๕๐๐ คน ผ้าขาวทั้งหลายฝูง ตั้งอยู่ ในปิฎกจะสีละสี ๕ อัญฐสีละสี ๘ ก็ได้ ๑๐๐ คน ปั้นพิตะ ๕๐๐ คน ช่างจักกั ๕๐๐ คน ช่างแก้ว ช่างแหวน ๕๐๐ คน พ่อเลี้ยง ๕๐๐ คน แม่เลี้ยงก็ได้ ๕๐๐ คน หมอหุรา ๕๐๐ คน หมอฮยา ๕๐๐ คน ช่างเงิน ๕๐๐ คน ช่างคำ ๕๐๐ คน ช่างตีเหล็ก ๕๐๐ คน ช่างแต้ม ๕๐๐ คน หมูช่าง ทั้งหมด ๕๐๐ หมู พ่อค้าทั้งหลาย ๕๐๐ หมู พ่อเรียกพ่อการทั้งหลาย ๕๐๐ เพื่อหื้อแล้วประโยชน์ะ พายในพายนอกแล..." (มูลสารานา ล้านนา ๒๕๓๘ : ๙๗)

ซึ่งการเข้ามาของพุทธศาสนาในครั้งนั้นเป็นการเข้ามาครั้งแรก และต่อมาในรัชสมัย ของพญากือนา กษัตริย์องค์ที่ ๘ ของราชวงศ์มังราย ก็ได้มีการอันเชิญพระพุทธรูปมาจากสุโขทัย มาประดิษฐานที่ล้านนาอีกครั้ง โดยการนำขึ้นมาของพระสุมนเถระ และ ในตำนานก็ได้กล่าวถึงด้วย เช่นกัน

"...ถัดนั้นพระญาศรีหื้อธัมมปิฎกทั้ง ๓ ก่อน กับทั้งธาตุพระเจ้าอันอุดมสม แก่เจ้าไทอันมาสุนคร พิงค์ไชยเชียงใหม่วันนั้นแล..."

"...เมื่อพระญาสุโขไทยสุตมโสมเสวยเมืองวันนั้น มหาสุมนะเจ้าศรีไพรธมาศเสนาแต่สำนักมหา มติมาเจ้าแล้วตั้งไว้ในเมืองสุโขไทยแล้วมาตั้งสู่วัดพระอินในปีกัดเร้าสกราชะ ๗๗๕ ตัววันนั้น แล เจ้าไทก็กระทำอุปสัมปทกัมม์แลผูกสีมาแล้ว ก็มาตั้งสวนดอกไม้ ในปีกัดเร้าสกราชะได้ ๗๗๒ ตัววันนั้นแล..." (มูลสารานา ล้านนา ๒๕๓๘ : ๑๕๔)

และหลังจากนั้นตำนานก็ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่สำคัญต่างๆ ของพุทธศาสนาในล้าน นา ตลอดรัชสมัย ราชวงศ์มังราย

๒ ชินกาลมาลีปกรณ์

ในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาในล้านนาถึง ๓ ครั้ง ดังจะกล่าวต่อไป

ครั้งแรกเป็นการเข้ามาพร้อมกับการเสด็จขึ้นมาของพระนางจามเทวี จากเมืองละโว้ โดยนำ พระสงฆ์ และ พระไตรปิฎกขึ้นมาด้วย

"ฝ่ายพระนางพร้อมด้วยบริวารหมู่ใหญ่จำพวกละ ๕๐๐ องค์กับพระมหาเถระ ทรงไตร ปิฎก ๕๐๐ องค์ ลงเรือมาตามแม่น้ำพิงค์ ๗ เดือนจึงบรรลุถึงเมืองนี้" (ชินกาลมาลีปกรณ์ ๒๕๐๙ : ๙๒)

ซึ่งหลักจากนั้นพระนางก็ได้ทำนุบำรุงพุทธศาสนาในแคว้นหริภุญไชยให้เจริญรุ่งเรือง มาโดยตลอด

ครั้งที่สองเป็นการเข้ามาพร้อมกับการมาของพระสุมนเถระ จากสุโขทัย ซึ่งตรงกับรัช สมัยของพญากือนา

"พระสุมนเถระถวายพระพรลาพระเจ้าธรรมราชาแล้วอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุของท่านออกเดินทางมาเมืองเชียงใหม่กับราชทูต"(ชินกาลมาลีปกรณ์ 2509 : 111)

โดยเดินทางมาที่เมืองลำพูนเป็นที่แรก และพญากือนาได้มารับพระบรมสารีริกธาตุด้วยเช่นกัน

"พระสุมนเถระได้ปฏิบัติปรับปรุง โดยความเคารพ พระเจ้ากือนา โปรดให้สร้างพระพุทธรูป ๔ องค์ ประดิษฐานไว้ในพุทธมหาวิหาร ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกนครหริภุญชัยเมื่อจุลศักราช ๗๓๑ "(ชินกาลมาลีปกรณ์ 2509 : 111)

และหลังจากนั้นพญากือนาได้อันเชิญพระสุมนเถระพร้อมด้วยพระบรมสารีริกธาตุ สู่ นครเชียงใหม่ และให้ท่านพำนักที่วัดบุปผารามหรือวัดสวนดอกไม้

ครั้งที่สามเป็นการเข้ามาพร้อมกับพระธรรมคัมภีร์และคณะที่ตัดสินใจเดินทางไปสืบพุทธศาสนาที่ลังกา ด้วยเห็นว่าพุทธศาสนาในล้านนาขณะนั้นไม่บริสุทธิ์

"แม้พวกเราควรจะไปลังกาทวีป นำเอาหลักการแห่งศาสนามาปลูกฝังในประเทศของเรา พระเถระเหล่านั้นตกลงเป็นเอกฉันท์ จึงไปลังกาทวีปโดยลำดับ"(ชินกาลมาลีปกรณ์ 2509 : 121)

โดยหลังจากที่กลับมาจากลังกาแล้วก็ได้พำนักที่วัดป่าแดงหลวงนอกเมืองเชียงใหม่

3.3 ตำนานวัดป่าแดง

เนื่องจากวัดป่าแดงเป็นที่พำนักของนิกายสงฆ์ ที่สำคัญอีกนิกายหนึ่งในเชียงใหม่จึงขอกกล่าวถึงการเข้ามาของศาสนาในตำนานดังกล่าวด้วย ในตำนานได้กล่าวถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาเพียง 2 ครั้ง กล่าวคือ การเข้ามาในสมัยของพญากือนา โดยพระสุมนเถระ

"เมื่อนั้น ท้าวกือนาคีฟังคำอำนันทกิกขุแล้วก็ใช้คนไปรชาชามหาสุมนรังสีเจ้าเทือ ๑ คี บ่มา ถ้วนสองที คี บ่มา ถ้วนสามทีจึงมา ท่านคีเอาพระธาตุพระเจ้า กับทั้งขัมมปิฎกะทั้งสาม ท้าวกือนาคียินคีมานักแล้ว"(ตำนานวัดป่าแดง 2538 : 6)

และการเข้ามาในสมัยพระญาสามฝั่งแกน จากการกลับมาของพระธรรมคัมภีร์หรือพระญาณคัมภีร์และคณะหลังจากที่ไปสืบศาสนาจากลังกามา

"เมื่อนั้นพระญาจึงไหว้วา เจ้าอุบอแก่ข้าคียินคีนักแล ขอเจ้าอุบออุตสาหะไปเถิงที่เค้าหือ ได้รู้แจ้งแห่งอัครขัมมด้วยอันชอบแท้ แล้วจูงมาเทือ"(ตำนานวัดป่าแดง 2538 : 12)

หลักจากนั้นในตำนานก็ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการแผ่ศาสนาของพระญาณคัมภีร์ไปยังที่ต่างๆ

หลักฐานด้านศิลาจารึก

หลักฐานด้านจารึกที่กล่าวถึงพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนเก่าสุดพบที่เมืองลำพูนซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการบำเพ็ญพระราชกุศลในพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ในช่วงเวลาดังกล่าว ดังนี้

จารึกที่ขุดพบนั้นมีจำนวน ทั้งหมด 7 หลักที่อยู่บริเวณเมืองลำพูนเก่า ซึ่งมีผู้ได้อ่านและทำการแปลความแล้ว ทั้งหมด ซึ่งตัวอักษรที่ใช้ทั้งหมดเป็นตัวอักษรมอญ แบบเดียวกับที่ใช้ในจารึกมะยะเซตี ของพระเจ้ากัณยลิตถา กษัตริย์ ของพุกาม อายุประมาณ พ.ศ. 1628-1630(ดูภาพที่ 7-8) ซึ่งทำให้เราสันนิษฐานได้ว่าจารึกทั้ง 7 หลักของลำพูนนี้น่าจะมีอายุในช่วง พุทธศตวรรษที่ 17 ซึ่งมีดังนี้

1. ศิลาจารึกวัดคอนแก้ว (วัดต้นแก้ว) ต. เวียงยอง อ.เมือง พบ 2 หลัก
2. ศิลาจารึกวัดกู่กุด (วัดจามเทวี) ต.ในเมือง อ.เมือง พบ 2 หลัก
3. ศิลาจารึกวัดมหาวัน ต. ในเมือง อ.เมือง พบ 1 หลัก
4. ศิลาจารึกวัดบ้านหลาย ริมฝั่งน้ำแม่กวัง ต. ในเมือง อ.เมือง พบ 1 หลัก
5. ศิลาจารึกวัดแสนข้าวห่อ ต. ในเมือง อ.เมือง พบ 1 หลัก

จากการศึกษาศิลาจารึกทั้ง 7 หลักพบว่า ปรากฏพระนามของกษัตริย์ในสมัยนั้น คือ พระเจ้าสรรพลีธิ ซึ่งครองราชย์อยู่ในช่วง พ. ศ. 1596-1641 โดยเนื้อหา กล่าวถึงการสร้างศาสนสถานต่างๆ เช่น พระเจดีย์ การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอาราม ตลอดจนการบูรณะปฏิสังขรณ์ วัด และพระอารามในเขตเมืองลำพูน (ผาสุข อินทราวุธ 2536)

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนานั้น น่าจะมีอิทธิพลในบริเวณเมืองลำพูนนี้ก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 17 และจากหลักฐานด้านนี้ก็ได้ยืนยันถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบน ในเขตเมืองลำพูนเป็นที่แรก ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานเอกสารดังได้กล่าวไปแล้ว

หลักฐานด้านโบราณคดี

หลักฐานทางด้านโบราณคดีที่ยืนยันถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนนั้นมีหลายประเภทที่ยืนยันถึงร่องรอยดังกล่าว ดังจะกล่าวต่อไปนี้

1 ประติมากรรม

หลักฐานด้านประติมากรรมนั้นเก่าสุดพบที่เมืองหริภุญไชย หรือเมืองลำพูนเก่า ซึ่งปรากฏอิทธิพลวัฒนธรรม ทวารวดี จากลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ได้แผ่เข้ามาในเมืองหริภุญไชยโดยได้พบกลุ่มพระพุทธรูป ซึ่งมีอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดี กระจายอยู่ตามแหล่งโบราณคดีในเมืองลำพูน และบริเวณใกล้เคียง(ดูภาพที่ 9)

นอกจากนี้ยังพบพระพิมพ์ดินเผาจำนวนมากในบริเวณแหล่งโบราณคดีดังกล่าวด้วย กล่าวคือพระพิมพ์เหล่านั้นเป็นรูปแบบศิลปะอินเดีย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 มีรูปแบบเป็นพระพิมพ์ขุมพุทธคยา ซึ่งพบทั้งขนาดเล็กและใหญ่ ซึ่งพระพิมพ์แบบดังกล่าวนี้เป็นแบบพิมพ์นิยมของชาวเมืองหริภุญไชย และพุกาม และมีรูปแบบคล้ายกับพระพิมพ์ที่พบในพม่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 ด้วย

นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมดินเผาอื่นๆ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 กระจายอยู่ทั่วไปตามแหล่งโบราณคดีในเมืองลำพูน และเมืองโบราณบริเวณใกล้เคียงด้วยเช่นกัน โดยพบพระพิมพ์ดินเผาที่เป็นแบบวัฒนธรรมหริภุญไชย(ฉันทวิมล จันทวิมล 2533)

2 สถาปัตยกรรม

หลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมเนื่องในพุทธศาสนา ที่พบเก่าแก่ส่วนมากจะพบที่เมืองหริภุญไชย โดยอายุของสถาปัตยกรรมเก่าสุคราว พุทธศตวรรษที่ 15-16 โดยมีรูปแบบอิทธิพลวัฒนธรรมพุกาม โดยมักจะพบการสร้างเจดีย์เหลี่ยม หรือที่เรียกว่า ทรงปราสาท เช่น ที่วัดกู่กุด จามเทวีเป็นต้น ซึ่งมีรูปแบบคล้ายมหาโพธิ์เจดีย์ที่ พุทธคยา โดยรับอิทธิพลผ่านพม่าเข้ามาอีกทีหนึ่ง และยังพบโดยทั่วไปในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย(ผาสุข อินทรารุช 2536)

จากหลักฐานด้านโบราณคดีต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้นแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาเข้ามา มีบทบาทในเขตภาคเหนือตอนบนนั้น ราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 โดยพุทธศาสนาที่เข้ามาในครั้งนั้นจะเป็นอิทธิพลพุทธศาสนาจากภาคกลางของประเทศไทย หรือวัฒนธรรมทวารวดีในช่วงแรก และได้ปรากฏอิทธิพลพุทธศาสนาจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยผ่านทางพม่าเข้ามาอีกทีหนึ่งในช่วงหลัง

จากการศึกษาหลักฐานที่แสดงถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนทั้งหมด สามารถสันนิษฐานได้ว่า พุทธศาสนาที่เข้ามา มีบทบาทในช่วงแรกนั้นได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา และต่อมาชุมชนในบริเวณนี้ได้มีการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนบริเวณใกล้เคียง และรับเอาอิทธิพลพุทธศาสนาจากดินแดนใกล้เคียงเข้ามาด้วย กล่าวคือ พุกาม และอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยสันนิษฐานว่าพุทธศาสนาที่เข้ามาในช่วงแรกนั้นเป็นพุทธศาสนาแบบเถรวาท และมหายาน ซึ่งเราจะเห็นได้จากหลักฐานต่างๆที่ยืนยันถึงการเข้ามาของพุทธศาสนา ดังได้กล่าวไปแล้ว

ร่องรอยของอิทธิพลพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

จากการศึกษาหลักฐานด้านต่างๆ ที่เนื่องในพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนของไทยนั้น พบหลักฐานหลายอย่างที่แสดงถึงร่องรอยของพุทธศาสนาที่ส่งอิทธิพลทางด้านคติความเชื่อบางประการของชุมชนในบริเวณนี้ ซึ่งสามารถจะสรุปได้ดังนี้

หลักฐานด้านเอกสาร

1 ตำนานมูลศาสนา

จากการศึกษาเอกสารชิ้นนี้ปรากฏการแฝงแนวคิดของพุทธศาสนาในตำนาน กล่าวคือ เนื้อหาส่วนใหญ่จะกล่าวถึง ประวัติพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตพระพุทธเจ้าองค์แรกจนถึงองค์ปัจจุบัน หลังจากนั้นจะเป็นประวัติศาสตร์พุทธศาสนาที่เข้าสู่ แคว้นลานนา และเหตุการณ์สำคัญต่างๆ แนวคิดของมหานานที่ปรากฏคือ

1.1 การสอดแทรก เหตุการณ์ที่เป็นอภินิหารเข้าไปในเนื้อหาเพื่อแสดงถึง อานุภาพ และอิทธิฤทธิ์ต่างๆ ของพระสาวก พระพุทธองค์ตลอดจน พระบรมสารีริกธาตุ โดย ปรากฏข้อความมากมายนี้แสดงถึงแนวคิดดังกล่าว

“...ในขณะนั้น โกฎ์ดำอันธมมอ โสกะหาคริจนา เทวดาเอาธาตุใส่แล้ว เอมามาไว้ในที่นั้น คีสระเจ็ง ออกมาปรากฏในท่ากลางช่วง อันเต็มไฟด้วยของหอมคี่เปนอันรุ่งไสงาม สูงกว่าแผ่นดินประหมาม ๓ สอก เปล่งรัศมีออก ๖ สิ่ง อาจเปนอารัมมณะแก่จักขุทวารวิถีแห่งสัพปุริสสะตนดิอันมาอินอยู่ ที่นั่นด้วยสติกำลังอิฐฐานเจตนาแห่งพระพุทธเจ้าในแล...” (มูลศาสนาสำนวนล้านนา 2538:127-128)

1.2 ปรากฏแนวคิดเรื่องการนถือพระเถระเปรียบได้กับพระพุทธเจ้า หรือ การเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

“...ในคืนนั้น ท้าวทือนาคีฝั้นหันหราบหมณผู้ ๑ มาจากับด้วยตนว่าฉันนี้ ดูกรามหาราชะฐานะที่นี้ เปนอารามแก่สังฆะควรแท้ชะแล คุณี่ไซ้ผู้อื่นนา คุณี่ไซ้พระญาอินท์แล เจ้าสมนวันณรัตคนมหา สวามี คี่เปนหน่อพุทธังกูรตน ๑ แท้ดาย ท่านจักได้เปนพระตน ๑ ถัดพระเมตเตยยะมีหั้นชะแล...” (มูลศาสนา สำนวน ล้านนา 2538 : 161)

1.3 ปรากฏเรื่องราวของพระอุปคุตซึ่งเป็นพระเถระตามคติมหานาน ที่มี อานุภาพและอิทธิฤทธิ์ต่างๆ มากมาย

“...ดูราเพิ่นทั้งหลาย สูงงะทำวิหารแลอันแลอันในเมืองแลเมืองทังมวล ๘ หมื่น ๔ พันเมืองนี้เที อะ ว่าอัน ส่วนตนพระญานันคี่กะทำวิหารในอโศการามหั้นแล สังฆะทั้งหลายคี่การะ อันหื้ออิฐ ฐานในนวกัมมั้งมวลแก่มหาอินทคุตตะระตนเปนชีนาสวะอันมีอิฐอิฐอานุภาวะมากนัคนั้น หั้น แล นวกัมมะอันใด ไปแล้วนั้น เจ้าไทยคี่อิฐฐานหื้อแล้วชู้อัน ด้วยอานุภาวะแห่งตนทุกอันแล ส่วน

ว่าวิหารกัมมทั้งหลาย ก็แล้วด้วยปีทั้งหลายได้ ๓ ปีวันนั้นแล อามาศย์ทั้งหลายก็หื้อหนังสือขาวสารบอกแก่พระญาแต่เมืองทั้งหลาย ได้ ๘ หมื่น ๔ พันเมืองนั้นก็เป็นอันพร้อมกันในวันเดียวดีหลีว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ผู้ข้าทั้งหลาย มาจะทำมหาวีหารในเมืองที่นี้คือบัรมวณแล้วชื้ออันแล ว่าจันนั้นพร้อมกันในวันเดียวหั้นแล...” (มุทสาสนา สำนวน ล้านนา 2538 : 73)

นอกจากคิดดังกล่าวแล้วในตำนานยังปรากฏความเชื่อนอกเหนือพุทธศาสนาเข้ามาสอดแทรก เช่น เทวดารักษาเมือง เป็นต้น ซึ่งคิดดังกล่าวปรากฏอยู่บ่อยครั้งในตำนาน ซึ่งแนวคิดการผสมผสานความเชื่ออื่นๆ นอกเหนือพุทธศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งหรือเสริมความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพุทธศาสนานี้ เป็นแนวคิดของมหายานอย่างเด่นชัด

2 ชินกาลมาลีปกรณ์

เอกสารชิ้นนี้นั้น จากการศึกษาแล้วพบว่าแนวคิดของมหายานแฝงอยู่ในช่วงแรกของตำนานกล่าวคือ กล่าวถึงการทำทานบารมีแห่งชีวิตของพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีลักษณะคล้าย ชาดกมาลาของอาจารย์อารยะ – สุระ (บุญย์ นิลเกษ 2533) โดยในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏในหมวดของ มโนปนิธาน ดังความว่า

“แต่นั้น ในเวลาต่อมา พระโพธิสัตว์จุติจากเทวโลก บังเกิดเป็นคนตระกูลพราหมณ์ นับถือพรหม ฌตำบลสาถ์ทียพราหมณ์แคว้นมคธ สอนไตรเพทแก่พราหมณ์มานพ ๕๐๐ คน เมื่อบิดามารดาสิ้นชีพแล้ว ได้บริจารภรรยาทั้งหมด ออกบวชเป็นพระฤๅษีอยู่ที่ภูเขาปัญจทร ภูเขาปัทมาในครั้งนั้นก็เหมือนภูเขาเอระกะ พระเมตไตรยโพธิสัตว์ได้เป็นหัวหน้าศิษย์ของพระมหาสัตว์ อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์เห็นแม่เสือดาวหนึ่งทำท่าจะกินลูกของคนที่เชิงภูเขาแห่งหนึ่ง จึงมาคิดว่า “ทุก ทุก โลกเอ๋ยโลกเอ๋ย” แล้วพูดกับหัวหน้าศิษย์ว่า “เราช่วยกันไปแสวงหาอาหารที่เป็นเดนสิงโตเป็นต้น แล้วเอามาให้แก่แม่เสือดาวนี้เถอะ” เมื่อหัวหน้าศิษย์ไปแล้ว พระโพธิสัตว์เล็งเห็นว่า “ร่างกายของตนเกลือกกลัวบาปมิใช่ไร่น้อย และเห็นว่าร่างกายเป็นเหตุแห่งทุกข์ ค้นหาอุบายที่จะปลดเปลื้องทุกข์นั้น เห็นอยู่แต่พุทธการกกรรม คือ ธรรมที่จะให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธร” ครั้นเล็งเห็นดังนั้นแล้วจึงคิดว่า “ผู้ที่ไม่ปฏิบัติพุทธการกกรรมอันยากยิ่ง ไม่สละสิ่งที่สละยาก ไม่ได้บริจาสิ่งที่บริจาทยาก ไม่อดทนต่อสิ่งที่ไม่อดทนยาก ไม่อาจบรรลุปุทธภูมิได้ แล้วเกิดความคิดขึ้นในใจว่า “ด้วยอำนาจบุญนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสเป็นพระพุทธรในอนาคตกายภาคน้ำขอให้ข้าพเจ้าช่วยสัตว์ทั้งหลายให้ถึงความดับสนิทจากสังสารทุกข์เถิดชั่วเวลาที่ศิษย์ยังไม่มา พระโพธิสัตว์ทิ้งตัวลงจากยอดภูเขาปัทมา ตกลงมาตรงหน้าแม่เสือดาว แม่เสือดาวเห็นร่างของพระโพธิสัตว์แล้ว จึงกินลูกของตัวไว้ มากินร่างของพระโพธิสัตว์นั้นแทน พระโพธิสัตว์ก็ได้บังเกิดในเทวโลกด้วยกุศลกรรมนั้น” (ชินกาลมาลีปกรณ์ 2509: 5-6)

ซึ่งแนวคิดดังกล่าว ปรากฏในคัมภีร์ของพุทธศาสนามหายานบ่อยครั้ง เกี่ยวกับทานบารมีดังกล่าว

3 คัมภีร์โลกบัญญัติ

คัมภีร์ นี้พระเถระล้านนา คือ พระสังฆกรรม โฆษะเถระ แต่งขึ้นเป็นอักษรพม่า ภาษาบาลี ประมาณ พ.ศ. 2038-2068 ซึ่งตรงกับสมัยพระเมืองแก้ว เนื้อหาที่แสดงอิทธิพลมหายาน ในคัมภีร์นี้อยู่ในตอนท้าย ดังนี้

3.1 มนุสสวิภาค (พระเจ้าจักรพรรดิ)

3.2 เทววิภาค (เทพเจ้าอินดู)

3.3 มารวิภาค (วสวัตีมารและพระอุปคุต)

ซึ่งในการกล่าวถึงเทพเจ้าอินดูนั้น มีเนื้อหาเกี่ยวกับเทพเจ้าเหล่านี้ได้มาสดับตรับฟังธรรมะจากพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เทพเหล่านี้ (พระอิศวร) ได้สร้างหอพระพุทธปฏิมาไว้ เพื่อใช้เป็นที่สักการะ

นอกจากนี้ยังกล่าวถึง พระอรหันต์ 500 รูปได้หะไปรับบิณฑบาตทิพย์ จากพระอิศวรที่เขามันทาศิริอีกด้วย (บุญย์ นิลเกษ 2533)

ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับเทพเจ้าอินดูดังกล่าวเป็นแนวคิดพุทธศาสนามหายาน สายตันตระที่ยาน ที่แสดงถึงพุทธศาสนานั้นมีอานุภาพมากกว่าเทพเจ้าในศาสนาอินดู นอกจากจะกล่าวถึงเทพเจ้าอินดูเหล่านั้นแล้ว ยังปรากฏความเชื่อเรื่องพระอุปคุตอีกด้วย

4 คัมภีร์ปฐมมูลมูลี

คัมภีร์นี้ไม่ทราบผู้แต่ง แต่จากการสันนิษฐานของนักวิชาการแล้ว คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในสมัยพระเมืองแก้ว ประมาณ พ.ศ. 2038-2068 ร่วมสมัยกับคัมภีร์โลกบัญญัติ และจักรวาลทิปนี โดยเนื้อหาของคัมภีร์นี้ กล่าวถึง การกำเนิดดาวนพเคราะห์ ต่างๆ ทั้ง 9 ดวง จักรราศีทั้ง 12 และนักษัตรทั้ง 12 อีกทั้งยังปรากฏเรื่องราวของฤกษ์ยามต่างๆ ด้วยเช่นกัน อีกทั้งกล่าวถึงการกำเนิดจักรวาล และสรรพสิ่งต่างๆ ตลอดจนเค้าผี หรือผีคู่แรกในการกำเนิดโลก ตามความเชื่อของชาวล้านนา ซึ่งคัมภีร์นี้ได้ส่งอิทธิพลอย่างมากในความเชื่อเรื่องนักษัตรทั้ง 12 จนในภายหลัง เกิดแนวคิดในการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด ตลอดจนการพยากรณ์ต่างๆ ซึ่งแนวคิดนี้ เป็นอิทธิพลพุทธศาสนาสายกาลจักรยาน ที่เน้นเกี่ยวกับระบบดาราศาสตร์และความเป็นไปของทุกสรรพสิ่งในจักรวาล (บุญย์ นิลเกษ 2533)

จากหลักฐานทางด้านเอกสาร ซึ่งได้แก่ตำนานและวรรณกรรมต่างๆ ในล้านนา ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ปรากฏว่าอิทธิพลพุทธศาสนามหายาน ทางด้านแนวคิด คติความเชื่อ ตลอดจนวิธีการต่างๆ โดยจะสังเกตได้จากเนื้อหาในเอกสารและวรรณกรรมต่างๆ ดังได้กล่าวไปแล้ว ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวยังคงปรากฏในด้านความเชื่อและคติบางประการของชาวล้านนามาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

หลักฐานทางด้านโบราณคดี

นอกจากหลักฐานทางด้านเอกสารแล้ว ยังปรากฏหลักฐานด้าน โบราณคดีอื่นๆ ที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยและอิทธิพลคติพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนอีกด้วย

1 ประติมากรรม

ประติมากรรม ที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอย พุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย คือ พระพิมพ์ดินเผา รูปแบบต่างๆ โดยพบตั้งแต่ช่วง อารยธรรมหริภุญไชย มาจนถึงล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 14-20) โดยคติการสร้างพระพิมพ์นั้นเกิดขึ้นครั้งแรกในคติพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบน โดยเชื่อว่า ผู้ที่สร้างจะได้บุญกุศลมาก และสืบพระพุทธศาสนาได้อีกด้วย พระพิมพ์ที่ปรากฏร่องรอยของมหายานคือ พระพิมพ์ปรกโพธิ์ โดยแสดงภาพพุทธประวัติ ตอนตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเป็นรูปแบบที่นิยมกันในศิลปะปาละ ของอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พุทธศตวรรษที่ 13-14) ซึ่งพบมากที่เมืองเก่าลำพูน ซึ่งเป็นแบบนิยมในชุมชนแห่งนี้ โดยพระพิมพ์รูปแบบดังกล่าวนิยมกันในพม่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งอาจจะส่งอิทธิพลมาให้ชุมชน หริภุญไชย ในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย(ดูภาพที่ 10-11)

นอกจากนี้ยังพบการทำพระพิมพ์ทรงเครื่องกษัตริย์และพระพิมพ์ที่มีหลายองค์ติดกัน ซึ่งคติดังกล่าวเป็นพระพิมพ์คติมหายานที่รับอิทธิพลอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือช่วง พุทธศตวรรษที่ 16-17

และยังพบพระพิมพ์ที่ปรากฏคติมหายานอีกรูปแบบหนึ่งคือ พระตรีกาย หรือทำเป็น 3 องค์ติดกัน ซึ่งปรากฏในคติมหายานเรื่อง กายของพระพุทธเจ้าที่มี 3 กาย คือ ธรรมกาย สัมโภคกาย นิรมานกาย เป็นต้น โดยลักษณะ พระพิมพ์แสดงเป็นรูปพระพิมพ์ทรงเครื่องกษัตริย์ ซึ่งพระพิมพ์รูปแบบนี้นิยมในเขตหริภุญไชย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 (ผาสุข อินทรารุช 2536)

นอกจากพระพิมพ์ดินเผาแล้ว ยังปรากฏการทำพระพุทธรูปตามคติมหายาน อีกด้วย คือ พระพุทธรูปในยุคแรกของล้านนานั้น มักจะปรากฏรูปพระพุทธรูปเจ้านั่งขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย หรือ ที่เรารู้จักกันในแบบศิลปะว่าสิงห์ 1(พุทธศตวรรษที่ 21)

ซึ่งการจัดสมาธิ แบบนี้เป็นท่าหนึ่งในพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบน โดยเน้นการปฏิบัติโยคะ ซึ่งรูปแบบพระพุทธรูปแบบดังกล่าวเป็นที่นิยมกันมาจนปัจจุบัน (เอ.บี. กริส โวลต์ 2523)

2 สถาปัตยกรรม

หลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนามหายานนั้น ในเขตภาคเหนือตอนบนนั้น พบการทำเจดีย์ที่มีลักษณะเฉพาะหลายรูปแบบ เช่น เจดีย์ทรงระฆะ ที่วัดคูเต่า เจดีย์ทรงปราสาทต่างๆ ซึ่งจากเจดีย์ทรงระฆะนั้น มีนักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่า น่าจะได้รับอิทธิพลรูปแบบมาจากจีน ซึ่งมักจะพบการสร้างศาสนสถานในรูปแบบดังกล่าวทั่วไปในประเทศจีน(ดูภาพที่ 12) (เสนอ นิลเดช 2539)

ส่วนเจดีย์ทรงปราสาทนั้นจากการศึกษาพบว่า มักจะพบเจดีย์รูปแบบดังกล่าวทั่วไปในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย และในพม่าด้วยเช่นกัน ซึ่งเจดีย์รูปแบบนี้มีต้นกำเนิดมาจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งส่งอิทธิพลผ่านมาทางพม่าและเข้ามาทางเขตภาคเหนือตอนบนของไทย โดยจะสังเกตได้จากเจดีย์ทรงปราสาทรูปแบบแรกของหริภุญไชย เช่น เจดีย์กู่กุด เป็นต้น(ดูภาพที่ 13)(ผาสุข อินทรารุช 2536)

นอกจากนี้ยังปรากฏรูปแบบเจดีย์ทรงปราสาท 4 ด้าน มีซุ้มจรณะนำพระพุทธรูป ทั้ง 4 ด้าน ซึ่งอาจจะหมายถึง พระอศิตพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้ไปแล้วในกาลปณี ซึ่งคิดดังกล่าวเกิดขึ้นครั้งแรกในพุทธศาสนามหายาน โดยพุทธศาสนาแบบเถรวาทรับมาอีกทีหนึ่ง เป็นต้น(ดูภาพที่ 14)(สันติ เล็กสุขุม 2538)

จากการศึกษาสถาปัตยกรรมระดับสถาปัตยกรรมของเจดีย์ต่างๆ ในเชียงใหม่ ยังปรากฏลวดลายการประดับตกแต่งแบบจีน และพุกาม ซึ่งอาจจะสันนิษฐานได้ว่าชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย ได้รับอิทธิพลทางศิลปะและรูปแบบการตกแต่งตลอดจนคติความเชื่อในการสร้างศาสนสถานมาจากดินแดนดังกล่าวบ้างไม่มากก็น้อย

และยังปรากฏพบหลักฐาน โบราณวัตถุ อื่นๆ กล่าวคือปรากฏพบหลาบ หรือ ลานเงิน ที่บันทึกอักษรมนตร์ สายมันตระยาน หรือ ที่เรียกว่า ธารณีมนตร์ ที่ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย โดยบันทึกเป็นภาษาบาลี ว่า “ปสยหปตตํ รัตติ ติติ ติติ มิตติ จุติ จุติ มุตติ ธรณี นาม อิทํ อหํ วันทามิ สักกจจ” (แสง มนวิฑูร 2510)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ อาจสันนิษฐานได้ว่า พุทธศาสนามหายานได้มีอิทธิพลในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย หรือ แคว้นล้านนา ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยน่าจะเข้ามาราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 และยังปรากฏร่องรอยในหลักฐานทางด้านเอกสารในสมัยหลังอีกด้วย โดยปรากฏคติความเชื่อและแนวคิดตลอดจนการสร้างสรรคงานศิลปกรรมต่างๆ เช่น พระพิมพ์ดินเผา พระพุทธรูป ตลอดจนในงานวรรณกรรมและตำนานต่างๆ โดยแสดงให้เห็นถึงแนวคิดแบบมหายานที่แฝงอยู่ ซึ่งอิทธิพลดังกล่าว น่าจะเป็นอิทธิพลจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยส่งผ่านพม่าเข้ามา และคตินี้ยังปรากฏในวิถีชีวิตของชุมชน ในรูปแบบของพิธีกรรมพื้นบ้าน ถึงแม้ว่าจะมีการ

นับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทก็ตาม แต่ร่องรอยและอิทธิพลดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่จนปัจจุบัน ซึ่ง
จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 4

พิธีกรรมพื้นบ้าน : ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayana ที่ปรากฏ

พิธีกรรมหมายถึง การกระทำตามหลักเกณฑ์ ที่วางไว้ในสถาบันนั้นๆ เช่น พิธีกรรมพุทธศาสนา พิธีกรรมทางศาสนาคริสต์ เป็นต้น (มณี พยอมยงค์ 2532 :1)

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของพิธีกรรมไว้อีก กล่าวคือ พิธีกรรมหมายถึง การกระทำที่เราสมมติขึ้น เป็นขั้นตอน มีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อกลาง หรือหนทาง ที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ และทำให้เกิดความสบายใจ มีกำลังใจ ที่จะดำเนินชีวิตต่อไป ลักษณะสำคัญของพิธีกรรม มีดังนี้

1. เป็นสื่อสัญลักษณ์ แสดงถึงความเป็นจริง เช่นการกราบไหว้ การค้ำบต่างๆ
2. ทำเพื่อเกิดความสบายใจ กำลังใจ เพราะความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติของมนุษย์

(สุเมธ เมธาวิทยากุล 2532)

จากความหมายของพิธีกรรมดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า พิธีกรรมเป็นการกระทำเพื่อก่อให้เกิดความสบายใจ และเป็นสื่อกลางระหว่างความเชื่อต่างๆของมนุษย์ ซึ่งพิธีกรรมนี้เกิดขึ้นและอยู่กับมนุษย์มานานแล้ว ซึ่งปรากฏหลักฐานด้านต่างๆ ทางโบราณคดีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน และปรากฏในหลายพื้นที่ของโลก เช่น ยุโรป เอเชีย เป็นต้น ซึ่งจะแตกต่างกันตามความเชื่อของแต่ละชุมชน และศาสนา และบางพิธีกรรมก็ปฏิบัติกันเฉพาะกลุ่มชนเท่านั้น

ในการศึกษาพิธีกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีบางพิธีกรรมเท่านั้นที่ปฏิบัติกันในเฉพาะเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เลือกมาศึกษา 7 พิธีกรรม ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ บ้างก็ยังคงถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย แต่บางพิธีกรรมก็จะถือปฏิบัติเฉพาะในบางชุมชนเท่านั้น

ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayana ที่ปรากฏนี้ ได้ทำการศึกษาจาก คัมภีร์ของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน บทสวดต่างๆ ตลอดจนอุปกรณณ์ ที่ใช้ในพิธีกรรม ที่ปฏิบัติกันในประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น เนปาล ทิเบตและจีน เป็นต้น ตลอดจนบางพื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ปรากฏร่องรอยของพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยศึกษาถึงหน้าที่การใช้ความหมาย และคติความเชื่อต่างๆ ที่ปรากฏ และนำมาเปรียบเทียบกับคัมภีร์ บทสวด และอุปกรณณ์ต่างๆ ตลอดจนคติความเชื่อ ที่ปรากฏในพิธีกรรมพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบน เพื่อให้ทราบ

ถึงที่มาของร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayanด้านต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมพื้นบ้านเหล่านั้น

ประเพณีทานตุง

วัตถุประสงค์ -เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา
-เพื่ออุทิศแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

อุปกรณ์สำคัญ

ในการถวายตุงหรือการทานนั้นรูปแบบในการถวายจะมีลักษณะต่างกันออกไป ซึ่งทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับ จุดมุ่งหมายของการถวายตุงนั้น และการทำในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งจากการศึกษาสามารถแบ่งได้ดังนี้

1. ตุงค่ากิ่ง	เพื่อสะเดาะเคราะห์
2. ตุงเหล็กตุงทอง
ตายที่ผิดปกติ	เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นการ
3. ตุงขนอนนางผาน	เพื่ออุทิศแก่ผู้ตายที่ฐานะยากจนหรือไร้ญาติ (เป็นของ
ชาวไทใหญ่)	
4. ตุงสามหาง	เพื่อให้นำหน้าขบวนศพไปสุสาน
5. ตุงไชย	เพื่ออุทิศแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และเพื่ออุทิศในภพภาค
หน้าตลอดจนเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา	
6. ตุงโย	เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา(ใช้แขวนหน้าวิหารพระ
ประธาน)	
7. ตุงดอกบัวหรือตุงไส้หมู	ใช้เป็นเครื่องสักการะและเครื่องไทยทานต่างๆ
8. ตุงขนองวงช้าง	เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา
9. ตุงพันวา	เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา
10. ตุงเงินตุงคำ	เพื่ออุทิศให้ผู้ตาย หรือป้องกันอันตรายและ
อำนวยการ)	
11. ตุงตะขบและตุงจระเข้	ใช้ในพิธีทอดผ้าพระกฐิน แทนรูปสัตว์ดังกล่าว
12. ตุงใบไม้	เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา
13. ตุงราว	ใช้ประดับตามสถานที่ต่างๆ ในงานทางศาสนา

14. ตุ้งเป็้ง ใช้ในพิธีกรรมทานเจดีย์ทราย และเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

15. ตุ้งกระด้าง เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา
นอกจากจะใช้ตุ้งแล้ว ยังปรากฏ จ้อหรือซ้อ มีลักษณะเป็นทรงรูปสามเหลี่ยม ใช้ในการสักการะและเป็นเครื่องไทยทานซึ่งมี 2 แบบ ได้แก่

1. ซ่อน้อยหรือซ่อนำทาน ใช้ปักบนเครื่องไทยทานต่างๆ
2. ซ่อซ้าง ใช้แห่ครัวทานต่างๆ หรือปักสลักับตุ้งไชในงานมงคล(ชุดิมา สุภาพ 2530) การทานตุ้งในล้านนาจากการศึกษาพบว่ามิมีมานานแล้ว โดยหลักฐานทางเอกสารต่างๆ ได้กล่าวถึงการใช้ตุ้งในพิธีกรรมบ่อยครั้ง ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะมีขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 เป็นต้นมา

ในประเพณีทานตุ้งนั้น จากการศึกษาพบ ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนามหายานที่ปรากฏได้แก่ ตุ้ง ซึ่งจะพบในพิธีกรรมทางศาสนา และพิธีกรรมอื่นๆแทบทุกพิธีกรรมในล้านนา

ตุ้ง คือ ธงที่มีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผืนยาว มีลักษณะยาวและแคบ จะมีหลายรูปแบบ ตามหน้าที่การใช้

จ้อ หรือ ซ้อ หมายถึง ธงที่มีรูปสามเหลี่ยม ชายธง มี 2 ขนาด คือ ซ่อน้อย และ ซ่อซ้าง ซึ่งในการแห่เครื่องบูชาและเครื่องไทยทานต่างๆ หรือใช้ปักบนเครื่องบูชาเหล่านั้น

ตุ้ง หรือ การใช้ธงในพิธีกรรมนั้น ปรากฏมานานแล้วในแถบเอเชียใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งในแต่ละที่จะแตกต่างกันที่รูปแบบในการใช้และการทำ ในที่นี้จะกล่าวถึงธงที่ถูกใช้หรือปรากฏหลักฐานว่าใช้ในพิธีกรรมเท่านั้น จากหลักฐานเอกสารและโบราณคดีตลอดจนหลักฐานจากพิธีกรรมที่ยังปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน

คัมภีร์ที่ปรากฏเรื่องราวของธง

คัมภีร์ที่ปรากฏเรื่องราวธงนั้นมีอยู่หลายลัทธิทางศาสนาด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพราหมณ์ หรือพุทธศาสนา ซึ่งเท่าที่ปรากฏมีดังนี้

1 คัมภีร์ปุราณะของศาสนาฮินดู

ในคัมภีร์นี้ได้พูดถึงพิธีศักดิ์สิทธิ์ ที่สามารถช่วยขจัดบาปที่มีอยู่ให้หมดไป เพื่อเกิดความพอใจแก่พระวิษณุ โดยการปักธงไว้บนหลังคาหรือประตูทางเข้า ตลอดจนแท่นบูชาของศาสนสถานที่เป็นของพระวิษณุ โดยพิธีกรรมนี้เรียกว่า “ ธวชะโรปนะ” (Dhvaja-Ropana) นอกจากนี้ในพิธีกรรมดังกล่าว มีการบูชาไฟในบริเวณที่จัดพิธีนี้ด้วย ซึ่งในการทำพิธีกรรมดังกล่าวนี้ มีการเดิน

รำ การประโคนดนตรี ตลอดจนการสวดมนต์ ซึ่งผู้ที่ทำพิธีกรรมนี้จะได้รับบุญกุศลมาก และสามารถ ขจัด บาปเคราะห์ต่างๆออกไปได้ เมื่อขงเหล่านั้น โบกสบัด

2 คัมภีร์ลลิตวิสตรของพุทธศาสนามหายาน

คัมภีร์นี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ซึ่งมีการกล่าวถึงการใช้ขงในหน้าที่ต่างๆกัน ดังนี้

2.1 ใช้ประดับตกแต่งสถานที่และราชยาน ปรากฏในอรรถายที่ 7 โดยมีการ นำเอาขงไขย ขงปดาก มาประดับราชรถของพระนางสิริมหามายา ครั้งที่เด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ และในอรรถาย ที่ 19 กล่าวถึงการใช้ขงประดับ ขงชัย ขงปดาก ไว้สองข้างทางระหว่าง การเสด็จจากแม่น้ำ เนรัญชราสู่ควงไม้โพธิ โดยประดับร่วมกับฉัตร ราชวัญต่างๆ โดยเทบุตรชั้น กามาพจร

2.2 ใช้เป็นเครื่องบูชา อย่างหนึ่ง ร่วมกับเครื่องบูชาอื่นๆ ปรากฏในอรรถาย ที่ 20 กล่าวถึงการใช้ขงประดับพระโพธิสัตว์ มหาสัตว์ ต่างๆ ที่มีต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งได้กล่าวถึง เครื่องบูชา ที่ประกอบด้วย ดอกไม้ เครื่องหอม รูป พวงมาลัย ผงไม้จันทน์หอม จีวร ผ้า เครื่องประดับ ฉัตร ขงชัย ขงปดาก ขงหางยาว รัตนะ มณี ทอง เงิน มุกดาหาร พลม้า พลรถ พลราบ ยาน พาหนะ ต้นไม้มีดอกไม้ เด็กชาย เด็กหญิงถือใบไม้ ผลไม้ที่ไม่เคยเห็นและไม่เคยได้ยิน ที่มีอยู่ใน พุทธเกษตร

2.3 ใช้เป็นเครื่องหมายแห่งชัยชนะ ได้ปรากฏ ในอรรถายที่ 22 กล่าวว่ เมื่อพระองค์ทรงชนะพวกมารแล้วได้ยกฉัตร ขงชัย ขงปดาก ขึ้นแล้ว จึงทรงเข้าถึงประถมชยาน ทุติมชยาน ตฤตยชยาน และจตุรชยาน เป็นลำดับ

3 คัมภีร์สังฆกรรมปุณทริกสูตรของพุทธศาสนามหายาน

ในบทที่ 11 ของคัมภีร์ได้กล่าวถึงการใช้ขงบูชาด้วยเครื่องบูชาต่างๆ ได้แก่ ดอกไม้ รูป เครื่องหอม พวงมาลัย น้ำมัน ผงหอม ผ้าแพรพรรณ ฉัตรและขง ตลอดจนมีการบรรเลงดนตรี ขับ ร้องบทเพลง ฟ้อนรำต่างๆ นอกจากนี้ในพระสูตรยังกล่าวถึงการใช้ขงบูชาพระสูตร ด้วย ดอกไม้ รูป พวง มาลัย น้ำมัน ผงหอม ผ้าแพร ฉัตรและขง ซึ่งได้บุญกุศล สามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและพ้นภัย อันตราย และอุปสรรคทั้งปวงอีกด้วย (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ 2543 : 183-184)

4 คัมภีร์โกลิขยาคุรุไวฑูรยประภาตถาคตสูตรของพุทธศาสนามหายาน

ในคัมภีร์นี้ได้กล่าวถึงการใช้ขงบูชา พระสูตรนี้ ด้วยสิ่งของต่างๆ ได้แก่ ดอกไม้ เครื่อง หอม ผงจันทน์ ผลไม้ต่างๆ ตลอดจนขงชนิดต่างๆ และในคัมภีร์ได้กล่าวถึงพิธีกรรมการต่ออายุ สำหรับคนเจ็บ หรือ ผู้ที่ต้องการหายจากโรคร้ายต่างๆนั้น จะใช้เครื่องบูชา เหมือนกันกับที่กล่าวมา โดยจะเพิ่มการสวดพระสูตรนี้ 49 จบ ตั้งประทับ 49 ดวง จุดติดต่อกันโดยไม่ให้ดับนาน 49 วัน ประดับขงแถบ 5 สี ผืนยาว 49 ผืน โดยการทำดังกล่าวจะสามารถปลดปล่อยสัตว์ทั้งหลาย ในเขตที่

ปักธงนั้นให้พ้นจากความตาย ได้ 49 วัน ซึ่งผู้ที่ทำเช่นนี้ จะรอดพ้นจากโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ และหายเป็นปกติ(ชุดิมา สุภาพ 2530)

ธงในดินแดนต่างๆ

นอกจากหลักฐานทางด้านคัมภีร์ต่างๆแล้วยังปรากฏหลักฐานด้านอื่นอีกที่ปรากฏเรื่องราวต่างๆของการใช้ธงซึ่งพบอยู่ทั่วไปในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

อินเดีย

ปรากฏพบหลักฐานภาพสลักที่สถูปสาญจี เป็นภาพ ธงรูปแบบต่างๆ (พุทธศตวรรษที่ 4-5) ดังนี้ ภาพธงปักไว้บนหลังช้างพระที่นั่ง ผืนธงมีรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า แขนงบนท่อนไม้ ซึ่งผูกขวางไว้ที่ส่วนบนของเสาธง ภาพสลักที่ประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก ของสถูป หมายเลข 1 แสดงภาพ ขบวนแห่เครื่องบูชาสถูป ซึ่งประกอบด้วย เครื่องพลีกรรมต่างๆ พวงดอกไม้ มีการบรรเลงดนตรี และขบวนแห่ธง ซึ่งมีลักษณะ ผืนธงเป็นรูปสี่เหลี่ยม ผืนยาว ประดับด้วยรูปพระจันทร์เสี้ยวและจักร

ธงที่ใช้ในพิธีกรรมของอินเดียที่ปรากฏทั้งหมดมี 3 ลักษณะ คือ

1. ธง หรือ ธวชะ ทำด้วยแผ่นผ้าหรือกระดาษ รูปสี่เหลี่ยมหรือสามเหลี่ยม
2. ปฏากะ หรือ ปตาคะ เป็นผ้าห้อยลงมา แขนงบนปลายไม้ หรือ เสาธง เป็นเครื่องหมายแห่งความมีชัย ความเป็นมงคลต่างๆ
3. โตรณะ ธงราวรูปสามเหลี่ยมมักทำด้วยกระดาษ ใบมะม่วง ใบโศก(แสง มนวิฑูร 2515)

ทิเบต

ทิเบตเป็นประเทศหนึ่งที่นับถือพุทธศาสนาหายาน สายตันตระยาน ซึ่งนิกายดังกล่าวเป็นต้นกำเนิดของการทำพิธีกรรมต่างในพุทธศาสนา โดยคัมภีร์สายตันตระยานส่วนมากจะกล่าวถึงการสักการบูชา และการทำพิธีกรรมต่างๆเหล่านั้น ประชากรชาวทิเบตส่วนใหญ่มักเป็นนักบวช จึงส่งผลให้อาชีพส่วนใหญ่ของชาวทิเบตทำเกี่ยวกับเครื่องบูชาที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น กระบอมนต์ ธงรูปแบบต่างๆ เป็นต้น จากการศึกษาค้นคว้า ธงที่มีลักษณะคล้าย ตุงในภาคเหนือของไทยด้วย กล่าวคือมีลักษณะยาวและแคบ ผืนยาว โดยมีหน้าที่และการใช้ในโอกาสต่างๆกัน เช่น ใช้ประดับศาสนสถาน ใช้ในขบวนแห่ ใช้เป็นเครื่องบูชา ในการประกอบพิธีกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

1. รกยะ ดาร(rkya dar) คือธงรูปสี่เหลี่ยม จตุรัสหรือ สี่เหลี่ยมผืนผ้า มีสีต่างๆกัน ชายธง ทำเป็นแฉกคล้ายพู่

2. คาร(Dar) คือ ธงรูปสามเหลี่ยม รูปคล้ายสี่เหลี่ยม ชายธงจะมีธงผืนเล็ก ติดอยู่เป็นระยะเท่านั้น กั้น 3 ผืน ซึ่งจะทำในสีต่างๆกัน

3. กคูกส(Gdugs) คือ ธงที่มีลักษณะคล้ายร่ม และมีขนาดเล็กกว่า

4. ฟาง ทซาร์(Phang tshar) คือ ธงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวมีที่แขวนอยู่ด้านบนซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

4.1 กา ฟาน(ka phan) คือธงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีลักษณะยาวและแคบใช้แขวนตามเสาของศาสนสถาน ส่วนบนจะทำเป็นรูปมังกร ส่วนตัวธงจะทำเป็นสีต่าง ๆ คล้ายสีรุ้ง มักจะมีขนาดความยาวเท่ากับเสาที่แขวน

4.2 กูร มาง(phur mang) คือธงที่ใช้แขวนเพดานระหว่างช่วงเสา ส่วนบนทำเป็นรูปโค้งปิดทับด้วยแถบผ้า 5 สีผืนธงใช้แถบผ้าจีบม้วนเป็นระยะๆ เรียงลงมา 5 แถว

4.3 กเย มา(phye ma) คือธงที่มีรูปคล้ายร่มด้านบนปิดด้วยแถบผ้า 5 สีผืนธงเป็นผ้าหลายสี หลายผืนส่วนปลายมีลักษณะแหลมและมีพู่

5. รคยาล มตชาน(rgyal mtshan) คือธงรูปทรงกระบอกคล้ายฉัตรแต่มีขนาดเล็ก(ดูภาพลายเส้นที่ 2-3) (Tucci 1980 : 122-123)

นอกจากนี้ยังปรากฏธงที่ใช้ในพิธีกรรมศาสนาอื่น ๆ อีก กล่าวคือ มีการปักธงตามเจดีย์ สถูป และทางเข้าศาสนสถานเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งธงเหล่านั้นนอกจากจะมีรูปร่างต่างกันแล้ว บนผืนธงยังมีการเขียนอักษรมนตร์ต่าง ๆ ไว้ด้วย โดยชาวทิเบตมีความเชื่อว่า มนตร์เหล่านั้นจะช่วยจัดปัดเป่า สิ่งชั่วร้ายและความไม่ดีออกไปตลอดจนการขับไล่ภูตผีปีศาจ ร้าย ต่างๆ โดยมักจะทำเป็นจำนวน 108 อัน(McDonald 1798) ซึ่งมีทั้งหมดก็มี 4 ชนิด คือ ลุงตะ (Lung -Ta) (ดูภาพลายเส้นที่ 4), ชิว (cho-pen) , คยาน ตชาน ดเซโม(Gyal-Tsan Dsemo), กลาน โป สโตบ รยยาส (Glan-po Stob Ryyas) เป็นต้น(ชุตติมา สุภาพ 2530)

จีน

หลักฐานเกี่ยวกับธงในพุทธศาสนาของจีน ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ถ้ำตุนฮวง (Tunhuang)(พุทธศตวรรษที่ 11-12) มีภาพธงผืนยาว แขนง อยู่ บนเสา ด้านข้างรูปพระพุทธรูป ส่วนบนเป็นรูปสามเหลี่ยม มีแถบผ้าประดับด้านข้างและด้านล่างของผืนธง ที่แสดงภาพกนิษฐ

นอกจากนี้ในคัมภีร์ยูลันฟุ่ฮวย ซึ่งเป็นคัมภีร์หนึ่งในนิกายโยคอาจารย์ ยังได้กล่าวถึงพิธีกรรมที่จะทำให้วิญญาณพ้นจากความทุกข์ทรมานจะต้องมีการเผาธงขนาดใหญ่ก่อนเสมอ ธงที่ใช้ในพิธีศพของชาวจีนก็ได้ปรากฏเช่นกัน โดยญาติของผู้ตาย จะเป็นผู้ถือธงดังกล่าวหน้าศพ ก่อนที่จะนำไปสู่สถาน (ดูภาพที่ 15-16)(ชุตติมา สุภาพ 2530)

พม่า

พม่าเรียกธงที่ผูกติดกับเสาสูงๆ ว่า “Tagun-daing” ซึ่งพบอยู่ในแทบทุกวัดของพม่า โดยบนยอดเสามักจะทำเป็นรูปหงส์ประดับ ผืนธงมักทำด้วยกระดาษ ปะทับบนโครงไม้ไผ่ขนาดเล็ก มักมีการเขียนคาถา หรือมนตร์ ต่างๆ ลงบนผืนธงด้วย ซึ่งชาวพม่าเชื่อว่า จะได้อานิสงส์ผลบุญมาก มีพลังอำนาจแก่ผู้ทำ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ตลอดจนสะเดาะเคราะห์จากสิ่งชั่วร้ายและสิ่งไม่ดีได้อีกด้วย (ชุตินา สุภาพ 2530)

ไทใหญ่

ไทใหญ่เรียกธงว่า คำข่อน มีหลายประเภทและหลายขนาด ซึ่งชาวไทใหญ่มักจะใช้ธงในพิธีกรรมทางศาสนาบ่อยครั้ง (ดูภาพที่ 17-19) ซึ่งธงนั้นจะแตกต่างกันที่การใช้ในแต่ละพิธีกรรม สามารถสรุปได้ดังนี้

1. นาม เป็นธงขนาดเล็ก ใช้ประดับตกแต่งศาสนสถานต่างๆ เช่น เจดีย์ พระวิหาร เป็นต้น ในช่วงเวลาที่มีงานเทศกาลทางศาสนา
2. ตุ้งข่อน ธง ที่มีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผืนยาว ใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาต่างๆ
3. เมง ชะล้าง ธงรูปตะขาบ ใช้ประดับราชวัตร และบริเวณพิธีกรรม หรือที่มีการเฉลิมฉลองต่างๆ

ซึ่งวัสดุที่ชาวไทใหญ่นิยมนำมาทำตุ้งนั้น คือ ผ้า กระดาษ ไม้ ตลอดจน โลหะต่างๆ โดยส่วนใหญ่จะทำเพื่ออุทิศให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และเพื่อ อานิสงส์ผลบุญต่อตนเอง ตลอดจนการปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายและอุปสรรคต่างๆ ให้หมดไป ซึ่งชาวไทใหญ่จะมีการทานตุ้งกันในช่วง วันขึ้น 1 ค่ำ ถึง วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (พระจิตตะ ฐานธมโม 2545)

คติความเชื่อเรื่องตุ้งในล้านนา

จากการศึกษาคติความเชื่อเรื่องตุ้งในล้านนานั้นพบว่า ตุ้งมักถูกใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมอื่นๆ บ่อยครั้ง โดยจะปรากฏใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งวัด พระวิหาร ตลอดจนภายในบริเวณวัด ใช้เป็นเครื่องบูชา ในพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านต่างๆก็ปรากฏด้วยเช่นกัน

หลักฐานเอกสาร

1 ตำนานสิงหนวัติกุมาร

ตำนานได้กล่าวถึง พระยาอชุตราชได้ทำการบูชาพระบรมสารีริกธาตุด้วยเครื่องบูชาต่างๆ ได้แก่ ข้าวตอกดอกไม้ เงิน ทอง ช่อธง ฉัตร จ้อง เป็นต้น (ตำนานสิงหนวัติกุมาร 2516)

2 ตำนานพระธาตุดอยตุง

ในตำนานกล่าวถึงพระกัศปมหาเถระ ประดิษฐาน พระบรมสารีริกธาตุนบน ดอยลูกหนึ่ง พระเจ้าอชุตราช ทรงอุปฐากบำรุง แล้ว มหากัศปะก็อธิษฐาน โดยทำคูกยาว เจ็ดพันวา เพื่อบูชาพระบรมธาตุ แต่นั้นมาจึงเรียกว่าดอยตุง (ตำนานพระธาตุเจ้าดอยตุง 2534)

3 ตำนานมูลศาสนา

ตำนานกล่าวถึง พระยาอาทิตย์ตราษ กษัตริย์ ผู้ครองนครหริภุญไชย ได้เตรียมเครื่องสักการะ เพื่ออันเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ด้วย ธงผ้า ธงไชย และพวงดอกไม้ มีสีต่างๆ กันไป(ตำนานมูลศาสนา 2509)

4 จามเทวีวงศ์

กล่าวถึงในสมัยพระยาอาทิตย์ตราษ เมื่ออันเชิญพระบรมสารีริกธาตุแล้ว ก็ได้จัดบริเวณพิธี เพื่อให้ประชาชนมาทำการสักการะบูชา โดยประดับด้วยธงชาวย ธงปลุก ปักอยู่โดยรอบราชวัตร

5 พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน

ได้กล่าวถึง อานิสงส์ ที่ได้จากการสักการะ บูชา พระพุทธรูป พระเจดีย์ต่างๆ ด้วยตุง นั้น สามารถ ช่วยให้ขึ้นสวรรค์ได้เมื่อตายไปแล้ว

6 ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

กล่าวถึงพระยาภาวילה พร้อมด้วย ราชวงศ์ และเสนาอำมาตย์ ทั้งหลาย นำเครื่องบูชามาจากเชียงใหม่เพื่อ ทำการสักการะบูชา พระพุทธรูปที่เมืองลำปาง ซึ่งรวมถึงคูกรูปแบบต่างๆด้วย เช่น ช่อช้าง ตุงไชย และตุงกระด้าง(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ 2538)

หลักฐานทางด้านโบราณวัตถุ-สถาน

จากการขุดค้น โบราณวัตถุ-สถาน ที่กรุ วัดเจดีย์สูง อ. ฮอด จ. เชียงใหม่ ได้พบโบราณวัตถุ จำนวน 208 ชิ้น ในจำนวนนั้น ได้พบตุงที่ทำจากแผ่นเงิน และแผ่นทองคำ หลายชิ้น บนพื้นตุงดังกล่าวพบลายคุณ เป็นรูป พระพุทธรูป ลายกนกต่างๆ ตลอดจนจนาถา หรือ มนต์ร์ ต่างๆ หรือบางชิ้นก็ไม่มีลายใดปรากฏ(แสง มนวิฑูร 2515)

จากการศึกษาการทานตุ่ง เพื่อใช้ในหน้าที่ต่าง ๆ นั้น สามารถแบ่งหน้าที่ได้ออกเป็น 2 หน้าที่ หลัก ดังนี้

1 ใช้ประดับตกแต่งสถานที่ และใช้ในขบวนแห่

ตุ่งที่ใช้ ในหน้าที่นี้ มักจะทานเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยมีตุ่งหลายประเภทดังนี้

1.1 ตุ่งไชย ตุ่งที่มีรูปร่างแคบ ผืนยาว ทำด้วยผ้า หรือเส้นด้าย เส้นไหมนำมาทอเป็นผืนตุ่ง และมักมีการปักลวดลายต่างๆ (ดูภาพที่ 20)

1.2 ตุ่งโยย ตุ่ง ที่ทำจากเส้นด้าย หรือเส้นไหม นำมาผูกติดกัน เป็นรูปคล้ายรูปโยยเมงมูม

1.3 ตุ่งพันวา ตุ่ง ที่มีคามยาวมากๆ ทำจากเส้นด้ายนำมาทอเป็นผืน (ดูภาพที่ 21)

1.4 ตุ่งกระด้าง ตุ่ง ที่ทำจากวัสดุที่คงทน เช่น ไม้ ปูนปั้น เป็นต้น

1.5 ตุ่งขอนงวงช้าง หรือ ขอนตัม ตุ่งประเภทนี้มีลักษณะเป็นปล้อง มีรูปร่าง คล้ายวงแหวนทำจากไม้ไผ่ ชิง โยงกัน ปักด้วยกระดาษสีต่างๆ

1.6 ตุ่งราว ตุ่งขนาดเล็ก ทำด้วยกระดาษฉลุเป็นลวดลายบนผืนธง รูปทรงตามเหลี่ยม หรือสี่เหลี่ยม

1.7 ตุ่งตะขาบ และตุ่งจระเข้ ตุ่ง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีรูปตะขาบ หรือจระเข้อยู่บนผืนธง เดิมนั้นมักทำเป็นรูปคล้ายตัวตะขาบ แต่ปัจจุบันมักเขียนภาพลงบนผืนธงแทน

1.8 ซ่อซ้าง ธงรูปสามเหลี่ยม ชายธง ขนาดใหญ่ ทำด้วย ผ้าแพรสีต่างๆ ปักคั่นอย่างสวยงาม ขอบมักปักลวดลายต่างๆ

ตุ่ง ในประเภทนี้จะใช้ในการตกแต่งสถานที่ต่างๆ เช่น รอบฐานเจดีย์ รอบฐานชุกชี วิหารพระประธาน ทั้งภายนอกภายใน ทางเข้าวัด และบริเวณวัดในขณะที่มีงานมงคล ตลอดจนใช้ในขบวนในพิธีกรรมต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อบูชาพระรัตนตรัย ตลอดจนเพื่ออานิสงส์และผลบุญในภายภาคหน้า

2 ใช้เป็นเครื่องบูชา และเครื่องไทยทานต่างๆ

2.1 ตุ่งค่ากิง ตุ่งนี้มีลักษณะแคบ ผืนยาว เท่ากับความสูง ของผู้ทำหรือผู้ทาน ส่วนบนกว้าง ส่วนล่างแคบ ผืนธงทำด้วยกระดาษสีขาว ตกแต่งลวดลายด้วยกระดาษเงิน กระดาษทอง

2.2 ตุ่งเหล็ก ตุ่งทอง ตุ่งที่ทำจากโลหะ เช่นแผ่นสังกะสี แผ่นทองเหลือง มีลักษณะ ส่วนบนคล้ายกับศีรษะคน ส่วนล่างเรียวยาวแหลม บางอันคล้ายใบไม้ มีฐานรองรับ บางผืนมีการนำเอาข้าว ดิน ทราช มาติดบนผืนธงด้วย

2.3 ตุงสามหาง ตุงนี้มีลักษณะส่วนบนคล้ายกับศีรษะคน ส่วนล่างทำเป็นสามชาย หรือสามหาง ทำด้วยกระดาษสา ผ้าดิบ ผ้าแพร หรือผ้าเนื้อบางสีขาว ตกแต่งลวดลายด้วยกระดาษเงินทอง ผืนตุง ยาวเท่ากับความสูงของคน

2.4 ตุงขนนางผาน ตุงนี้ มีขนาดเล็ก ประดับอยู่ที่ปลายทั้งสองข้างของก้านไม้เล็ก ที่ติดขวางบนผืนธงใหญ่เป็นระยะ(ดูภาพที่22)

2.5 ตุงดอกบัว หรือตุงไส้หมู ตุงที่มีรูปร่างคล้ายจอมแห ทำจากกระดาษสีต่างๆ

2.6 ตุงเงินตุงคำ เป็นตุงขนาดเล็กที่ทำจากแผ่นเงิน และแผ่นทองคำ บางครั้งมีลายฉลุ รูปต่างๆ เช่น พระพุทธรูป ลายกนก ลายสัตว์ต่างๆ คาถา อาคม หรือ มนต์ต่างๆ หรือเป็นแผ่นเปล่าไม่มีลวดลาย

2.7 ตุงเป็้ง เป็นตุงประจำปีเกิด มีลักษณะผืนยาว ทำด้วยกระดาษพิมพ์หรือ เขียนเป็นรูปสัตว์ประจำปีเกิด สีต่างๆ บางครั้งทอจากผ้าประดับด้วยกระดาษสี

2.8 ซ่อนำทานธงรูปสามเหลี่ยม ชายธง ขนาดเล็ก มีการลวดลายบนผืนธง ให้สวยงาม บางอันมีการเขียน คาถาและมนต์ต่างๆ ลงไปด้วย

ตุงประเภทนี้จะใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา และพิธีกรรมอื่นๆ โดยใช้เป็นเครื่องบูชา ปักบนเครื่องพิธีกรรม หรือเครื่องบูชา ใช้ในพิธีศพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับคนตาย ป้องกันอันตรายและโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ สะเดาะเคราะห์ อำนาจโชคกลางตลอดจนเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา(สงวน โชติสุขรัตน์ 2511)

การทานตุง และอานิสงส์การทานตุง

การทานตุงนั้นน่าจะปรากฏในดินแดนแถบภาคเหนือตอนบนของไทยมานานแล้ว เนื่องจากชุมชนบริเวณใกล้เคียง เช่น พม่าตอนบน ตอนใต้ของจีน ตลอดจนชาวไทยเชื้อสายต่างๆ ต่างก็ปรากฏพบพิธีกรรมต่างๆ ที่มีตุงไปเกี่ยวข้องอยู่อย่างมากมาย ซึ่งจะมีประเพณีคล้ายกับชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย และชาวไทยหลายเชื้อสายเหล่านี้ ต่างก็อาศัยอยู่ในบริเวณมณฑลยูนนานทางใต้ของจีน แคว้นอัสสัม ในอินเดีย ทางตอนบนของพม่า ตอนเหนือของ ลาว และ เวียดนาม เช่น ชาวไทคำตี้ ชาวไทค้ายาง ชาวไทอาม ชาวไทนุง ชาวไท ขาว ชาวไทดำ และชาวไทยใหญ่ เป็นต้น

ซึ่งการทานตุงนี้ชุมชนในบริเวณดังกล่าว มีความเชื่อ เกี่ยวกับ อานิสงส์ การทานตุง และนิมทานตุง มากอีกประเพณีหนึ่ง ซึ่งการทานตุงนี้ก็ปรากฏในหนังสือ ตำนาน ต่างๆ ของชุมชน ในบริเวณดังกล่าวด้วยเช่นกัน เช่น ในตำนานชาวไทยใหญ่ ได้กล่าวถึง เรื่องราวของหญิงสาวที่

ได้มีโอกาสพบพระพุทธเจ้า และได้ถวายผ้าผืนยาว เนื่องจากไม่มีเงินพอที่จะถวายของอย่างอื่น พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ของสิ่งนี้ เป็นของที่มีค่ายิ่งใหญ่และดีที่สุด กว่าของสิ่งอื่นๆ

ในตำนานนั้น การทานตุ่มตามความเชื่อของชาวล้านนา การทานตุ่มจะได้านิสงส์มากมาย ซึ่งได้พบคัมภีร์โบราณ ที่กล่าวถึงานิสงส์ในการทานตุ่มหลายฉบับ ซึ่งสามารถสรุปสาระสังเขปได้ดังนี้

1. คัมภีร์สังขยาโลก

ในคัมภีร์ ได้กล่าวถึง การทานตุ่มเหล็ก ตุ้งทอง ว่า เมื่อทานแล้ว จะได้พ้นจากเคราะห์กรรม และบาปต่างๆ(ชุตินา สุภาพ 2530)

2. ตำนานหิริญนครเงินยางศรีเชียงใหม่

ในตำนานกล่าวถึง การทานตุ่ม จะได้านิสงส์ คือ สามารถหลุดพ้น จากการตกนรกได้(ชุตินา สุภาพ 2530)

3. คัมภีร์านิสงส์ทานตุ่ม

กล่าวว่า การสร้างตุ่ม หรือ การทานตุ่ม ถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา นั้น อานิสงส์จะส่งผลให้ไปเกิดในภพที่ดี ซึ่งจะแตกต่างตามการทำและสีของตุ่มนั้นๆ จะสามารถหลุดพ้นจากการตกนรก ได้เกิดในสวรรค์ ได้เป็นท้าวพระยามีบริวารมากมาย ได้ลาภยศ ศักดินาต่างๆ อีกด้วย

นอกจากนี้การพัดและ โบกสะบัดของตุ่ม ไปตามทิศต่างๆ ยังได้อานิสงส์หลายเรื่องด้วยกัน เช่น ได้พบพระศรีอริยเมตตรัย ได้เป็นท้าวมหาพรหม ได้เป็นพระอินทร์ ตลอดจนได้เป็นพระพุทธเจ้า และได้พบพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ที่มาตรัสรู้ในโลก และในคัมภีร์ยังได้กล่าวถึง การทำทานที่ได้านิสงส์มากนั้นจะต้องทำทานด้วยสิ่งของเหล่านี้ ดิน น้ำ ไม้ เหล็ก ทราช ทองเหลือง ทองคำ เงิน ข้าวเปลือก ข้าวสาร เป็นต้น(านิสงส์ทานตุ่ม ภาคปริวรรต 2528)

จากการศึกษาร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนาหายานจากพิธีกรรมทานตุ่มนั้น สามารถสรุปได้ว่า ตุ้ง คืออุปกรณ์สำคัญในการทำพิธีกรรม ซึ่งจะพบในพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาหรือพิธีกรรมอื่นๆ ที่ถือปฏิบัติกันในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย โดยปรากฏตุ้ง ใช้เป็นส่วนประกอบ และเป็นอุปกรณ์สำคัญในพิธีกรรมบ่อยครั้ง ซึ่งอาจจะใช้เป็นเครื่องสักการะบูชาเอง หรือ ใช้ปักบนเครื่องบูชาหรือ เครื่องไทยทานต่างๆในพิธีกรรม ตุ้ง ที่ใช้กันนั้น มี 2 รูปแบบ กล่าวคือ

1. ตุ้ง คือ ชงที่มีรูปทรงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีลักษณะเป็นชง ผืนยาว
2. ช่อ คือ ชงที่มีรูปสามเหลี่ยมชายชง มี ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่

ซึ่งชง หรือ ตุ้ง ในลักษณะดังกล่าว ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆหลายฉบับ ทั้งในศาสนาฮินดู และพุทธศาสนา ตลอดจน หลักฐานทางด้านประติมากรรม ภาพจิตรกรรม และศิลปวัตถุอื่นๆ นอก

จากนี้ยังปรากฏการใช้ตุงในพิธีกรรมของชุมชนต่างๆ ในหลายพื้นที่ ในแถบ ทางตอนเหนือของ อินเดีย ชีเบต พม่าตอนบน ตอนใต้ของจีนตอนเหนือของเวียดนาม และภาคเหนือของไทยด้วยเช่นกัน และจากการศึกษาคัมภีร์อานิสงส์ทานตุง ได้ปรากฏข้อความต่างๆ กล่าวถึง การใช้ตุงในหน้าที่ ต่างๆกัน ตลอดจนอานิสงส์ต่างๆที่ได้จากการทานตุง ซึ่งคล้ายกับข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์ของ พุทธศาสนาหลายน เช่น สัทธรรมปุณฑริกสูตร โภทชยคุรุไวฑูรยประภาตถาคตสูตร เป็นต้น และการใช้ตุง หรือธงในพิธีกรรมยังพบมากในชีเบต พม่า และชุมชนต่างๆที่มีพื้นที่ติดต่อกันใกล้เคียงกับ ชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย ซึ่งจะถูกใช้ในหน้าที่ที่คล้ายกัน

จากที่กล่าวมานี้สามารถสันนิษฐานได้ว่า ตุง หรือ การทานตุง และการใช้ในพิธีกรรม ของตุงในล้านนา ได้รับอิทธิพลจากคติของพุทธศาสนาหลายน จากชีเบต โดยผ่านมาทางพม่า และ ชุมชนชาวไทยหลายเชื้อสายในบริเวณใกล้เคียงด้วย โดยปรากฏอิทธิพลในด้านของคติความเชื่อ เรื่อง อานิสงส์ ต่างๆ และทางด้านรูปแบบของตุง ซึ่งปรากฏอย่างมากมายในคัมภีร์ของพุทธศาสนาฝ่าย มหายาน โดยคติดังกล่าวยังคงปรากฏในการทำพิธีกรรมของชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนของ ไทยมาจนปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ประเพณีใส่บาตรเพ็งพุช

ประเพณีใส่บาตรเพ็งพุช เป็นประเพณีที่มีเฉพาะแต่ในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย เท่านั้นที่ถือปฏิบัติกัน โดยประเพณีดังกล่าวเป็นประเพณีการใส่บาตรในวันเพ็ญที่ตรงกับวันพุธ หรือวันขึ้น 15 ค่ำ ที่ตรงกับวันพุธ ในเดือนใดก็ตาม โดยชาวล้านนาเชื่อว่า ในวันดังกล่าวพระอุปกุต จะแปลงกายมาเป็นเณรน้อยมาโปรดสัตว์โลก ซึ่งจะปะปน กับ พระภิกษุสงฆ์และสามเณรอื่นทั่วไป และหากผู้ใดได้ตักบาตรกับพระอุปกุตแล้ว จะเกิดเป็นสิริมงคลและร่ำรวยขึ้นอย่างรวดเร็ว และได้ อานิสงส์ผลบุญมาก ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปกุตนี้ ได้ปรากฏในคัมภีร์ของพุทธศาสนาหลาย ฉบับ โดยได้กล่าวว่า พระอุปกุตเป็นพระเถระที่มีอิทธิฤทธิ์ สามารถปราบพระยามาร และจะคอยคุ้ม ครองงานหรือเทศกาลสำคัญของพุทธศาสนา ตลอดจนจะคอยปกป้องรักษาพุทธศาสนาจากสิ่งชั่วร้ายต่างๆได้อีกด้วย(ดูภาพที่ 23) จากการศึกษา พบว่าพิธีกรรมดังกล่าวไม่ทราบความเป็นมาว่าถือ ปฏิบัติตั้งแต่เมื่อใด แต่จากหลักฐานทางด้านเอกสารเก่าสุดที่กล่าวถึงคติเรื่องพระอุปกุตนั้น ได้กล่าว ไว้ใน คัมภีร์โลกบัญญัติ ซึ่งสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าคติ ความเชื่อเรื่องนี้ น่าจะปรากฏในเขตภาคเหนือตอนบนในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นมา

คติเรื่องพระอุปคุตในคัมภีร์ต่างๆ

พระอุปคุตเป็นพระเถระสมัยหลังพุทธกาล ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นพระกุ่มครอง พุทธศาสนา และงานสำคัญต่างๆ โดยคติความเชื่อเรื่องดังกล่าวได้ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆของพุทธ ศาสนา ทั้งที่เป็นของอินเดียและที่แต่งขึ้นมาใหม่ตามท้องถิ่นต่างๆในแถบประเทศพม่า และเขตภาค เหนือตอนบนของไทย ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1 คัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถา

เป็นคัมภีร์รุ่นแรกของพุทธศาสนamahayan เรื่องราวของพระอุปคุตที่ปรากฏในปฐม สมโพธิกถานี้ ปรากฏในตอนมารพันชปริวัตต์ ปริเภทที่ 28 โดยมีเรื่องย่อว่าในสมัย พระเจ้าศรี ธรรมาสโกราชได้ทรงสร้างวิหาร และพระเจดีย์ 84000 องค์ สำเร็จแล้วพระองค์ต้องการจะจัดงาน เฉลิมฉลอง 7 ปี 7 เดือน 7 วัน แต่เกรงว่างานดังกล่าวจะมีอุปสรรค จึงได้ตรัสถามแก่พระสงฆ์ว่ารูป ใดที่จะพอป้องกันอุปสรรค และอันตรายต่างๆ ไม่ให้เกิดขึ้นกับงานได้ หมูพระสงฆ์จึงกล่าวว่า พระ อุปคุตซึ่งจำศีลอยู่ที่สระคือทะเล พระองค์จึงทรงขอให้พระเหล่านั้น ไปอาราธนา พระอุปคุตขึ้นมา กุ่ม ครองงานดังกล่าว เมื่อเริ่มงานพระยามารได้มาก่อกวนงาน แต่ก็ถูกพระอุปคุตปราบและนำไปจอง จำที่ภูเขาเป็นเวลาเท่ากับการจัดงาน จึงส่งผลให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี(สงวน โชติสุขรัตน์ 2511)(บำเพ็ญ ระวิน 2532)

2 คัมภีร์อวทาน-ศตก(Avadana-Sataka)

อวทานศตก หมายถึง อวทาน 100 เรื่อง ของพุทธศาสนamahayan โดยได้ถูกแปลเป็น ภาษาจีนเมื่อ ราว พุทธศตวรรษที่ 9 นักปราชญ์หลายท่านถือว่าเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่มาเล่มหนึ่ง ซึ่ง ในอวทานศตกนี้ ได้กล่าวถึงพระอุปคุตในอวทานเรื่องที่ 100 ชื่อ สังคีติ โดยได้กล่าวถึงพระอุปคุต ได้มีบทบาทในการอธิบายเรื่องกรรมต่างๆถวายแด่พระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งพระองค์ตรัสถามเรื่อง กรรม เกี่ยวกับพระราชโอรสของพระองค์(Winternitz 1972)

3 คัมภีร์ทิพยวาทาน (Divyavadana)

คัมภีร์นี้เขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 8 ในคัมภีร์ได้กล่าวถึงประวัติของพระอุปคุตโดย ละเอียด ซึ่งอยู่ในอโศกาวทาน ซึ่งเป็นหมวดหนึ่งในคัมภีร์ทิพยวาทาน อโศกาวทาน เขียนด้วยภาษา สันสกฤต แต่งโดยพระคันถรณจาจารย์ เป็นชาวแคว้นแคว้นมิลิน্দ แต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 5-6 และ ได้ถูกแปลเป็นภาษาจีน ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 8-9 โดย ในอโศกาวทานนี้ แบ่งเนื้อหาได้ 4 ส่วนคือ

3.1 ปศุปรทานวาทาน มีหลายอวทานย่อยด้วยกัน เนื้อหาหลักกล่าวถึงชีว ประวัติ และบทบาทด้านต่างๆของพระอุปคุต อย่างละเอียด และตอนท้าย กล่าวถึงเรื่องราวของพระ เจ้าอโศกมหาราช ทรงกลับพระทัยจากความโหดร้าย มาเลื่อมใสในพุทธศาสนา

3.2 วีตาสโกกาทาน หมวดนี้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระชนิษฐาภาดาของพระเจ้าอโศกมหาราช

3.3 กุณาลาทาน มีหลายอวทานย่อย เนื้อหากล่าวถึง เรื่องของพระอุปกุต นำพระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จประพาสสี่แควเนียบสถาน 4 แห่งของพระพุทธเจ้า และชี้้นำให้พระเจ้าอโศกมหาราชให้หันมานับถือพุทธศาสนาอีกด้วย

3.4 อโศกาทาน เนื้อหากล่าวถึงบั้นปลายพระชนม์ชีพของพระเจ้าอโศกมหาราช(Cowell , Byles 1970)

4 คัมภีร์โลกที่ปกสาร (Lokadipasara)

คัมภีร์นี้แต่งโดย พระสังฆราชเมธังกร พระภิกษุชาวพม่า (พุทธศตวรรษที่ 19) เนื้อหากล่าวถึงการคุ้มครองงานก่อสร้างพระวิหาร 84000 หลัง พระเจดีย์ 84000 องค์ เพื่อเป็นการบูชาพระธรรม 84000 พระธรรมชั้นตรี ของพระเจ้าอโศกมหาราช ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ภายใน 3 ปี โดยในคัมภีร์ใช้ชื่อ อินทกุตต แทน อุปคุต โดยมีบทบาทคล้ายกัน(โลกที่ปกสาร 2529)

5 คัมภีร์โลกบัญญัติ

คัมภีร์นี้ แต่ง พระสังฆราชโฆษเถระ พระเถระล้านนา โดยแต่งเป็นภาษาบาลี อักษรพม่า (พุทธศตวรรษที่ 20-21) ในสมัยพระเมืองแก้ว โดยเรื่องราวของพระอุปกุต นั้น ปรากฏในตอนมารวิภาค กล่าวถึง พระอุปกุตที่มีบทบาทในการคุ้มครองงานเฉลิมฉลองของพระเจ้าอโศกมหาราชที่จัดขึ้นหลังจากที่พระองค์ได้ทรงสร้าง พระวิหาร ตลอดจน พระเจดีย์ จำนวน 84000 องค์สำเร็จเป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน โดยงานดังกล่าวได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเช่นกัน(อภิชาติ ยอดสุวรรณ 2534)

6 ตำนานมูลศาสนา

ตำนานนี้แต่งโดย พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ แต่งร่วมกัน โดยมีอายุร่วมสมัยกับคัมภีร์โลกบัญญัติ(พุทธศตวรรษที่ 20-21)โดยเนื้อหาส่วนใหญ่ จะกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญของพุทธศาสนาในล้านนา ส่วนเรื่องราวของพระอุปกุตนั้น ในตำนานได้กล่าวถึงการก่อสร้างพระวิหาร 84000 หลัง ของพระเจ้าอโศกมหาราช และพระอุปกุตได้มีบทบาทในการคุ้มครองงานก่อสร้างดังกล่าวในสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ภายใน 3 ปี โดยใช้ชื่อ พระอินทกุตต เหมือนในคัมภีร์โลกที่ปกสารของพม่า(ตำนานมูลศาสนา 2509)

คติเรื่องพระอุปกุตในพม่า

คติดังกล่าวได้ปรากฏอย่างมากมาย โดยเราจะสังเกตเห็นได้จากวัดแทบทุกวัดในพม่า นั้นจะมีหอพระอุปกุต และในงานปอยหลวงของชาวพม่านั้น ก็จะมีการสร้างหอพระอุปกุต ให้มา

คุ้มครองงาน และมีการถวายเครื่องอัฐบริขาร เสื้อ หมอน บาตร ด้วยเช่นกัน โดยชาวพม่าเชื่อว่า พระอรหันต์อุปคุตยังมีชีวิตอยู่ โดยจำศีลอยู่ในปราสาทใต้มหาสมุทรทางทิศใต้ และสามารถอาราธนาท่านให้กลับมาได้ โดยใช้บทสวดมนต์พิเศษ ท่านสามารถป้องกันภัยธรรมชาติต่างๆได้ เช่น น้ำท่วม พายุ และภัยพิบัติต่างๆ ได้ โดยไม่ต้องปรากฏตัว(สงวน โชติสุขรัตน์ 2511) (Maung Htin Aung 1978)

คติเรื่องพระอุปคุตในล้านนา

จากการศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในล้านนานั้นพบการกล่าวถึง เรื่องพระอุปคุต ในคัมภีร์มหาอุปคุต ซึ่งมีลักษณะเนื้อหาคล้ายกับ อโศกาวทาน ในคัมภีร์ทิพยวาทานของพุทธศาสนามหายาน โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

ในผูกที่ 1-4 กล่าวถึงการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 1 และ 2 โดยเนื้อหาจะเน้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช มากที่สุด

ในผูกที่ 5 เป็นเรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราช พระโมคคัลลีบุตรติสสะ และพระอุปคุต ในการปราบเสี้ยนหนามของพุทธศาสนา และสืบทอดพุทธศาสนาสู่ดินแดนต่างๆ ตลอดจนกล่าวถึงการสร้างพระวิหารและเจดีย์ต่างๆ รวม 84000 แห่ง โดยพระอุปคุต ได้มากู้มครองงานดังกล่าวให้สำเร็จจุลลงไปด้วยดี

ในผูกที่ 6-10 จะเป็นการกล่าวถึง พุทธศาสนาเข้าสู่ลังกา และเรื่องราวของพระเจ้าทูลฐคามณีอภัย โดยลักษณะเนื้อหาคล้ายกับในผูกที่ 5 ของพระเจ้าอโศกมหาราชมาก

โดยสรุปแล้วคัมภีร์มหาอุปคุตของล้านนาได้ให้ความสำคัญต่อบทบาทของพระอุปคุตอย่างเด่นชัด และละเอียดมากกว่าคัมภีร์อื่นๆ(อภิชาติ ยอดสุวรรณ 2534)

จากการศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในล้านนาที่พบในประเพณีใส่บาตรเพ็งพุทธนี้ ได้ปรากฏในคัมภีร์มหาอุปคุต ของล้านนา และคัมภีร์อื่นๆ เช่น โลกบัญญัติ ตำนานมูลศาสนา เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคติดังกล่าวปรากฏในเขตภาคเหนือตอนบนมานานแล้ว(พุทธศตวรรษที่ 20) โดยรับอิทธิพลความเชื่อนี้มีจากคติเรื่องพระอุปคุตในคัมภีร์ของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ได้แก่ คัมภีร์ทิพยวาทาน ในอโศกาวทาน ในด้านของอิทธิฤทธิ์ และสามารถคุ้มครองพุทธศาสนา และงานเทศกาลต่างๆที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา จากสิ่งที่ไม่ดี ตลอดจนสามารถลดบรรเทาความโชคร้าย และความร้ายวายเป็นได้อีกด้วย โดยคติดังกล่าวชาวล้านนานี้จะรับอิทธิพลทางด้านความคิดมาจากพม่าอีกทอดหนึ่ง ซึ่งก็ปรากฏคติดังกล่าวในพม่าด้วยเช่นกัน

พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แะย่าแะ

- วัตถุประสงค์**
- เพื่อทำการสักการะบูชาผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง
 - เพื่อให้เกิดความพึงพอใจแก่ผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง
 - เพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเมืองต่อไป

อุปกรณ์สำคัญ

1. เครื่องบูชาที่ใส่กระทง ได้แก่เทียนเงิน เทียนคำ หมาก เมี่ยง บุหรี่ ปลาดิบ ไก่ต้ม ข้าวหนึ่ง ผลไม้ ข้าวต้มข้าวหนม และข้าวตอกดอกไม้
2. เนื้อควายสด
3. ภาพพระบรมรูปพระพุทธเจ้าและพระสาวก
4. หอผี คือเป็นไม้ไผ่มี 4 เสาสูง 75 ซม. กว้าง-ยาวประมาณ 50 ซม.ด้านบนเป็นไม้ไผ่สานหยาบๆวางอยู่ เพื่อที่จะวางกระทงและเครื่องบูชาต่างๆ

บทสวดที่ใช้ในพิธีกรรม - บทเจริญพุทธมนต์

ขั้นตอนการทำพิธีกรรม

1. เตรียมเครื่องบูชาและเลี้ยงผีซึ่งจะเตรียมก่อนหนึ่งวัน
 2. เตรียมสถานที่ ชาวบ้านจะเรียกสถานที่ทำพิธีกรรมว่าคงผียักษ์(ผีปู่แะย่าแะ)
 3. ขนเครื่องบูชาและหามภาพพระบด ซึ่งจะใช้คนหาม 4 คน
 4. สร้างหอผี ขนาดเล็ก 11 หอ ตามแนวเหนือ-ใต้ และหอขนาดใหญ่ 1 หออยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
 5. ห้อยภาพพระบด ซึ่งจะห้อยบริเวณด้านหน้าของลานพิธีกรรมที่จะใช้ฟ้อนผี
 6. พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ โดยใช้พระสงฆ์จำนวน 8 รูป
 7. บูชาท้าวทั้ง 4 และอันเชิญผีปู่แะย่าแะ มาลงทรง (ชนันท์ เศรษฐพันธ์ 2536)
- พิธีกรรมที่ปฏิบัติกันในปัจจุบันนี้ จะจัดกันที่ บริเวณเชิงคอกคำ หมู่บ้านป่าจี้ ต.แม่เหี้ย อ.เมือง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากสถานที่ดังกล่าวชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตของผีปู่แะย่าแะ และจะจัดพิธีกรรมนี้ขึ้นทุกปีก่อนประเพณีบูชาเสาอินทขิล แต่ปัจจุบันนั้นไม่มีกำหนดแน่นอน แต่จะอยู่ในช่วงเดือน 8 ถึง เดือน 9 ของทางภาคเหนือ คือประมาณเดือน พฤษภาคม-มิถุนายน

พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะนี้ เป็นพิธีกรรมเลี้ยงผี เจนบ้าน เจนเมือง หรือ ผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง ที่จะจัดขึ้นเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น โดยจัดขึ้นประมาณ เดือนพฤษภาคม หรือ เดือน 8 เหนือ เพื่อทำการสักการบูชา ผีปู่แสะย่าแสะ ที่สิงสถิตอยู่ที่เชิงดอยคำ จากการศึกษาการทำพิธีกรรมดังกล่าว เป็นการทำให้พิธีกรรมการเช่นพลี โดยในพิธีกรรมมีการฆ่าควายเพื่อเป็นการเช่นพลีแก่ผีปู่แสะย่าแสะ ประกอบกับเครื่องบูชาอื่น เช่น เทียนเงิน เทียนคำ หมาก เมี่ยง ปลาดิบ ไก่ต้ม ข้าวหนึ่ง ผลไม้ ข้าวต้มข้าวหนม และข้าวตอกดอกไม้ ต่างๆ โดยในพิธีกรรมนี้มีส่วนของพิธีสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ด้วย กล่าวคือ การใช้ภาพพระบทธพระพุทธเจ้าแทนพระพุทธรองค์(ดูภาพที่ 24) โดยการแวงและ แวงนภาพ บริเวณพิธี โดยมีการสวดเจริญพระพุทธมนต์ ก่อนการทำพิธีกรรม โดยพระสงฆ์จำนวน 8 รูป จากการศึกษาความเป็นมาของพิธีกรรมดังกล่าว ไม่ปรากฏว่าเริ่มปฏิบัติกันตั้งแต่เมื่อใด แต่จากการศึกษาหลักฐานที่กล่าวถึงความเชื่อดังกล่าวที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่ นั้น น่าจะมีขึ้นราวก่อนพุทธศตวรรษที่ 20-21 เป็นต้นมา

จากการศึกษาพบว่า ผีปู่แสะย่าแสะนี้ บางครั้ง ชาวบ้านเรียกผียักษ์ ซึ่งจากคัมภีร์ปฐมมูลมูติ ที่เป็นคัมภีร์มีเนื้อหาเกี่ยวกับ การสร้างโลกและเค้าผีต่างๆของชาวล้านนานั้น ได้กล่าวถึง ผีปู่แสะย่าแสะ เป็นผียักษ์มาก่อน และถูกพระพุทธเจ้าทรงเสด็จมาโปรดสัตว์ และได้พ่ายแพ้ต่อพุทธานุภาพของพระพุทธองค์ โดยนักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่า ความเชื่อดังกล่าวน่าจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวลัวะ และมีพิธีกรรมดังกล่าวปฏิบัติกันมาก่อน การอพยพเข้ามาของชุมชนในสมัยหลัง และชุมชนที่เข้ามาในภายหลังก็ยอมรับเอาวัฒนธรรมดังกล่าวมาปฏิบัติสืบต่อมาและได้ถูกผนวกเข้ากับพุทธศาสนาในภายหลัง(ดูภาพที่ 25)

แต่จากการศึกษาหลักฐานเอกสารต่างๆที่เกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่ หรือ ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา เช่น ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่(พุทธศตวรรษที่ 20-21) เป็นต้น ไม่ได้ปรากฏหลักฐานที่ยืนยันถึงเรื่องดังกล่าว แต่เท่าที่ศึกษาหลักฐานที่กล่าวถึงความเชื่อผีปู่แสะย่าแสะนั้น ปรากฏในตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่(พุทธศตวรรษที่ 21) แต่ก็กล่าวเฉพาะพิธีกรรมการบูชาและเลี้ยงผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองและอารักษ์เมืองต่างๆในสมัยท้าวเมกุเท่านั้น มิได้กล่าวเจาะจง หรือกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับปู่แสะย่าแสะ นักวิชาการบางท่านเชื่อว่าความเชื่อดังกล่าวน่าจะเป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับพุทธศาสนามาก่อน โดยต่อมาผนวกเอาความเชื่อเรื่องผีเข้าไปภายหลัง จากตำนานพระธาตุดอยสุเทพที่กล่าวถึงย่าแสะและลูกเป็นผู้ดูแลรักษาพระเกศธาตุของพระพุทธองค์ที่ได้ทรงประทานไว้กับทั้งสองในครั้งที่เสด็จมายังสถานที่แห่งนี้ (ธนันท์ เศรษฐพันธ์ 2536)

จากการศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผีปู่แสะย่าแสะ นั้น ความเชื่อดังกล่าวน่าจะเป็นความเชื่อเรื่องผีดั้งเดิมของชุมชนเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนดังกล่าว ได้ผนวกเอาความ

เชื่อนี้เข้าไป โดยสามารถเห็นได้จากพิธีกรรมสงฆ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม และจากการศึกษารูปแบบพิธีกรรมนี้แล้ว สันนิษฐานได้ว่าเป็นพิธีกรรมดั้งเดิมผนวกกับพุทธศาสนา การปฏิบัติพิธีกรรมในลักษณะนี้ มักปรากฏอย่างมากในพุทธศาสนamahayanแบบตันตระ ซึ่งถือปฏิบัติกันในชุมชนในเขตประเทศทิเบต พม่าตอนบน และจีนตอนใต้ตลอดจนชุมชนต่างๆที่มีเขตติดต่อใกล้เคียงกับ ชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย ซึ่งพอที่จะสรุปได้ดังนี้

พิธีกรรมเช่นพลีของทิเบต

พิธีกรรมเช่นพลีของทิเบตส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในสมัยของคุรุปัทมสมภพ(ราวพุทธศตวรรษที่ 13) ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งนิกายยิมปะ ได้้นำเอาพิธีเช่นพลีภัย และภูตผีปีศาจต่างๆ ของชาวทิเบต ตลอดจนพิธีกรรมในลัทธิบอนปะ ซึ่งเป็นลัทธิเดิมของชาวทิเบตเข้าไปผนวกกับพุทธศาสนา จนกลายเป็นลัทธิลามาในที่สุด ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวก็ได้ปรากฏในคัมภีร์ของพุทธศาสนานิกายตันตระด้วย ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวชาวทิเบตจะเรียกว่า พิธีไล้ผี (gtor bzlog) ซึ่งจากการศึกษาเรื่องบูชานั้นประกอบด้วย น้ำ นม อาหาร ผลไม้ต่างๆ และนอกจากนี้ยังปรากฏ การบูชาด้วยเนื้อสด เลือด และสุราอีกด้วย(ดูภาพลายเส้นที่ 5-7) โดยพิธีกรรมดังกล่าวจะทำการบูชเทพเจ้าต่างๆ ทั้งที่เป็นเทพของพุทธศาสนาตันตระ และเทพเจ้านอกเหนือจากนั้นเช่นผีภัยต่างๆ เป็นต้น เพื่อให้เกิดความพึงพอใจแก่เทพเจ้าเหล่านั้น เพื่อให้เกิดความสุขความโชคดี ตลอดจนถึงที่ดีแก่ชุมชน รวมไปถึงการพยากรณ์เกี่ยวกับความเป็นไปต่างๆของชุมชนด้วย(Tucci 1980 : 116-117)

พิธีกรรมเช่นพลีของพม่า

พม่ามีร่องรอยอิทธิพลของพุทธศาสนamahayan สายตันตระยาน หรือที่เรียกว่านิกายอารี(ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16) โดยลัทธิดังกล่าวได้ผนวกเอาความเชื่ออื่นๆ เช่น ผี นาค ต่างๆ เข้าไปเป็นส่วนหนึ่ง ความเชื่อเรื่องผีที่ชาวพม่านับถือ นั้น คือ ผีชนิด และจากการศึกษาพิธีกรรมการบูชาผีหรือการเลี้ยงผีชนิด ได้ปรากฏพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเช่นพลี มีการถวายของต่างๆเพื่อเป็นการเช่นพลีแก่ผีชนิดด้วยกล่าวคือ ขนม ไข่ต้ม ไบพลู ดอกไม้เงิน พวงมะลิ น้ำสะอาด ตลอดจนขนมหวานต่างๆด้วย โดยปรากฏพิธีสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย กล่าวคือ ก่อนการถวายเครื่องพลีกรรมต่างๆ จะต้องมีการบูชาพระรัตนตรัย และถวายดอกไม้แก่พระพุทธก่อนเสมอ(ดูภาพลายเส้นที่ 6)(อุบลรัตน์ พันธุมินทร์ 2538: 34)

และจากการศึกษาหลักฐานที่แสดงถึงร่องรอยของพุทธศาสนานิกายอารีนั้นพบว่ามี การกล่าวถึงพิธีกรรมเช่นพลีและเครื่องบูชาต่างๆ คือ ข้าว ไบหมาก ผลหมาก เนื้อสด และสุราซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมการบูชาผีบรรพบุรุษต่างๆของกษัตริย์(Ray 1936)

ซึ่งพิธีกรรมแบบดังกล่าวยังคงปรากฏในวัฒนธรรมพม่ามาจนปัจจุบันถึงแม้ว่าจะได้มีการปรับเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนา แบบเถรวาทแล้วก็ตาม โดยสันนิษฐานว่าพิธีกรรมดังกล่าวน่าจะรับอิทธิพลความเชื่อมาจากทิเบต โดยเข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนาในช่วงแรกๆ ซึ่งจะสังเกตได้จากหลักฐานด้านวรรณกรรมพุทธศาสนาของพม่าตลอดจนหลักฐานด้านอื่นๆ ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

พิธีกรรมเซ่นพลีของไทยใหญ่

เนื่องจากชุมชนไทยใหญ่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนในพม่าและในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย ทั้ง ทางด้าน การเมือง การค้า ตลอดจนทางด้านวัฒนธรรม จึงขอกกล่าวถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเซ่นพลีของชาวไทยใหญ่ด้วย จากการศึกษาประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของชาวไทยใหญ่ นั้นพบพิธีการบูชาผีเจ้าเมือง ซึ่งเป็นประเพณีการไหว้ผีเจ้าเมืองและผีบรรพบุรุษ ซึ่งจะจัดให้มีในช่วงหลังเทศกาลสงกรานต์ของชาวไทยใหญ่ หรือช่วงหลินห้าและหลิน สิบเอ็ด คือ ประมาณเดือน เมษายนและตุลาคม ของทุกปี โดยชาวบ้านจะร่วมกันทำเครื่องพลีกรรมหรือเครื่องบูชาต่างๆ สำหรับการไหว้ผีเจ้าเมือง ซึ่งประกอบด้วยเครื่องใช้ อาหาร ผลไม้ต่างๆ เพื่อถวายแก่ผีเจ้าเมือง ซึ่งชาวไทยใหญ่จะมีการนับถือแต่ผีเจ้าเมืองเท่านั้น ชาวไทยใหญ่จึงไม่นิยมมีศาลพระภูมิอยู่ในบ้าน โดยพิธีกรรมดังกล่าวนี้จะทำขึ้นเพื่อสักการะบูชาและขอความคุ้มครองให้ปกปักษ์รักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข และให้บ้านเมืองสงบ ซึ่งนอกจากเครื่องบูชาที่กล่าวไปแล้วยังมีการนำเอาข้าวเปลือก น้ำ ตลอดจนทรายมาเป็นเครื่องบูชาด้วยเช่นกัน(สุทธิศ กันทะมา 2542) (Sai Kham Mong 2537)

จากที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมการเซ่นพลีต่างๆ นั้นปรากฏมานานแล้วในชุมชนเขตภาคเหนือตอนบน และพม่า ซึ่งน่าจะมีต้นกำเนิดมาจากประเทศทิเบต โดยพิธีกรรมดังกล่าวจะเกี่ยวกับการนับถือผีที่มีหน้าที่คอยปกปักษ์รักษาบ้าน เมือง และชุมชนตลอดจนการขับไล่ผีร้ายหรือสิ่งที่ไม่ดีออกไป ซึ่งจะมีการทรงผี หรือ ลงผี ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับพิธีกรรมในพุทธศาสนาแบบตันตระในประเทศทิเบต และอาจสันนิษฐานได้ว่า การปฏิบัติพิธีกรรมดังกล่าวในเขตภาคเหนือตอนบนนั้น ได้รับอิทธิพลจากลัทธิตันตระ โดยพิธีกรรมลักษณะดังกล่าวยังปรากฏการปฏิบัติมาจนปัจจุบันในชุมชนบริเวณประเทศทิเบต เนปาล พม่าตอนบน โดยพิธีกรรมดังกล่าวได้เข้ามาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผีเดิมของท้องถิ่น โดยอิทธิพลดังกล่าวสันนิษฐานว่าชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนนั้นน่าจะรับมาจากพม่าซึ่งได้รับมาจากอินเดียภาคเหนือ และ ทิเบตในช่วงที่พุทธศาสนามหายานนิกายตันตระได้เจริญรุ่งเรืองในพื้นที่ดังกล่าว และยังคงปรากฏร่องรอยมาจนปัจจุบัน โดยส่วนหนึ่งอาจจะสังเกตได้จากการที่มีพิธีทางสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องในพิธีกรรมด้วย

ประเพณีสืบชาติ

- วัตถุประสงค์**
- เพื่อเป็นการต่ออายุคน บ้าน เมือง
 - เพื่อก่อให้เกิดความสุข ความเจริญ และขจัดภัยอันตรายต่างๆที่จะเกิดขึ้น
 - เพื่อให้แคล้วคลาดจากบาปเคราะห์และสิ่งชั่วร้ายทั้งมวล
 - เพื่อก่อให้เกิดขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิต

อุปกรณ์สำคัญ

1. ไม้ค้ำสะหลี 3 อัน(รูปภาพที่ 26)
2. ข้าวเงินข้าวเงิน (สะพานจำลอง) 1 คู่
3. ไม้ค้ำสะหลีเล็ก 109 อัน
4. ลวดเมียง 3 เส้น เมียง 109 อัน
5. ลวดหมาก ลวดพลุ อย่างละ 3 เส้น รวม 109 อัน
6. ลวดดอกไม้ 3 เส้น รวม 109 ดอก
7. ลวดข้าวตอก 3 เส้น รวม 109 อัน
8. ลวดเงิน 3 เส้น
9. ลวดคำ 3 เส้น
10. ตุ้งค่าคิง 3 ตัว(รูปภาพที่ 27)
11. ตุ้งน้อย 109 ตัว(รูปภาพที่ 28)
12. บอกข้าวเปลือก บอกข้าวสาร บอกน้ำ บอกทราย อย่างละ 1 บอก
13. เทียนพระพุทธรณ์ 1 เล่ม
14. ค้ายสายสัญญาณ ตาเหลว(รูปภาพที่ 29)
15. หน่อกล้วย หน่ออ้อย หน่อมะพร้าว อย่าง 3 หน่อ (วางที่โคนไม้สามค้ำ)
16. ใบไม้มงคลนาม เช่น พิกุล ขนุน พุทรา อย่างละ 3 ยอด

เครื่องใช้ในขันตั้งสืบชาติ

เทียนเล็ก 8 คู่, เทียนเล่มบาท 1 คู่, เทียนเล่มเฟื้อง 1 คู่, ข้าวตอก ดอกไม้, หมากหัว, พลุมัดเบี้ย(หอยเบี้ย), กล้วยเครือ, มะพร้าวเครือ, ข้าวเปลือก 1 ขัน, ข้าวสาร 1 ขัน, หม้อน้ำ, หม้อดิน(รูปภาพที่ 30)

บทสวดและคาถาสำคัญที่ใช้ในพิธีกรรม

1. มหาทิพพมนต์	1	ผูก
2. อุณ्हิสสะวิชัย	1	ผูก
3. โลกาวุฒิ	4	ผูก
4. สะลากะวิชา	1	ผูก
5. พุทธะสังกะหะโลก	1	ผูก
6. มหาไชยมงคล	1	ผูก

ขั้นตอนการทำพิธีกรรม

ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะขั้นตอนของการสืบชาติหลวงหรือสืบชาติเมือง เนื่องจากมีรายละเอียดพิธีการที่น่าสนใจ และมีขั้นตอนมากกว่าพิธีสืบชาติแบบอื่น

1. ตั้งเครื่องสืบชาติ และเครื่องบูชาต่างๆ ตั้งอาสนะสงฆ์ 9 ที่หรือตามจำนวนที่

นิมนต์มา

2. ประธานในพิธีจุดธูปเทียน ประเคนบาตรน้ำมนต์ ประเคนขันตั้งสืบชาติ สวดมนต์ ถวายขันขอสีล และมานั่งที่ซุ้มสืบชาติ

3. อาจารย์กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย
4. อาจารย์อาราธนาศีล พระสงฆ์ให้ศีล
5. อาจารย์อาราธนาพระปริต พระสงฆ์สวดชุมนุมเทวดา เจริญพระพุทธมนต์
6. พระอาจารย์สมาธรรม และคร้วทาน (ขอบมา)
7. อาจารย์อาราธนาธรรม พระสงฆ์ทั้งหมดจะเทศน์ธรรมสืบชาติ พร้อมกัน 9 ผูก
8. ประธานสงฆ์มอบเครื่องสืบชาติให้กับประธานในพิธีและคณะ
9. ประธานสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ พระสงฆ์อื่นๆเจริญชัยมงคลคาถา
10. ประธานถวายจุดปัจจัยไทยธรรมแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์อนุโมทนา
11. อาจารย์นำกราบพระบูชาพระรัตนตรัย(ประเพณีท้องถิ่นภาคเหนือ 2538 : 156)

ประเพณีสืบชาติ ในล้านนา นั้น คือประเพณีการสวดต่ออายุ หรือสวดสืบชาติ ซึ่งมีทั้งหมด 3 ประเภท ได้แก่ สืบชาติคน สืบชาติบ้าน และสืบชาติเมือง (ดูภาพที่ 31-35) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า สืบชาติหลวง ซึ่งโดยปกติแล้วการสืบชาตินี้มักจะทำในโอกาสต่างๆกันเช่น วันขึ้นปีใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ ประสพกับความเจ็บป่วย เป็นต้น ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะพิธีสืบชาติเมืองเท่านั้น เนื่องจากพิธีกรรมดังกล่าว ปฏิบัติกันในเฉพาะในเขตภาคเหนือ เท่านั้น ซึ่งการสืบชาติ

เมืองเกิดจากความเชื่อที่ว่า การสร้างเมืองเปรียบได้กับการเกิดของคน ซึ่งเป็นไปตามจักราศี และดาวนพเคราะห์ต่างๆ เมืองจึงมีดวงชาตาเมือง ซึ่งบางครั้งการโคจรของดาวนพเคราะห์นั้น เป็นผลต่อชาตาเมือง เช่นชาตาเมืองตก ส่งผลให้เกิดสิ่งที่ไม่ดีต่างๆขึ้นกับชาวเมือง เช่น ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล การเก็บเกี่ยวไม่ได้ผลดี ตลอดจนเกิดโรคร้ายไข้เจ็บระบาดต่างๆ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนั้นชาวเมืองจึงร่วมกันทำพิธีสืบชาตาเมือง หรือการสืบชาตาหลวงขึ้น เพื่อให้บ้านเมืองร่มเย็นปราศจากสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ตลอดจนเป็นการต่ออายุเมือง อีกด้วย

จากการศึกษาหลักฐานทางด้านคัมภีร์โบราณ พบการทำพิธีสืบชาตาเมืองนั้นมาตั้งแต่สมัยพญาสามฝั่งแกน พญาติโลกราช และในสมัยพระเมืองแก้ว โดยครั้งหลังสุดนี้จากหลักฐานกล่าวว่า เป็นการทำพิธีที่ใหญ่ และได้มีการนิมนต์พระสงฆ์จากวัดต่างๆมาทำพิธีสวดสูตร* ต่างเพื่อความเป็นมงคล อันได้แก่

1. สูตรศาลากถิ	จากวัดเชียงมั่น	3 ผูก
2. สูตรมั่งคลดันติ	จากวัดดวงดี	3 ผูก
3. สูตรนครัญฐาน	จากวัดชัยพระเกียรติ	1 ผูก
4. สูตรบารมี	จากวัดพระสิงค์	1 ผูก
5. สูตรอุณหิสสวิชัย	จากวัดชัยสถาน	1 ผูก
6. สูตรนครฐาน	จากวัดโชติการาม	1 ผูก

ซึ่งการเทศนาสูตรต่างๆ เหล่านี้จะเทศนาพร้อมกัน โดยพระสงฆ์ แต่ละรูป รูปละ 1 ผูก เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นมงคล โดยสวดไปจนกว่าจะจบบทสวดนั้น และจากการศึกษาบทสวดที่ใช้และบทสวดที่เทศนาส่วนใหญ่ นั้น มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับการขจัดปัดเป่าโรคร้าย สิ่งที่ไม่ดีต่างๆ ออกไป และเพื่อชีวิตที่ปลอดภัย เป็นต้น โดยลักษณะเนื้อหานี้มีแนวคิดของพุทธศาสนามหายานปรากฏอยู่ ซึ่งส่งอิทธิพลในบทสวดที่ใช้ในพิธีกรรมสืบชาตา และพิธีกรรมอื่นๆด้วย และมักจะถูกใช้บ่อยครั้งในพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา

* สูตร เป็นคำเรียกการสวดมนต์ต่างๆของชาวล้านนา โดยกร่อนเสียงมาจากพระสูตรตันตปิฎกโดยเรียกย่อๆ ว่า พระสูตร โดยชาวล้านนาจะเรียกบทสวดต่างว่าสูตรนำหน้าเสมอ เช่นสูตรอุณหิสสวิชัย เป็นต้น(วัฒนธรรมล้านนาไทย 2524)

บทสวดที่ในพิธีกรรมสืบชาติ

บทสวดที่นำมาศึกษานี้เป็นบทสวดที่แสดงถึงแนวคิดและอิทธิพลของพุทธศาสนา มหายานปรากฏ ทั้งในด้านความหมาย และลักษณะการใช้ภาษา ซึ่งบทสวดดังกล่าวยังคงถูกใช้ อยู่ในพิธีกรรมจนปัจจุบัน

1 มหาทิพพมนตร์

บทสวดนี้จะมีเนื้อหาทั้งหมด 10 ตอน กล่าวคือ

ตอนที่ 1 เป็นเนื้อหาที่กล่าวถึงเทพเจ้า และพระอรหันต์ต่างๆ ในพระไตรปิฎก

ตอนที่ 2 เป็นเนื้อหาที่กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมี 10 ทิศ และการตรัสรู้

ตอนที่ 3 กล่าวถึงพระอรหันต์อยู่ในทิศทั้ง 8 รวมถึงพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่กลาง

จักรวาล

ตอนที่ 4 กล่าวถึงพระพุทธเจ้าสถิตในจักรวาลทั้ง 10 ทิศ

ตอนที่ 5 เป็นเนื้อหาที่กล่าวถึงจันทรปริตต์และ สุริยปริตต์

ตอนที่ 6 เป็นบทสวดต่างๆซึ่งมีแนวคิดของมหายานแฝงอยู่ ได้แก่

นะโม พุทธัสสะ

นะโม ธิมมัสสะ

นะโม สังฆัสสะ

เสยยะ ถิทัง หุตุ หุตุ หุตุ สะวาหะยะ

ซึ่งเป็นมนตร์ที่ใช้ท่องซ้ำๆกันหลายรอบ เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์

ตอนที่ 7 เนื้อหากล่าวถึง เรื่องดาวนพเคราะห์ต่างๆ ราศีทั้ง 12 ราศี เรื่องนักษัตร ทั้ง 12

รวมถึงกลุ่มดาวต่างๆ โดยกล่าวถึง เพื่อขอความคุ้มครอง และขจัดทุกข์โศก ต่างๆให้

หมดไป

ตอนที่ 8-9 เนื้อหาแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของทวยเทพต่างๆ ดิน ฟ้า น้ำ ภูเขา ป่าไม้ต่างๆ รวมถึงพระพุทธเจ้า พระมหาสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า ยักษ์ เป็นต้น เพื่อความสงบสุขแก่ตนเอง

ตอนที่ 10 เนื้อหากล่าวถึงอานุภาพของคาถาทิพพมนตร์(บุญย์ นิลเกษ 2533)

บทสวดนี้ จากการศึกษาได้พบอิทธิพลของพุทธศาสนา มหายานปรากฏอยู่ ไม่ว่าจะเป็นวิธีการท่องมนตร์หรือความหมาย ซึ่งการสวดมนตร์ดังกล่าวคล้ายคลึงกับพุทธศาสนาสายม้นตระยาน และปรากฏเรื่องของดาวนพเคราะห์ ซึ่งมีแนวคิดคล้ายพุทธศาสนาสายกาลจักรยานด้วย

2 โลกาวุฑฒิ

บทสวดนี้เนื้อหาจะเป็นคาถาต่างๆ ที่มีความหมายไปในทางขจัดทุกข์ภัย อันตราย และสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ ให้หมดไป โดยมีลักษณะการสวดแบบพระปริตต์ ซึ่งการสวดเพื่อให้เกิดความคุ้มครองต่างๆ มีรายละเอียดดังนี้

2.1 “พุทโธ เสฏโฐ ติโลกัสมิง สัพพัตตทา หิตัง สังสาระพันธะนัง สิโน อะหัง วันทาமி สัพพทา” บทสวดนี้จะใช้เพื่อให้แคล้วคลาดจากทุกข์ภัยทั้งหมด

2.2 “ธัมโม มะหามโฆระตะนา ติโลกะ สังสะรันโตปิ สัพพะสัตตคานัง อปปะมัตตัง ปะณะมามิ ธัมมังฯ” บทสวดนี้จะใช้เพื่อให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง

2.3 “สังโฆ วิสุทโธ วัระระทักขิณโย สันตินทะริโย สัพพะมะละปะหิโณ คุณเหิ สะมิทธิปัตโต อะนาสะโว ปะณะมามิ สังฆังฯ” บทสวดนี้จะใช้เพื่อให้แคล้วคลาดจากทุกข์ภัยทั้งหมด(บุญญ์ นิลเกษ 2533)

โดยการใช้อาถา และมนตร์ต่างๆนี้ มีอิทธิพลของพุทธศาสนาหายาน สายมนตร์ชยาน โดยนิกายดังกล่าวเน้นการสวดมนตร์และคาถาอาคมต่างๆ เพื่อให้เกิด สมาธิ ตลอดจนความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้บรรลุธรรมต่างๆ

3 พุทธสังคหโลก

บทสวดนี้เป็นเรื่องราว ที่กล่าวถึงโรคระบาดที่เมืองเวสาลี ในสมัยพุทธกาล และพระพุทธเจ้า รับสั่งให้พระอานนท์ เรียนเอาพุทธรมนตร์ แล้วนำบาตรใส่น้ำมาเสกเป่าด้วยมนตร์ แล้วให้เดินปะพรม น้ำ พระพุทธรมนตร์ให้ทั่วเมือง เพื่อขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายต่างๆ และให้ชาวเมืองได้อยู่สุขสบาย ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ โดยเนื้อหาของพุทธรมนตร์มีดังนี้

พุทโธ สะติมะโต ปาปะกัมมัง วินาสันตุ

ธัมโม สะติมะโต ปาปะกัมมัง วินาสันตุ

สังโฆ สะติมะโต ปาปะกัมมัง วินาสันตุฯ

และบทต่อไป จะเปลี่ยนจากคำว่า ปาปะกัมมัง เป็น สัมพะทุกขา สัมพะภะยา หรือ สัพพะโรคา แทน เป็นลำดับ(บุญญ์ นิลเกษ 2533) เพื่อขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ความโสภะสร่า ให้หมดไปรวมถึงภัยจากพระราหูและพระเกตุด้วยเช่นกัน

4 สะลากระวีวิชา

บทสวดนี้มีเนื้อหาเป็นคำมนตร์ 12 คำ ถ้าผู้ใดได้ฟังคาถาเหล่านี้จะสามารถหายจากการป่วย และโรคภัยต่างๆ ซึ่งคำ ทั้ง 12 คำมีดังนี้

อุตตุลา อุตาตุลา สัตตุลา สัตตุลา

ทัณฑุลา ทัณฑุลา มะฐุลา มะฐุลา

ปุปะลา ปุปะลา โลกิตา กะละลา

ซึ่งพระสูตรนี้ พระอานนท์ได้เรียนเรียนจากพระพุทธเจ้าเพื่อไปสาธยายหรือ ให้พระมหาเถระทั้ง 3 องค์ ที่อาพาธ ฟังจนพระเถระเหล่านั้นหายจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆทุกองค์ (บุญ นิล เกษ 2533)

นอกจากนี้ชาวบ้านยังเชื่ออีกว่าพระสูตรนี้ยังสามารถป้องกันภัยภยันตรายจากมนุษย์ อมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายได้ รวมถึงอาการเจ็บป่วยก็จะหายไปอีกด้วย

5 อุณฺหิสสวิชัย

บทสวดนี้มีลักษณะเป็นคาถาทั้งหมด โดยเนื้อหาจะแบ่งออกเป็น 3 ตอนหลักๆ ได้แก่

5.1 กล่าวถึง การบอกให้ทอมนตร์เหล่านี้ซ้ำๆกับเพื่อความปลอดภัยจากอันตราย และการตายโดยยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้า

5.2 กล่าวถึงพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ หรือแก้วสามประการ ที่เสมือนยารักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆได้

5.3 กล่าวถึง การใช้ชีวิตเป็นทาน มีคุณค่ามากอย่างไร การสั่งสมบุญกุศล และการประพฤติธรรมต่างๆ จะส่งผลดีในอนาคต

ซึ่งค่านี้นอกจากจะใช้ในพิธีสืบชะตาในภาคเหนือตอนบนแล้ว ภาคอีสานของไทย ยังได้รับเอาบทสวดนี้ไปใช้อีกด้วย โดยบทสวดดังกล่าวมีเนื้อหาคล้ายกับ อุณฺหิวิชัยธารณมณฺตร์ เพื่อบูชา อุณฺหิวิชัยเทพิ ตามความเชื่อของชาวพุทธฝ่ายมหายาน สายตันตระยาน เพื่อให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ และขจัดโรคภัยไข้เจ็บให้แก่มนุษย์(บุญ นิล เกษ 2533)

จากบทสวดที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น แสดงให้เห็นอิทธิพลพุทธศาสนามหายาน สายตันตระยาน , มัณตระยาน และกาลจักรยาน เพียงแต่บทสวดเหล่านั้น เขียนเป็นภาษาบาลีเท่านั้น แต่ความหมาย และวิธีใช้ ตลอดจนวิธีสวดมีลักษณะคล้ายกับพุทธศาสนามหายาน ซึ่งบทสวดดังกล่าวเหล่านี้มีบางบทที่คัดออกมาจากพระไตรปิฎก หรือแต่งขึ้นเองโดยอาศัยแบบอย่างจากบทสวดเก่าของพระเถระองค์สำคัญที่มีความรู้ความสามารถ ในยุคที่พุทธศาสนาในอินเดียกำลังรุ่งเรือง ซึ่งการแต่งบทสวดให้มีความหมาย หรือกลายเป็นเครื่องมือในการขจัดโรคภัย อันตรายต่างๆ ทั้งจากภูตผีปิศาจ และ วิญญาณ ร้ายทั้งหลาย ได้ปรากฏในพุทธศาสนามหายาน สายมัณตระยาน โดยอาจจะรับแนวความคิดดังกล่าวมาจากความเชื่อของพราหมณ์ มาอีกทอดหนึ่ง

ส่วนในเขตภาคเหนือตอนบนนั้น บทสวดเหล่านี้ถูกแต่งขึ้นให้มีความหมายในทำนองเดียวกับ บทสวดของฝ่ายมหายาน ซึ่งอิทธิพลนี้สันนิษฐานว่า ล้านนา จะรับมาจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในสมัยที่พุทธศาสนาแบบมหายาน ยังรุ่งเรืองอยู่ โดยผ่านพม่าเข้ามาอีกทีหนึ่งและ

เข้ามามีอิทธิพลราวพุทธศตวรรษที่ 20 โดยอิทธิพลดังกล่าวยังคงปรากฏในเขตภาคเหนือตอนบนของไทยจนปัจจุบัน

ประเพณีบูชาเสาอินทขิล

ประเพณีบูชาเสาอินทขิล คือ ประเพณีไหว้เสาหลักเมือง เชียงใหม่ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณ วัดเจดีย์หลวง กลางเวียงเชียงใหม่ปัจจุบัน(คูภาพที่ 36-40) โดยประเพณีนี้จะจัดให้มีขึ้นทุกปี ช่วงเดือน พฤษภาคม ถึง มิถุนายนหรือ เดือน 8 - 9 เหนือ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ใส่ขันดอกอินทขิล” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อถวายเป็นสักการะบูชาเสาหลักเมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยคุ้มครองเมืองให้ปลอดภัย อันได้แก่ อารักษ์เมือง ผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง เจนบ้านเจนเมืองต่างๆเป็นต้น เพื่อให้เกิดความคุ้มครองตลอดจน ความอุดมสมบูรณ์ ต่างๆ แก่ชาวเมือง โดยพิธีกรรมดังกล่าวจากหลักฐานทางด้านเอกสาร คัมภีร์โบราณต่างๆ เช่น ตำรานานพื้นเมืองเชียงใหม่ นั้นพิธีกรรมนี้น่าจะปฏิบัติกันมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 เป็นต้นมา

วัตถุประสงค์

-เพื่อทำการสักการะบูชาเสาหลักเมือง ตลอดจนผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่คุ้มครองเมือง

-เพื่อการพยากรณ์ถึงสภาพบ้านเมืองและความเป็นไปต่างๆที่จะเกิดขึ้นในปีถัดไป

อุปกรณ์สำคัญ

1. เครื่องบูชาเสาอินทขิล ได้แก่ ข้าวตอกดอกไม้,เทียน 8 คู่,ดอกไม้ 8 สาย,ดอกไม้เงิน 1 ดอก, ผ้าขาว 1 ไร่, ซ่อขาว 8 ผืน, มะพร้าว 2 คะแนง, กล้วย 2 หวี, อ้อย 2 เหล่ม, ข้าว 4 กระตง, แกงส้มแครงหวาน อย่างละ 4 , อาหาร 7 อย่าง ใส่ขันบูชา

2. เครื่องบูชาต้นยางหลวง ได้แก่ เทียน 2 คู่, พลุ 2 สาย, ดอกไม้ 2 สาย, หมาก 2 ขด 2 ก้อม, ซ่อขาว 4 ผืน, หม้อใหม่ 1 ใบ, กล้วย 1 หวี, ข้าว 4 กระตง, แกงส้มแครงหวานอย่างละ 4 , อาหาร 7 อย่าง

3. เครื่องบูชากุมภภัณฑ์ 2 คน ได้แก่ เทียนเงิน 4 เล่ม, เทียนคำ 4 เล่ม, ซ่อขาว 8 ผืน, ซ่อแดง 8 ผืน, ฉัตรขาว 2 อัน, ฉัตรแดง 2 อัน, มะพร้าว 4 คะแนง, กล้วย 4 หวี, อ้อย 4 เล่ม, ไหสุรา 4 ไห, ปลาปิ้ง 4 ตัว, เนื้อสุก 4 ชิ้น, เนื้อดิบ 4 ชิ้น, แกงส้มแครงหวานอย่างละ 4 , เบี้ย 1300 เบี้ย, หมก 1000, ผ้าขาว 1 ไร่, อาสนะ 12 ที่

นอกจากนี้ยังมีเครื่องบูชาช้าง 8 ตัวอีกด้วยโดยเครื่องบูชาจะใช้เหมือนกับการบูชา
กุมภัณฑ์ แต่จะเปลี่ยนจากอาหารเป็นหญ้าแทน(ประเพณีท้องถิ่นภาคเหนือ 2538 : 37)

บทสวดที่ใช้ในพิธีกรรม

1. บทเจริญพุทธมนต์
2. บทสวดขอฝน

นอกจากกิจกรรมการไล่ขันดอกแล้วในประเพณีนี้ ยังมีการสงฆ์พระพุทธรูป พระเจ้า
ฝนแสนห่าด้วย โดยชาวล้านนาเชื่อว่าพระพุทธรูปองค์นี้สามารถช่วยบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤ
กาล

จากการศึกษาพบว่าในพิธีกรรมดังกล่าวมีการพยากรณ์เกี่ยวกับ ดินฟ้าอากาศ ความ
อุดมสมบูรณ์ และความเป็นไปต่างๆของบ้านเมืองว่าจะดีหรือร้ายอย่างไร โดยพิธีบวงสรวงผีบรรพ
บุรุษ มาเข้าทรง ซึ่งถ้าชะตาบ้านเมืองในปีถัดไปไม่ค่อยดีเท่าที่ควร ก็จะจัดพิธีสืบชะตาเมืองขึ้น ซึ่ง
ปัจจุบัน พิธีเข้าทรงผีบรรพบุรุษ ได้ถูกยกเลิกไปแล้ว(ประเพณีท้องถิ่นภาคเหนือ 2538: 37)

จากการศึกษาพบว่าการสร้างเมืองเชียงใหม่สร้างตามคติจักรวาลโดยเรียกว่าทักขิเมือง
จึงขอกกล่าวถึงคติจักรวาลในลัทธิความเชื่อต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ความหมายของเสาแกนแห่งจักรวาล

เสาแกนแห่งจักรวาลได้ปรากฏในความเชื่อต่าง ๆ มานานแล้ว โดยมักจะเกี่ยวกับการ
กำเนิดของจักรวาล และสรรพสิ่งต่างๆ ซึ่งปรากฏในลัทธิต่างๆที่พอจะสรุปได้ดังนี้

เสาแกนแห่งจักรวาลในคัมภีร์พระเวท

เสาแกนแห่งจักรวาลในคัมภีร์พระเวท เรียกว่า “ ขัมกะ ” ซึ่งปรากฏในบทสวดของ อาถ
รเวท โดยได้กล่าวถึง “ ขัมกะแบกโลกทั้งสามไว้ได้แก่ โลกมนุษย์ ท้องฟ้าและสวรรค์ ขัมกะได้ค้ำ
พื้นที่กลางจักรวาล อันกว้างใหญ่ไพศาล ขัมกะแบกภูมิภาคที่กว้างขวางทั้งหก และครอบคลุมไปทั่ว
ทั้งจักรวาล ขัมกะ เป็นผู้ยิ่งใหญ่ในจักรวาล ” (อุดม รุ่งเรืองศรี 2523)

ซึ่งในคัมภีร์ดังกล่าว ยังได้กล่าวว่า พระอินทร์ มีความเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ของเสา
แกน และการก่อกำเนิดจักรวาล อีกด้วย เพราะ พระอินทร์ในคัมภีร์พระเวทมีบทบาทในการที่เป็น
เทพแห่งการแผ่ขยาย แบ่งแยก และการค้ำพุงโลกและสวรรค์ไว้ ด้วยการทำให้พระอาทิตย์ ฉาย
แสง ทรงขจัดความมืดให้หมดไป เป็นผู้ให้กำเนิดแสงสว่าง โดยชาวอารยันจะมีการบูชาเสานี้ โดย
ใช้ไฟหรืออักษิเป็นสื่อซึ่งเปรียบเสมือน ตัวแทนของพระอาทิตย์โดยเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เสาอุป
หมายถึง แสงสว่าง และเสาค้ำจุนสวรรค์อีกด้วย(อุดม รุ่งเรืองศรี 2523)

เสาแกนแห่งจักรวาลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

เสาแกนแห่งจักรวาลตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น มีความหมายและลักษณะ คล้ายกับ พระเวท โดยในคัมภีร์ มหาภารตะ และปุราณะ เรียกว่า เสาธูระ ซึ่งมีความหมายว่า ดำรงอยู่มั่น ไม่เคลื่อนไหว หรือ มั่นคง ถาวร โดยในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถือว่า พระศิวะ หรือ รุทธะ เป็นเทพสูงสุด และสถิตอยู่แกนกลางของเสาแห่งจักรวาล โดยเรื่องราวของพระศิวะนั้นได้ปรากฏในตำนานทางศาสนาฮินดู ไศวะนิกาย ที่กล่าวถึงเสาของพระศิวะ ที่แม้แต่พระวิษณุและพระพรหม ไม่สามารถค้นหาปลายของเสานั้นได้และยอมรับในอำนาจของพระศิวะ ให้เป็นเทพเจ้าสูงสุด เสานั้นก็คือ เสาแกนแห่งจักรวาลนั่นเอง นอกจากนี้ สัญลักษณ์แห่งเสาแกนแห่งจักรวาลอีกอย่างหนึ่งคือ ลิงคะ หรือ ลิงค์ ซึ่งเป็นเสาที่ใช้ในพิธีกรรมบูชาพระศิวะ ก็หมายถึงตัวแทนของพระศิวะ ซึ่งหมายถึงเสาแห่งจักรวาลนั่นเอง(เอเดรียน สนอดกราส 2541)

เสาแกนแห่งจักรวาลในพุทธศาสนา

เสาแกนของจักรวาลในพุทธศาสนานั้นมีความหมายถึงการบรรลุนิพพาน และหมายถึง พระพุทธเจ้า หรือความเป็นพุทธะ ซึ่งเปรียบได้กับแสงสว่างแห่งธรรมะ และการหลุดพ้น ความหมายของเสาก็เปรียบได้กับพระพุทธองค์ ที่ทรงเป็นแสงสว่าง โดยรับแนวความคิดมาจาก พระเวท โดยในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาในยุคแรกๆนั้น ได้ปรากฏ พระนามของพระพุทธเจ้าว่า “รัตนเกตุ” ซึ่งหมายถึง แสงเพชร หรือ ชงเพชร ซึ่งจากความหมายนี้ พระพุทธองค์เป็นบุคลาธิษฐานของแสงสว่าง ซึ่งคล้ายกับพระอินทร์ในพระเวท นอกจากนี้ในคัมภีร์ของพุทธศาสนาวัชรยาน วัชรของพระอินทร์ ยังมีความหมายถึงแสงสว่างด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เป็นสิ่งที่โปร่งใส และกระจ่างประดุจน้ำ จึงหมายถึงความว่างเปล่า หรือศูนยตา นอกจากนี้วัชร ยังเปรียบเสมือนความรู้แจ้งในสังขารม หรือเปรียบได้กับคัมภีร์ ของธรรมจักร โดยที่ธรรมจักรมักปรากฏชื่่อเป็นรูปวัชรเสมอ ซึ่งก็อาจจะหมายถึงแสงสว่างแห่งธรรมะได้อีกด้วยซึ่งการหมุนคัมภีร์ของธรรมจักรก็เปรียบได้กับการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ ซึ่งก็เปรียบได้กับแสงสว่างที่แผ่ออกจากจุดศูนย์กลางตามทิศต่างๆของวัชรอีกด้วย(เอเดรียน สนอดกราส 2541)

จักรวาลวิทยาในลัทธิต่างๆ

การศึกษาทางด้านจักรวาลวิทยาคือการศึกษาเกี่ยวกับการกำเนิดของจักรวาลและสรรพสิ่งทั้งปวงในจักรวาล ในความเชื่อของแต่ละศาสนาและลัทธิต่างๆจะมีรายละเอียดที่แตกต่างกันซึ่งพอที่จะสรุปได้ดังนี้

จักรวาลวิทยาในพระเวท

การกำเนิดของจักรวาลในคัมภีร์พระเวทนั้นเกิดจากการแยกจากกัน ของเทพคู่แรกที่เกิด กำเนิดขึ้นมาในจักรวาล คือ ทวาฮาปฤถิวี และ ธรณิ การแบ่งแยกครั้งนี้ ทำให้โลกมนุษย์ถูกแยก ออกจากโลกสวรรค์ และเป็นการกำเนิดของจักรวาล

อีกแนวคิดหนึ่งคือ จักรวาลเกิดจากแสงของพระอาทิตย์ที่ส่องสว่างสามารถทำให้เห็น พื้นโลกนั้นแยกออกจากท้องฟ้าได้ ถ้าแสงของพระอาทิตย์นั้นเปรียบเสมือนเสาแกน ที่มาตัดแบ่ง ท้องฟ้ากับดินออกจากกัน และยังมีแปร์ศมีไปยังที่ต่างๆก็เปรียบได้กับขอบเขตของจักรวาลนั่นเอง

อีกแนวคิดหนึ่งกล่าวว่า จักรวาลเกิดจากการที่พระอินทร์ได้ขว้างวัชระของพระองค์ไป ตัดเศียรของนาครฤๅษะ เพื่อก่อให้เกิดความชุ่มชื้นขึ้นบนโลก โดยหมุดหรือวัชระของพระอินทร์ได้ กลายเป็นแกนกลางของจักรวาลด้วย ส่วนสัณฐานของจักรวาล ในคัมภีร์พระเวทนั้นมีสัณฐานกลม แบ่งเป็น สามส่วนหลัก คือ พื้นโลก อากาศ และสวรรค์ โดยแต่ละส่วนจะมีเทพคอยดูแลอยู่ด้วยเช่น กัน(อุดม รุ่งเรืองศรี 2523)

จักรวาลวิทยาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

การกำเนิดของจักรวาลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้นถือกำเนิดจากรื่องราวที่ว่า พระ พรหม และพระวิษณุ วิวาทกันในเรื่องว่าใครเป็นผู้ทรงอำนาจมากที่สุด ทันใดนั้น พระศิวะก็ปรากฏ พระองค์ในรูปของเสา หรือ ลิงค์ ที่สว่างไสวด้วยเปลวไฟ พระพรหม แปลงกายเป็นหงส์บินขึ้น ไปเพื่อที่จะหาจุดสูงสุดของเสา พระวิษณุแปลงเป็นหมูป่าพยายามขุดลงไปหารากฐานของเสาแต่ทั้ง คู่ก็ไม่พบ แม้เขาจะผ่านไปหลายพันปีก็ตาม จึงยอมรับและสักการะเป็นเทพเจ้าสูงสุด

อีกแนวคิดหนึ่งคือจักรวาลกำเนิดจากการกวนเกษียรสมุทร ระหว่าง อสูรกับเทพ โดยใช้เขาพระสมุทรเป็นแกนกลางยังผลให้กำเนิดสิ่งต่างๆมากมายขึ้นมานอกจากน้ำอมฤตซึ่งเสาที ใช้กวนนั้นก็เปรียบเสมือนกับแกนกลางของจักรวาลด้วยเช่นกัน(เอเดรียน สอนอดกราส 2541)

จักรวาลวิทยาในพุทธศาสนา

จักรวาลวิทยาในพุทธศาสนาสามารถแบ่งได้ 2 แบบ ได้แก่

แบบแรกนั้น จักรวาล มีอยู่มากมายหลายหมื่น โลกธาตุ จักรวาลนั้นเปรียบเสมือนช่วง ต่อเนื่องของฟองพรายน้ำ สามารถเปลี่ยนแปลง ขยับขยาย เคลื่อนไป ระเบิดดับสูญ หรือก่อตัวขึ้น ใหม่ได้อีก ฟองพรายน้ำแต่ละฟองนั้น ผุดขึ้นต่อเนื่องกันกับแรงที่ก่อเกิดจากส่วนที่ล่วงผ่านไปแล้ว (Williams1974:118) โดยจักรวาลนั้น ไม่มีที่สิ้นสุด อาจจะมีถึงหนึ่งพันจักรวาลหรือมากกว่านั้น โดย สันฐานของจักรวาล จะมีลักษณะกลม มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งเป็นที่อยู่ของ เทพ และเทวดาทั้งหลายที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการดูแลโลกมนุษย์ ถัดลงมาเป็นที่อกเขาสัตตบริภัณฑ์

ทั้ง 7 โดยสูงลดหลั่นลงมา โดยมีทะเลสีทันดรชั้นระหว่างเทือกเขาทั้ง 7 ถัดลงมาเป็นที่ปของมนุษย์ ทั้ง 4 ทวีป(อุดม รุ่งเรืองศรี 2523 : 10-11)

แบบที่สอง จักรวาลในพุทธศาสนาหมายถึงจักรวาลแทนสรรพสิ่งทั้งปวงในเชิง บุคลาธิษฐานหรือมักจะถูกเรียกว่า มณฑลจักรวาล เป็นจักรวาลแทนด้วยรูปพระพุทธรูป หรือ พระ โพธิสัตว์ โดยมีพระพุทธรูปเป็นตัวแทนของความเป็นหนึ่งหรือเป็นที่รวมของทุกสิ่งทุกอย่างใน จักรวาล โดยถือว่าพระพุทธรูปเป็นต้นกำเนิดของทุกสรรพสิ่งในจักรวาล เป็นที่สถิตของสิ่งมีชีวิต ทั้งปวง ซึ่งแน่นอนความเป็นพุทธะย่อมแฝงอยู่ในทุกสรรพสิ่งด้วยเช่นกัน โดยมณฑลจักรวาลนี้จะ เป็นแผนภาพแสดงรูปพระพุทธรูปหรือพระโพธิสัตว์ ตลอดจนเทพและเทพีต่างๆในคติพุทธศาสนา มหายานส่วนใหญ่(ดูภาพลายเส้นที่ 8)

จักรวาลวิทยาในคติพุทธศาสนากาลจักรยาน

พุทธศาสนา สายกาลจักรยาน เป็นพุทธศาสนานิกายหนึ่ง ในสายปรัชญาตันตระยาน โดยปรัชญาสายนี้ ให้ความสำคัญกับระบบดาราศาสตร์ด้วยถือว่าชีวิตของสรรพสิ่งทั้งหลาย นั้น เป็นไปตามระบบของตรรกศาสตร์และระบบสุริยจักรวาล ทั้งร่างกาย และจิตใจ จะคล้ายกับการเดิน ทางของดวงดาวต่างๆ ซึ่งถ้าเรารู้ถึงความสัมพันธ์ภายในระหว่างมนุษย์กับระบบทางดาราศาสตร์ หรือดวงดาวต่างๆแล้วเราก็จะสามารถหลุดพ้น และพบปัญญาอันสูงสุดได้ โดยปรัชญาสายนี้ได้นำ เหาะบบของดวงดาว หรือสุริยจักรวาล มาอธิบายความเป็นไปของสรรพสิ่งต่างๆบนโลก ส่งผลให้ เกิด พยากรณ์ศาสตร์ โดยมีความเชื่อว่า การโคจรของดวงดาวต่างๆรอบจักรวาล อันได้แก่ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสดี ศุกร์ เสาร์ ตลอดจน ราสี ทั้ง 12 นั้น ส่งผลต่อทุกสรรพสิ่ง ว่าจะเป็นไปได้ ในทางใด(Schumann 1974: 165)

จากคติจักรวาลที่กล่าวมาในข้างต้นนั้น จากการศึกษาพบว่าคติดังกล่าวมีอิทธิพลต่อ ความเชื่อต่างๆของชุมชนที่นับถือพุทธศาสนา ในพื้นที่ต่างๆทั้งในด้านความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนการสร้างศาสนสถานต่างๆ อีกด้วย โดยคติดังกล่าวยังส่งอิทธิพลต่อชุมชนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย โดยจะสังเกตได้จากพุทธสถาน ส่วนใหญ่มีจะปรากฏ คติจักรวาลด้วยเสมอ(เอเดรียน สนอกคราส 2541) ดังจะกล่าวต่อไป

คติมหาทักษาในพม่า

คติมหาทักษาในพม่านั้นคือคติเกี่ยวกับการจำลองจักรวาลทางดาราศาสตร์ หรือการ โคจรของดาวนพเคราะห์ ซึ่งเป็นคติหนึ่งในพุทธศาสนา โดยส่วนใหญ่จะปรากฏในคติการสร้าง พระเจดีย์ พระธาตุ หรือแม้แต่การสร้างเมือง ซึ่งตำแหน่งของดาวนพเคราะห์ นั้นจะอยู่ตามทิศต่างๆ ดังนี้

1. พระอาทิตย์	ประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
2. พระจันทร์	ประจำทิศตะวันออก
3. พระอังคาร	ประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้
4. พระพุธ	ประจำทิศใต้
5. พระเสาร์	ประจำทิศตะวันตกเฉียงใต้
6. พระพฤหัสบดี	ประจำทิศตะวันตก
7. พระราหู	ประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
8. พระศุกร์	ประจำทิศเหนือ และ
9. พระเกตุ	ประจำทิศกึ่งกลาง(Maung Htin Aung 1959)

ซึ่งคิดดังกล่าวปรากฏอย่างมากในการสร้างศาสนสถานต่างๆในพม่า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเจดีย์ และพระสถูป และจากการศึกษาพบว่าปรากฏในการสร้างเมืองด้วยเช่นกันกล่าวคือเมืองมณฑลเลย์ ซึ่งเป็นเมืองหลวงในสมัยหลังของพม่าสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 24 มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีประตู ด้านละ 3 ประตูรวมเป็น 12 ประตู ซึ่งเปรียบได้กับจักรราศี และการโคจรของดาวต่างๆ กลางเมืองเป็นพระบรมมหาราชวังเปรียบได้กับเขาพระสุเมรุแกนกลางของจักรวาล ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือเป็นเสาหลักของเมือง หรือเสาหลักแห่งจักรวาลนั่นเอง(ดูแผนผังที่ 1) (เอเดรียน สโนดกราส 2541)

จักรวาลวิทยาของเมืองเชียงใหม่

เมืองเชียงใหม่มีผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมก่อนข้างจตุรัส มีเสาอินทขิล หรือเสาหลักเมืองอยู่กลางเมือง และมีประตูเมืองเดิม 4 ประตู ได้แก่ ประตูช้างเผือก(หัวเวียง) ประตูท่าแพ ประตูเชียงใหม่(ท้ายเวียง) และประตูสวนดอก และแจ้งเมืองหรือมุมเมืองทั้ง 4 ได้แก่ แจ้งหัวลิน แจ้งศรีภูมิ แจ้งชะด้า แจ้งกู่เฮือง ซึ่งจากการศึกษาผังเมืองแล้วสอดคล้องกับคติจักรวาล โดยสามารถแบ่งความหมายหรือแนวคิดของเสาอินทขิลได้ดังนี้

เสาอินทขิลในฐานะแกนกลางของจักรวาล

อินทขิล เป็นภาษาบาลี ที่มีความหมายว่า ตะปูของพระอินทร์ หมุดของพระอินทร์ หรือเสาของพระอินทร์ ซึ่งตรงกับคำว่า อินทรทิละ ในภาษาสันสกฤต ซึ่งมีความหมายเดียวกัน อินทรทิละ ปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์พระเวท หมายถึงหมุดของพระอินทร์ ที่ได้ขึงไปตัดเสีรของนาควดตระ ที่นอนขดกักห้วงน้ำแห่งชีวิตไว้และขัดขวางการสร้างจักรวาล ของพระอินทร์ ซึ่งวัชระของพระองค์เปรียบได้กับแสงสว่าง ที่ทำให้สามารถมองเห็นพื้นโลกแยกออกจากท้องฟ้า ดังนั้นวัชระของพระอินทร์ก็เปรียบได้กับแกนกลางของจักรวาล หรือ หมุดแห่งจักรวาล นอกจากนี้ยัง

ปรากฏคำว่า กิลาทริ หมายความว่า เขาหมุด ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนamahayanaด้วย ซึ่งในที่นี้หมายถึง แกนกลางของพระสถูป โดยในการสร้างพระสถูปตามคติพุทธศาสนamahayanนั้นแกนกลางของพระสถูปหรือแกนกลางก็หมายถึงแกนกลางของจักรวาลนั่นเอง ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า อินทขิล โดยใช้เรียกเสาแกนกลางของสถูปหรือรูปทรงสถูปในยุคแรกๆของลังกาก็ด้วย(เอเดรียน สอนอดคราส 2541), (สุเทพ สุนทรเกสัช 2529 : 188)

จากหลักฐานพบว่าเป็นบริเวณกลางเมืองเชียงใหม่มีการสร้างวัดอินทขิลหรือวัดสะคือเมือง พระราชวัง หอหลวง ข่วงหลวง ต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของเมือง หรือที่เรียกว่ากลางเวียง ซึ่งเปรียบได้กับแกนกลางของจักรวาลด้วยเช่นกัน

เสาอินทขิลในฐานะเสาของพระอินทร์

อินทขิลนอกจากจะหมายถึงเสาแกนแห่งจักรวาลแล้วยังหมายถึงเสาแห่งเทพเจ้า ในเมืองเชียงใหม่ทุกปีจะมีการบูชาเสาอินทขิล โดยมีเครื่องสักการะบูชาตลอดจนพิธีสงฆ์ต่างๆก็ปรากฏในพิธีกรรมด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นการบูชาพระอินทร์ พิธีกรรมหนึ่ง ซึ่งการนับถือพระอินทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุดรองจากพระพุทธเจ้านั้น ยังคงปรากฏในพิธีกรรมต่างๆมากมายในเชียงใหม่ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

พระอินทร์ในคติพุทธศาสนา คือเทพเจ้าประจำสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ เป็นเทพผู้ปกครองสวรรค์ 2 ชั้น คือ จาคุมหาราชิกา และดาวดึงส์ พระองค์มีเทพบริวาร 32 องค์รายล้อมพระองค์ และแบ่งเขตมณฑลบนสวรรค์ 32 เขตด้วยเช่นกัน นอกจากนี้พระอินทร์ยังมีบทบาทในฐานะ ผู้ปกป้องพุทธศาสนา ศาสนูปถัมภก อีกด้วยโดยจะสังเกตได้จากพระอินทร์จะมีบทบาทในพุทธประวัติแทบทุกตอน เช่น มหาภิเนษกรรม เป็นต้น(เอเดรียน สอนอดคราส 2541)

นอกจากนี้ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนamahayana เช่น สุขาวดียหสูตร นั้นพระอินทร์ยังเป็นผู้ดูแลทางขึ้นสวรรค์ กล่าวคือดินแดนพุทธเกษตร หรือแดนสุขาวดี โดยแบ่งหน้าที่ให้ท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ดูแลทิศทั้ง 4 อีกด้วย นอกจากนี้ในคติพุทธศาสนาวัชรยาน ยังเปรียบพระพุทธรูปที่เทียบเท่าพระอินทร์ กล่าวคือพระพุทธรูปทรงเป็นจอมทัพผู้ยิ่งใหญ่ ประทับอยู่กลางมณฑลจักรวาล ทรงจีวรเหลืองอร่าม ครอบประหนึ่งพระอาทิตย์ ซึ่งในมณฑลจักรวาลของวัชรยานมักปรากฏรูปพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบกษัตริย์ และประทับอยู่กลางปราสาทของพระอินทร์เช่น ในวัชรธาตุมณฑล ที่มีพระมหาไวโรจน เป็นประธานซึ่งชื่อของพระองค์ยังมีความหมายว่า พระอาทิตย์ผู้ยิ่งใหญ่ อีกด้วย เสาอินทขิล นั้นนอกจากจะหมายถึงเสาของพระอินทร์แล้วยังเปรียบได้กับตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่เหนือดินแดนของพระอินทร์ เพราะฉะนั้น การบูชาเสาอินทขิล นอกจากจะบูชาพระอินทร์แล้วยังทำการสักการะพระพุทธรูปไปด้วยโดยในพิธีกรรมได้ปรากฏพิธีสวดเจริญพุทธมนต์ด้วย

เสาอินทขีลในฐานะเสาแห่งการพยากรณ์

เนื่องจากเสาอินทขีล เป็นเสาแกนกลางของเมืองเชียงใหม่ และจากการศึกษาคติจักรวาลพบว่า เมืองเชียงใหม่ สร้างตามคติดังกล่าว โดยเรียกว่า ทักษาเมือง และได้ปรากฏหลักฐานคัมภีร์โบราณที่ วัดศรีภูมิ กล่าวถึงเรื่องทักษาเมือง โดยมีชื่อว่า มหาทักษา ซึ่งในแต่ละทิศของเมืองนั้นจะมีดาวนพเคราะห์ ประจำอยู่ตามทิศต่างๆ ตามจันทรคติดังนี้

1. อาทิตย์	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	เป็นศรีเมือง
2. จันทร	ทิศตะวันออก	เป็นมูลเมือง
3. อังคาร	ทิศตะวันออกเฉียงใต้	เป็นอุตสาหกรรมเมือง
4. พุธ	ทิศใต้	เป็นมนตรีเมือง
5. เสาร์	ทิศตะวันตกเฉียงใต้	เป็นกาลกนิเมือง
6. พฤหัสบดี	ทิศตะวันตก	เป็นบริวารเมือง
7. ราหู	ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	เป็นอายุเมือง
8. ศุกร์	ทิศเหนือ	เป็นเดชเมือง
9. เกตุ	ทิศกึ่งกลาง	เป็นเขตเมือง(ดูแผนผัง

ที่ 2-3)(สมโพธิ อ่องสกุล 2539)

นอกจากนี้จากการศึกษาคัมภีร์โบราณและสมุคข้อยที่บันทึกเกี่ยวกับความเชื่อดังกล่าว ยังปรากฏการกำหนดราศีตามดาวต่างๆ ไว้ด้วยซึ่งก็หมายถึงจักรราศีต่างๆรอบทิศของเมือง ดังความว่า

“...นางอุมราชเทวี เขาอยู่ผัดกันฉันนั้นจึงเอาไปไว้และคนและราศีเพื่ออันแล อังคารไว้ (ให้อยู่) เมษ (ราศี) ศุกร์ ไว้ประสพ (พฤษภราศี) พุธไว้เมถุน จันทรไว้ภัฏ (กรกฎราศี) อาทิตย์ไว้สิงห (ราศี) พุธไว้กันย (ราศี) ศุกร์ไว้ตุลย์ราศี อังคารไว้ประจิก (พิจิก) พฤหัสบดีไว้ธนู และมิน (ราศี) เสาร์ไว้มังกร ราหูไว้กุมภ์ แต่นั้นมาราศีทั้งหลายนี้เป็นเขตเพื่ออันแล...”(ศรีเลา เกษพรหม 2527:4)

โดยดาวนพเคราะห์เหล่านี้เป็นเทพที่อยู่ภายใต้การดูแลของพระอินทร์ ซึ่งเป็นเทพสูงสุด สถิตอยู่แกนกลางของจักรวาล ซึ่งการโคจรของดาวนพเคราะห์ ต่างๆ นั้นจะส่งผลต่อความเป็นไปของเมืองในเรื่องของดินฟ้าอากาศต่างๆในแต่ละปีด้วย โดยจากการศึกษาพิธีกรรมนี้จะมีการอันเชิญผีเจ้านายหรือผีบรรพบุรุษมาเข้าทรงเพื่อบอกถึงสภาพความเป็นไปของบ้านเมืองว่าจะดีหรือร้ายอย่างไร และปรากฏการสวดขอฝนในพิธีสงฆ์ด้วย (เจ้าอาวาสวัดเจติย์หลวง 2546)

นอกจากนี้การขึ้นของพระอาทิตย์ ยังสามารถวัดฤดูกาลได้อีกด้วย โดยการขึ้นแต่ละวันนั้นย่อมเคลื่อนย้ายไปตามวิถีการโคจรรอบท้องฟ้า โดยเคลื่อนไปวันละหนึ่งองศาไปตามทรงกลมของท้องฟ้า การโคจรนี้เกิดขึ้นพร้อมๆกับการเคลื่อนจากฤดูกาลหนึ่งไปสู่อีกฤดูกาลหนึ่งกล่าวคือ

ถ้าหากเรายืนอยู่กลางเมืองเชียงใหม่ เมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นที่แจ่งศรีภูมิหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองจะเป็นฤดูหนาว เมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นที่ประตูท่าแพหรือทิศกึ่งกลางจะเป็นฤดูร้อน และเมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นที่แจ่งขะด้าหรือทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองจะเป็นฤดูฝน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อกรเก็บเกี่ยวพืชผลต่างๆอีกด้วย

ซึ่งจากการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับคติจักรวาลดังกล่าวแล้วสามารถสันนิษฐานได้ว่าเมืองเชียงใหม่สร้างขึ้นตามคติจักรวาล ซึ่งได้รับอิทธิพลคติความเชื่อเรื่องทักษา มาจากพม่าซึ่งปรากฏในการสร้างสถูปต่างๆ โดยพม่ารับอิทธิพลคติพุทธศาสนามหายานสายกาลจักรยาน และพราหมณ์บางส่วน จากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และทิเบต

นอกจากนี้จากการศึกษาหลักฐานที่กล่าวถึงความเป็นมาของเสาอินทขิลนั้น ปรากฏพบหลักฐานตำนานของชาวลัวะซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นชุมชนดั้งเดิมก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนา โดยได้กล่าวถึงการที่พระอินทร์ได้ประทานเสาอินทขิลมาให้กับชาวลัวะเท่านั้น แต่มิได้ปรากฏรายละเอียดเกี่ยวกับพระอินทร์แต่อย่างใด ซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่าความเชื่อเรื่องเสาของพระอินทร์นี้จะเข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนาในช่วงแรก และมาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย อีกครั้งหนึ่งซึ่งพุทธศาสนาในยุคแรกนั้นน่าจะเป็นพุทธศาสนาแบบมหายาน เนื่องจากความเชื่อดังกล่าว สามารถยอมรับแนวความเชื่ออื่นๆ เข้ามาผนวกในพุทธศาสนาได้ เช่น ในพุทธศาสนาสาย กาลจักรยานที่นำความเชื่อเรื่องดาวนพเคราะห์เข้ามาอธิบายสรรพสิ่งต่างๆ เป็นต้น ซึ่งยังคงปรากฏอิทธิพลดังกล่าวจนปัจจุบัน

ประเพณีส่งนพเคราะห์

วัตถุประสงค์ -เพื่อบูชานพเคราะห์ทั้ง 9 ดวง
-เพื่อให้รอดพ้นจากเคราะห์ร้ายที่เกิดขึ้น และอันตรายทั้งปวง

อุปกรณ์สำคัญ

1. สะตวง 9 สะตวง
2. ซ่อนำทาน แบ่งสี่ตามดาวนพเคราะห์ทั้ง 9 ดวง
 - พระอาทิตย์ ใช้สีแดงอ่อน
 - พระจันทร์ ใช้สีเหลือง
 - พระอังคาร ใช้สีแดงเข้ม
 - พระศุกร์ ใช้สีฟ้า

- พระเกตุ ใช้สีขาว
- พระพุท ใช้สีเขียว
- พระราหู ใช้สีหม่น
- พระพฤหัสบดี ใช้สีขาวลาย
- พระเสาร์ ใช้สีดำ(พิธีกรรมล้านนาไทย 2529 : 73)

3. ดินเหนียวปั้นเป็นรูปต่างๆ เช่น คน ราหู สัตว์ต่างๆ ตามราศีที่เกิด
4. กล้วย อ้อย หมาก พลู บูหรี เมียง
5. อาหารคาว อาหารหวานจัดทำอย่างละเล็กน้อย

การส่งเคราะห์หรือบนพเคราะห์นี้มีหลายประเภทซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ส่งเคราะห์นารา
2. ส่งตัวโจน
3. ส่งแกน
4. ส่งท้าวทั้ง 4
5. ส่งฝีกะยักย
6. ส่งราหู
7. ส่งเคราะห์บ้าน, เด็ก
8. ส่งข้าวพระเมืองแก้ว

ซึ่งอุปกรณ์ที่ใช้จะใช้เหมือนกับที่กล่าวมาแล้วจะแตกต่างกันที่อาหารในการส่งบางประเภท เช่น การส่งฝีกะยักย จะใช้เนื้อสดๆ เป็นต้น(สงวน โชติสุขรัตน์ 2511)

บทสวดและคาถาสัญญาที่ใช้ในพิธีกรรม

1. คำอาราธนาเทวดา อารักย์ต่างๆ (ภาษาบาลี+ภาษาเหนือ)
2. คำบูชาพเคราะห์ทั้ง 9 (ภาษาบาลี+ภาษาเหนือ)
3. บทสวดแบ่งตามนพเคราะห์ทั้ง 9 (ภาษาบาลี) สวดโดยพระสงฆ์ ซึ่งได้แก่

3.1 พระอาทิตย์	-อุเทศยัญจักขุมา เอกราชา	6 จบ
3.2 พระจันทร์	-ยันทุนนิมิตตัง	15 จบ
3.3 พระอังคาร	-ยัสถานุภาวโต	8 จบ
3.4 พระศุกร์	-ยัสถานุสรเนนาปี	21 จบ
3.5 พระเกตุ	-ชยันโต โภชิตา มูเล	1 จบ
3.6 พระพุท	-สัพพาสีวิสะชาตินัง	17 จบ

3.7 พระราหู	-กินนุสันตะระ มาโน วะ	12 จบ
3.8 พระพฤษภดี	-ปุเรนตัน โโพธิ สัมภาเร	19 จบ
3.9 พระเสาร์	-ยโตหัง ภคินี	10 จบ

บทสวดที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะมีอยู่ในหมวดพระปริตต์ ซึ่งในหนังสือสวดมนต์ของภาคเหนือได้ตีพิมพ์แล้วด้วยเช่นกัน นอกจากบทสวดดังกล่าวแล้วยังปรากฏการสวดบทอื่นๆอีก แต่จะทำการเฉพาะการส่งข้าวพระเมืองแก้วเท่านั้น ซึ่งจะว่าเป็นภาษาบาลีปนกับภาษาเหนือ(พิธีกรรมล้านนาไทย 2529 : 73)

ขั้นตอนการทำพิธีกรรม

1. จัดเตรียมเครื่องพลีกรรมและเครื่องบูชาต่างๆ
 2. นิมนต์พระสงฆ์ 9 รูป โดยนิยมวัดที่มีชื่อเป็นมงคลต่างๆ เช่น เชียงมั่น เชียงยืน ชัยมงคล เป็นต้น
 3. เจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล
 4. อาจารย์อาราธนาสวด (วิปตติปฏิพาหะ) 3 จบ
 5. ประธานสงฆ์ ตั้งใจโม ธรรมาคม 3 โย จักขุมา นโม 8 บท
 6. อาจารย์อาราธนาเทวดามารับเครื่องพลีกรรมต่างๆ และอาราธนานพเคราะห์ทั้ง 9 โดยเมื่อจบแต่ละนพเคราะห์แต่ละองค์ พระสงฆ์จะสวดบทสวดต่างๆตามกำลังของนพเคราะห์แต่ละองค์
 7. อาจารย์อำนวยการต่างๆให้เจ้าภาพ เป็นเสร็จพิธี(พิธีกรรมล้านนาไทย 2529)
- ประเพณีส่งนพเคราะห์ จะทำขึ้นเมื่อผู้ใดผู้หนึ่งเจ็บป่วยไม่หาย หรือ ประสบเคราะห์ร้ายต่างๆ โดยชาวบ้านจะทำการส่งนพเคราะห์ โดยเชื่อว่า ดาวนพเคราะห์ ทั้ง 9 ดวงนั้น ในบางวงโคจรจะส่งผลให้เกิดสิ่งไม่ดีกับชีวิต โดยอาจประสบกับความผิดหวังหรือ เคราะห์กรรมต่างๆ ฉะนั้นถ้าทำพิธีส่งนพเคราะห์หรือ ถวาย เครื่องพลีกรรมต่างๆ แก่ดาวนพเคราะห์แล้ว จะช่วยให้เคราะห์กรรมเหล่านั้น บรรเทาหรือหลุดพ้น จากอันตราย หรือ เคราะห์กรรมต่างๆ ได้ โดยสมาชิกในครอบครัวจะร่วมกันทำพิธีกรรมนี้ ถ้าหากเกิดกับสมาชิกในครอบครัวคนใดคนหนึ่ง เกิดเจ็บป่วยขึ้น(สมเจตน์ วิมลเกษม 2538) จากการศึกษาความเป็นมาของพิธีกรรมดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด แต่จากคัมภีร์ปฐมมูลมูติ ที่กล่าวถึงคติความเชื่อดังกล่าวแล้ว สันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 20-21

นพเคราะห์ ในลัทธิต่างๆ

ความเชื่อเรื่องดาวนพเคราะห์นี้จากการศึกษาพบว่าปรากฏในหลายลัทธิความเชื่อและในศาสนาต่างๆ ซึ่ง บางลัทธิก็มีบทบาทมาก บางลัทธิก็น้อย จึงสามารถที่จะสรุปได้ดังนี้

ความเชื่อเรื่องนพเคราะห์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

ความเชื่อเรื่องนพเคราะห์ดังกล่าว ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เชื่อว่ามีอิทธิพลต่อชีวิตคนเราตั้งแต่เกิด และเชื่อว่าชีวิตของเราผูกพันอยู่กับดาวนพเคราะห์ต่างๆ อันได้แก่

- พระอาทิตย์ เป็นเทพแห่ง แสงสว่าง และ ความอบอุ่น
- พระจันทร์ เป็นเทพแห่งยาสมุนไพรม เป็นเทพเจ้าที่ทำความเยือกเย็นให้แก่โลก
- พระอังคาร เป็นเทพเจ้าแห่งสงคราม
- พระพุธ เป็นเทพเจ้าแห่งวาจา และ การพาณิชย์
- พระพฤหัสบดี ทรงเป็นพระเคราะห์ที่ให้ความรู้ วิทยาการ แก่มนุษย์
- พระศุกร์ ทรงเป็นเทพเจ้าแห่งความรัก และ ความสวยงาม ตลอดถึงความเป็นสันติ

ภาพ

-พระเสาร์ ทรงเป็นเทพเจ้าแห่งการกสิกรรม และ อารยธรรม

-พระราหู มักให้แต่ความร้อน ไม่ค่อยให้คุณ

-พระเกตุ เป็นส่วนหางของราหู ไม่ค่อยให้คุณ จะโคจรอยู่ตรงข้ามกับพระราหูเสมอ

ซึ่งความเชื่อเรื่องดาวนพเคราะห์นี้มักจะปรากฏและมีบทบาทในพิธีกรรมของพราหมณ์อยู่

บ่อยครั้ง เช่น ในพิธีแต่งงาน หรือ การสะเดาะเคราะห์ต่างๆ โดยมีความเชื่อว่า พระเคราะห์ต่างๆ เหล่านี้เป็นอำนาจภายนอกที่สามารถกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละช่วงได้ (พรพรหม ชลรัตน์ 2544 : 25)

ความเชื่อเรื่องนพเคราะห์ในพุทธศาสนาเถรวาท

ความเชื่อเรื่องนพเคราะห์ในพระพุทธศาสนา เถรวาทนั้นปรากฏในตำราโหราศาสตร์ของธิเบต และ ความเชื่อในเรื่องของจักรวาลวิทยา ต่างๆ โดยเชื่อว่า การโคจรของดวงดาวต่างๆรอบจักรวาลนั้นจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลิกภาพ การแสดงออกของบุคคล ตลอดจนการมีสุขภาพที่ดี สุขภาพต่างๆ ซึ่งบางครั้งการเดินทางของดวงดาวเหล่านั้น อาจจะทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ หรือสิ่งไม่ดีต่างๆได้ นอกจากนี้ ชาวธิเบตซึ่งมีความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับ 12 นักษัตรอีกด้วย ซึ่งในแต่ละปีจะมีสัตว์ตามความเชื่อ ที่คอยควบคุมดูแลในแต่ละปีหนึ่งอันได้แก่ หนู วัว เสือ กระต่ายป่า มังกร งู ม้า แกะ ลิง นก สุนัข และ หมู ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับ ธาตุทั้ง 5 อันได้แก่ ไม้ ไฟ ดิน เหล็ก และ น้ำ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้จะสามารถพยากรณ์ เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์ตั้งแต่

การเกิด ความเจ็บป่วย การแต่งงาน หรือ แม้แต่การตาย ซึ่งความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ จะถูกทำเป็นปฏิทินใน 1 ปี ไว้ด้วยเช่นกัน ซึ่งความเชื่อเหล่านี้จะสอดคล้องกับวันตาม สุริยคติ และ จันทรคติอีกด้วย ซึ่งดาวนพเคราะห์ต่างๆ ในความเชื่อของชาวธิเบต มี 9 ดวง ดังนี้ อาทิตย์ จันทร อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์ ราหู และ kalagni (หรือ เกตุในศาสนาพราหมณ์) ซึ่งมักจะใช้ในการพยากรณ์ตามจันทรคติต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องอย่างมากกับร่างกายของมนุษย์ หรือ ความเป็นไปต่างๆ (ดูภาพที่ 41)(Bryant 1995: 237-8)

ซึ่งความเชื่อ ดังกล่าวเหล่านี้มีอิทธิพลต่อชุมชนในหลายอันนี้ โดยจะสังเกตได้จาก พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการพยากรณ์ต่างๆ ของชุมชนในแถบ เอเชียกลาง เอเชียตะวันออก ตลอดจนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยจะขอกล่าวถึงเฉพาะที่มีความเกี่ยวข้องกับเขตภาคเหนือตอนบนของไทยเท่านั้น

ความเชื่อเรื่องดาวนพเคราะห์ในพม่า

คติเรื่องนพเคราะห์ในพม่านั้น มีลักษณะคล้ายในธิเบต โดยเชื่อว่าการโคจรของดาวนพเคราะห์ต่างๆ ในจักรวาลสัมพันธ์และสอดคล้องกับทุกสรรพสิ่งในจักรวาล และส่งผลให้เกิดความเป็นไปต่างๆ ซึ่งคติดังกล่าวส่งอิทธิพลอย่างมากต่อความเชื่อของชาวพม่า โดยจะสังเกตได้จาก พิธีกรรมต่างๆ ต่างก็เกี่ยวพันกับคติเรื่องดาวนพเคราะห์ทั้งสิ้น ซึ่งนพเคราะห์ในคติของพม่านั้น มี 9 ดวง ได้แก่ อาทิตย์ จันทร อังคาร พุธ ราหู พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์ เกตุ ซึ่งแต่ละดวงจะมี ตำแหน่งอยู่ตามทิศต่างๆ ดังนี้

1. ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	ราหู
2. ทิศเหนือ	ศุกร์
3. ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	อาทิตย์
4. ทิศตะวันออก	จันทร
5. ทิศตะวันออกเฉียงใต้	อังคาร
6. ทิศใต้	พุธ
7. ทิศตะวันตกเฉียงใต้	เสาร์
8. ทิศตะวันตก	พฤหัสบดี
9. ทิศกึ่งกลาง	เกตุ(ดูตารางที่ 1)

ซึ่งคตินี้ยังปรากฏในการสร้างศาสนสถานต่างๆ ในพม่าด้วยดังได้กล่าวไปแล้ว ในการทำพิธีกรรม ของพม่านั้น นอกจากจะทำรูปนพเคราะห์ต่างๆ แล้ว ซึ่งปรากฏการทำรูปพระพุทธรเจ้า และพระอัครสาวก ซึ่งจำประจำอยู่ตามตำแหน่ง และทิศต่างๆ อีกด้วย อันได้แก่ พระราหู พระโกญ

ัญญา พระเวรัตตะ พระสารีบุตร พระอุปาลี พระอานนท์ พระกะวัมปติ พระโมคคัลลานะ(ดูตารางที่ 2)

ความเชื่อเรื่องนพเคราะห์ยังปรากฏในพิธีกรรมส่งเคราะห์ของชาวพม่าด้วย โดยพิธีกรรมที่จะทำขึ้นเมื่อมีคนใดคนหนึ่งในบ้านเจ็บป่วย สมาชิกในครอบครัวทุกคนจะร่วมกันทำเพื่อเป็นการส่งเคราะห์ต่างๆ ให้อาการเจ็บป่วยเหล่านั้นหมดไป โดยจะทำแบบจำลองศาสนสถานแบ่งตามดาวนพเคราะห์ทั้ง 9 ดวง และพระอรหันต์และรูปพระพุทธเจ้า ตลอดจนมีการสักรูปในเทพเจ้าในศาสนาฮินดู 5 องค์ มาอยู่ในพิธีกรรมอีกด้วย โดยในพิธีกรรมจะมีการนำแจกันดอกไม้มาวางตามตำแหน่งของพระพุทธเจ้าและพระอัครสาวกและดาวนพเคราะห์ต่างๆ นอกจากนี้ยังมี ชง สามชายร่วมหรือฉัตรสีทอง ขนาดเล็ก ทำอย่างละ 9 อัน มาปักตามตำแหน่งของนพเคราะห์ และ พระพุทธเจ้า ตลอดจนพระอัครสาวก ทั้ง 8 องค์ โดยจะมีการถวายอาหาร และ น้ำ ต่างๆ ตามความสำคัญของรูปเคารพเหล่านี้ และจะมีการนำชามอาหารและแจกันขนาดใหญ่วางไว้หน้ารูปพระพุทธเจ้า และนพเคราะห์ เกตุ ซึ่งอยู่ทิศกึ่งกลาง ส่วนที่เหลือทั้ง 8 ทิศนั้นมีขนาดเล็กกว่า และ เท่ากันทั้งหมด ส่วนรูปเทพเจ้าของฮินดูทั้ง 5 องค์นั้นจะถูกทำการสักการะเพียงเล็กน้อยเท่านั้น หลังจากเตรียมชามอาหารแล้วจะมีการถวายผลไม้ อาหาร และขนมต่างๆ ตลอดจนข้าว โดยจะมีการสวดมนต์ตามนพเคราะห์ทั้ง 9 ดวง อีกด้วย เพื่อยังผลให้เกิดการขจัดสิ่งชั่วร้าย สิ่งที่ไม่ดี ตลอดจนโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ออกไป ซึ่งพิธีกรรมนี้ยังคงปฏิบัติกันจนปัจจุบัน(Maung Htin Aung 1959)

ความเชื่อเรื่องนพเคราะห์ในล้านนา

คติความเชื่อเรื่องดาวนพเคราะห์นั้นปรากฏในความเชื่อของชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนมานานแล้ว เช่นกัน ดังปรากฏหลักฐานทางด้านเอกสารในคัมภีร์ปฐมมูลมุณี(ราวพุทธศตวรรษที่ 21) ที่กล่าวถึงการกำเนิดของดาวนพเคราะห์ 9 ดวง จักรราศีทั้ง 12 ตลอดจน ปีนักษัตรทั้ง 12 โดยกล่าวว่า สิ่งเหล่านี้เป็นตัวกำหนดชะตาชีวิต ฤกษ์ยาม และความเป็นไปต่างๆ ด้วย นอกจากนี้ในตำราพรหมชาติฉบับไทยวน ซึ่งได้กล่าวถึง การกำเนิดของดาวพระเคราะห์ที่เกิดจากจำนวนผีโหมดที่ต่างกัน จึงทำให้ดาวพระเคราะห์ทั้งหลาย มีกำลังต่างกัน ดังนี้

-อาทิตย์	กำลัง	6
-จันทร์	กำลัง	15
-อังคาร	กำลัง	8
-พุธ	กำลัง	17
-เสาร์	กำลัง	10
-พฤหัสบดี	กำลัง	19

-ราหู	กำลัง	12
-ศุกร์	กำลัง	21
-เกตุ	กำลัง	9(คูตารางที่ 3)

ซึ่งนอกจากจะมีกำลังต่างๆกันแล้ว ยังกำหนดให้ดาวนพเคราะห์ไปอยู่ตามราศี และทิศต่างๆ กันไปอีกด้วย ซึ่งดาวนพเคราะห์เหล่านี้จะเคลื่อนที่รอบจุดศูนย์กลางหรือที่เรียกว่าเกตุ เปรียบได้กับเขาพระสุเมรุ แกนกลางของจักรวาล ซึ่งดาวนพเคราะห์เหล่านี้โดยความเชื่อแล้วจะเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของคนและสรรพสิ่งต่างๆ ในจักรวาล ซึ่งคตินี้ยังปรากฏในการสร้างเมืองด้วย ดังได้กล่าวไปแล้ว

จากการศึกษานั้นสันนิษฐานว่า คติความเชื่อเรื่องนพเคราะห์ในเขตภาคเหนือตอนบนนั้นพบว่ามีลักษณะพิธีกรรมและการนับถือคล้ายกับพุทธศาสนาพยานซึ่งน่าจะเป็นอิทธิพลทางด้านความเชื่อที่รับมาจากทิเบต โดยส่งอิทธิพลให้กับชุมชนในพม่าและส่งมาถึงชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย อีกทอดหนึ่ง ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวยังคงปรากฏในพิธีกรรมดังกล่าวจนถึงปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พิธีกรรมขึ้นท้าวทั้ง 4

- วัตถุประสงค์**
- เพื่อสร้างความพึงพอใจให้กับท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4
 - เพื่อขอความคุ้มครองและรักษาให้ปลอดภัยจากอันตรายและอุปสรรคต่างๆ
 - เพื่อเป็นสิริมงคล เกิดความสุขความเจริญ
 - เพื่อการบรรลุเป้าหมายโดยราบรื่นของกิจกรรมนั้นๆ

อุปกรณ์สำคัญ

1. หอปราสาทเสาดเดียว (ดูภาพที่ 42)
2. สะตวง 6 สะตวง
3. เครื่องพิธีกรรมในแต่ละสะตวงมีดังนี้
 - ข้าว
 - ข้าวเหนียว
 - อาหาร จะเป็น เนื้อ หรือปลาก็ได้
 - แกงส้ม
 - แกงหวาน

- หมาก พลู บุหรี่ เมียง
- ดอกไม้รูปเทียน
- ขนม น้ำ กล้วย อ้อย
- ชื่อนำทาน แบ่งตามสีแต่ละดวง
 - ท้าวจรลฐ ทิศตะวันออก ใช้ช่อสีขาว
 - ท้าววิรุพหก ทิศใต้ ใช้ช่อสีแดง
 - ท้าววิรุพภัย ทิศตะวันตก ใช้ช่อสีเหลือง
 - ท้าวภูเวร ทิศเหนือ ใช้ช่อสีดำ
 - พระอินทร์ ทิศเบื้องบน ใช้ช่อสีเขียว
 - พระแม่ธรณี ทิศเบื้องล่าง ใช้ช่อสีขาว

บทสวดและคาถาสำคัญที่ใช้ในพิธีกรรม

- 1 คาถาชุมนุมเทวดา
- 2 คำบูชาพระแม่ธรณี เป็นภาษาเหนือ
- 3 คำบูชาพระอินทร์ และท้าวจตุโลกบาล 4

ขั้นตอนการทำพิธีกรรม

- 1 จัดเตรียมเครื่องพิธีกรรมและเครื่องบูชาต่างๆ
- 2 อาจารย์จุดธูป 20 ดอกไว้ที่ดินเสา
- 3 อาจารย์กล่าวคำบูชาต่างๆ และท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 เมื่อกล่าวจบเป็นเสร็จพิธี (ประเพณีท้องถิ่นภาคเหนือ 2538)

พิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรม สักการะ ท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ตลอดจนพระอินทร์และแม่ธรณี ด้วยความเชื่อที่ว่า เทพเหล่านี้ มีความเกี่ยวพันและดูแลเกี่ยวกับโลกมนุษย์ทั้งหมด เพราะฉะนั้นเมื่อจะทำการใดๆ นั้นต้องบอกกล่าวเทพเหล่านี้ให้ทราบ เพื่อให้เกิดความคุ้มครอง ตลอดจนขจัดอุปสรรคต่างๆ และให้งานหรือกิจกรรมต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 นั้นปรากฏในหลาย ลัทธิ ศาสนา และ มีบทบาทต่างๆ เกี่ยวกับการดูแลโลกมนุษย์ จากการศึกษาความเป็นมาของพิธีกรรมดังกล่าวนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานใดที่กล่าวถึง ความเชื่อและพิธีกรรมนี้ แต่จากการสันนิษฐานการปฏิบัติพิธีกรรมดังกล่าว น่าจะเกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 เป็นต้นมา

โลกบาลในลัทธิต่างๆ

จตุโลกบาล หมายถึง ผู้เฝ้าประตูสวรรค์ ทั้ง 4 ทิศ ปรากฏทั้งใน ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และพุทธศาสนา โดยมีบทบาทต่างๆในพุทธศาสนาอย่างมากซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

โลกบาลในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

โลกบาลในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มีเทพประจำอยู่ที่ทิศต่างๆ 8 ทิศ ทิศละ 1 องค์ ซึ่งแต่ละองค์จะมีพลังที่ต่างกันไป ซึ่งก่อนหน้าที่จะทำกิจกรรมใดๆ ของคนที่นับถือพราหมณ์ นั้นต้องทำการบวงสรวง บอกกล่าว ก่อนเสมอ ซึ่งเทพทั้ง 8 องค์ได้แก่

1. พระอินทร์ เป็นเทพประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเทพผู้ปกครอง สวรรค์ โลก และสรรพสัตว์
2. พระยม เป็นเทพประจำทิศใต้ หรือ โลกเบื้องล่าง เป็นเทพประจําานรก
3. พระวรุณ ทรงเป็นเทพประจำทิศตะวันตก เป็นเทพประจำท้องฟ้า อยู่ทั่วไป
4. พระกุเวร (เวสสุวรรณ) เป็นเทพประจำทิศเหนือ และเป็นเทพแห่งภูตผีปีศาจอีกด้วย

5. พระอัคนี เป็นเทพประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเทพสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทวดา
6. พระสุรียา (อาทิตย์) เป็นเทพเจ้าประจำทิศ ตะวันตกเฉียงใต้ เป็นเทพแห่ง แสงสว่าง และความอบอุ่น

7. พระวายุ เป็นเทพประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นเทพแห่งลมฟ้าอากาศและพายุ
8. พระโสมนารถ เป็นเทพประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นเทพเจ้าแห่งดวงจันทร์และยาสมุนไพร

ซึ่งความเชื่อโลกบาลทั้ง 8 ทิศนี้ปรากฏ ครั้งแรกในคัมภีร์พระเวทและต่อมาพราหมณ์ – ฮินดู ได้รับอิทธิพลดังกล่าวมาอีกทีหนึ่ง ซึ่งถ้าจะมีกิจกรรมเช่น ปลูกบ้าน งานมงคล ต่างๆ จะต้องมีการบอกกล่าวและสักการะโลกบาลทั้ง 8 ก่อน ซึ่งจะส่งผลให้ อุปสรรคต่างๆ หดไป และ ประสบความสำเร็จ ในงานนั้นด้วย (พรพรหม ชลารัตน์ 2544 : 104)

โลกบาลในพุทธศาสนา

ท้าวโลกบาลปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์ทางพุทธประวัติของพุทธศาสนาмаหายาน ในตอนที่พระพุทธองค์ สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต ก่อนที่จะเสด็จลงมาตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้า หรือ มานุญพุทธะ ซึ่งจะมีบทบาทในการอำนวยความสะดวกให้กับ พระพุทธเจ้า ตั้งแต่ประสูติ และตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ โดยโลกบาลในพุทธศาสนานั้น เรียกว่า จตุโลกบาล ซึ่งมีเทพประจำทิศหลักอยู่ 4 ทิศ อันได้แก่

ทิศเหนือ คือ ท้าวกุเวร หรือ เวสสุวรรณ

ทิศใต้ คือ วิรุพหก หรือ วิรุทธกา

ทิศตะวันออก คือ ท้าว ฆตรกฐ หรือ ฆตรรายภูระ

ทิศตะวันตก คือ ท้าววิรูปักข์ หรือ วิรูปักษ์

โดยทั้ง 4 องค์มีหน้าที่เกี่ยวกับการดูแล ความเรียบร้อยของทวีปทั้ง 4 ของมนุษย์ ดูแลทางขึ้นสวรรค์ โดยเทพเหล่านี้จะสถิตอยู่สวรรค์ชั้นที่หนึ่ง ที่เรียกว่า จาคุมหาราชิกา หรือ บริเวณยอดเขาขุคนธร ถัดจากเขาพระสุเมรุลงมา ซึ่งจะสามารถติดต่อและใกล้ชิดกับโลกมนุษย์ได้ โดยมีเทพสูงสุดคือพระอินทร์ ซึ่งสถิตอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นแกนกลางของจักรวาลอีกทีหนึ่ง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2523 : 35) ซึ่งแต่ละองค์นั้น ในคัมภีร์พุทธศาสนาหลายเรื่อง ได้กล่าวถึงว่ามีหน้าที่ดูแลและปกป้องพุทธศาสนา จากพวกมารทั้งปวง โดยมีพระอินทร์เป็นเทพสูงสุด และยังมีบทบาทในพุทธประวัติหลายตอน อีกด้วย เช่น มหาภิเนษกรรม เป็นต้น (ผาสุข อินทรารุช 2543)

คติความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลในอินเดีย

โลกบาลในอินเดียนั้นนอกจากจะเป็นเทพผู้รักษาทิศแล้วยังเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง ร่ำรวย ซึ่งส่วนใหญ่จะปรากฏในแถบอินเดียภาคเหนือ ซึ่งท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 มีดังนี้

1. ท้าวกุเวร เป็นใหญ่ในหมู่ยักษ์
2. ท้าววิรุทธกะ เป็นใหญ่ในหมู่กุมภภัณฑ์
3. ท้าวฆตรรายภูระ เป็นใหญ่ในหมู่คนธรรพ์
4. ท้าววิรูปักษา เป็นใหญ่ในหมู่ นาค

ซึ่งทั้งหมดนี้ ท้าวกุเวร จะได้รับการนับถือมากที่สุด (Getty 1962 : 166)

คติความเชื่อ เรื่องโลกบาลในจีน

คติเรื่องท้าวจตุโลกบาลในจีนส่วนใหญ่จะปรากฏในตำนานทางศาสนาของจีน ซึ่งนอกจากชาวจีนจะนับถือในความเชื่อที่ว่าเป็นโลกบาลดูแลสวรรค์แล้ว ยังเป็นสัญลักษณ์ของฤดูทั้ง 4 อีกด้วย อันได้แก่

1. ท้าวกุเวร (To-men) ฤดูใบไม้ร่วง ทิศเหนือ
2. ท้าววิรุทธกา (Tseng-chang) ฤดูใบไม้ผลิ ทิศใต้
3. ท้าวฆตรรายภูระ (Chi-kno) ฤดูร้อน ทิศตะวันออก
4. ท้าววิรูปักษ์ (Kwang-mu) ฤดูหนาวทิศตะวันตก

ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวยังปรากฏ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังของจีนบ่อยครั้ง โดยแสดงเป็น ลีประจำ องค์เทพเหล่านั้น ซึ่งนอกจากนี้ซึ่งปรากฏอิทธิพลนี้ ในมณฑลยูนนานทางตอนใต้ของจีน อีกด้วย (Getty 1962 : 167)

คติความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลในธิเบต

คติเรื่องท้าวจตุโลกบาลในธิเบต จะถูกนับถือรวมกับมหาปัญจราช ซึ่งทั้งหมดจะมีหน้าที่ดูแลและปกป้อง วัด ศาสนสถาน ในพุทธศาสนา และ บ้านเมืองต่างๆ ด้วย นอกจากนี้ท้าวจตุโลกบาลในธิเบต ยังเป็นผู้เฝ้าดูแลทางขึ้นสวรรค์หรือ แคนสุขาวคิของพระพุทธองค์อีกด้วย ซึ่งมีดังนี้

1. ท้าวไวศรวันหรือ เวสสวัน ประจำทิศเหนือ เป็นใหญ่ในหมู่พุกยักษ์
2. ท้าววิรุทธกา ประจำทิศใต้ เป็นใหญ่ในหมู่กุมภกันท์
3. ท้าวชุตตราชฎระ ประจำทิศตะวันออก เป็นใหญ่ในหมู่คนธรรพ์ และอสูร
4. ท้าววิรูปักษ์ ประจำทิศตะวันตก เป็นใหญ่ในหมู่นาคทั้งหลาย (ดูภาพที่ 43-45)

ซึ่งเทพเหล่านี้ จะสวมเครื่องทรงแบบกษัตริย์ และเครื่องประดับต่างๆ ซึ่งชาวธิเบตนับถืออย่างมากและมีการบูชาก่อนการทำพิธีกรรมทางศาสนาทั้งหลายด้วย (ผาสุข อินทราวุธ 2543)

คติความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลในพม่า

คติความเชื่อเรื่องโลกบาลในพม่า มีปรากฏในความเชื่อเรื่องการสร้างศาสนสถาน พระบรมมหาราชวัง หรือแม้แต่การแบ่งเขตการปกครอง หรือ พระราชวังของกษัตริย์ โดยบัลลังก์ของกษัตริย์พม่านั้นจะมีสัญลักษณ์ต่างๆ ของท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 นอกจากนี้การสร้างศาสนสถานนั้นยังเป็นรูปสี่เหลี่ยม และมีทางเข้า 4 ทาง คล้ายกับประตูสวรรค์ทั้ง 4 ทิศ ซึ่งมีท้าวจตุโลกบาลคอยดูแลอยู่ด้วย นอกจากนี้จากการศึกษาพงศาวดารฉบับหอแก้วของพม่านั้นพบว่า การแบ่งเขตการปกครองต่างๆ ของกษัตริย์พม่านั้นยังแบ่งเป็น 4 ส่วนหลัก โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางหรือที่เรียกว่าเสนาบดี 4 ฝ่ายด้วย (Luce and Pe Maung Ting 1923)

จากการศึกษาพิธีกรรมขึ้นท้าวทั้ง 4 จะกระทำกับพิธีกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาหรือที่ปรากฏพิธีสงฆ์ร่วมอยู่ด้วย เช่น การปลูกบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ สืบชะตา งานมงคลต่างๆ เป็นต้น ดังปรากฏหลักฐานในคัมภีร์ไบลาน ที่กล่าวถึงความเชื่อนี้ ดังนี้

“...ที่นี้จักจำด้วยชื่อท้าวทั้ง 4 ก่อนแล ตน 1 ชื่อ คันธัพพะ ตน 1 ชื่อ กุมภราช ตน 1 ชื่อ กุเวระ ตน 1 ชื่อ เวสสุวัน พระยา 4 คนนี้หากเป็นใหญ่เป็นประธานกว่ายักษ์ทั้งหลาย (ทั้งหลาย) ในโลกนี้แล เดือน 4 5 6 เขาอ่วย (หันหรือเบน)หน้าเมื่อ(ทิศ)วันออกชุตุน เดือน 7 8 9 เขาอ่วยหน้าเมื่อหน้าได้ เดือน 10 11 12 เขาอ่วยหน้าเมื่อหน้าวันตก เดือนเจียง (เดือนหนึ่ง) ยี่ 3 เขาอ่วยหน้าเมื่อหน้าเมื่อหน้าแล ผิ

ว่าจักสร้างบ้านแปงเรือนจักทำการมงคลกรรมเนื่องใด(อันใด)ก็ดี หื้ออ่วยหน้าไปตามพระยา 4 คนนี้จึงดี คั้นว่าอ่วยหน้าไปต้อง(จ้อง) เข้าปัดจักฉิบหาย ผิวจักแรกนาค้ำขาย เอาจ้างมัววิ้วควาย ข้าคนมาใหม่ เอาผิวเอาเมีย รบเสิก(ศึก) หื้ออ่วยหน้าไปตามเขา อย่าหื้อต้องหน้าเขาจักฉิบหาย รบเสิกกบ่แพ้(ชนะ)ท่าน(ข้าศึก)แล...”(สมยศ คู้ยเขียว 2527 : 11)

ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการนับถือท้าวจตุโลกบาล ทั้ง 4 อย่างมากในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งพิธีกรรมนี้จะกระทำก่อนการทำพิธีกรรมต่างๆ โดยจะมีการบูชาเทพ 6 องค์ อันได้แก่ พระอินทร์ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬปักข์ ท้าวภูเวร และ พระแม่ธรณี ซึ่งจากการศึกษาพบว่า คติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวโลกบาลนั้นปรากฏในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูเป็นลัทธิแรก ต่อมาพุทธศาสนาได้รับเอาความเชื่อดังกล่าวเข้ามา โดยเฉพาะฝ่ายมหายาน โดยกำหนดให้โลกบาลเหล่านั้นเฝ้าทางขึ้นสวรรค์ สุขาดี หรือ พุทธเกษตร ซึ่งมีพระอินทร์ เป็นผู้ปกครองเทพดังกล่าว และมีกิจการคอยดูแลความเรียบร้อยให้กับโลกมนุษย์ จากความเชื่อดังกล่าวจึงเกิดพิธีกรรมการสักการบูชา โลกบาลทั้ง 4 เพื่อยังผลให้เกิดความคุ้มครองและขจัดอุปสรรค ในการทำพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ซึ่งคติดังกล่าวสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอิทธิพลพุทธศานามหายาน เนื่องจากปรากฏการนับถือท้าวจตุ โลกบาลทั้ง 4 ในชุมชนที่นับถือพุทธศานามหายาน เช่น ชิบต จิน เป็นต้น โดยส่งอิทธิพลดังกล่าวมายังชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบน โดยผ่านทางจีนตอนใต้ และพม่าเข้ามาอีกทีหนึ่ง และยังคงปรากฏอิทธิพลนี้จนปัจจุบัน

บทความวิชาการ สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 5

บทสรุป

พุทธศาสนamahayan เป็นพุทธศาสนานิกายหนึ่ง ที่แบ่งแยกออกมาจากนิกายดั้งเดิมหรือเถรวาท โดยสาเหตุหลัก 2 ประการ กล่าวคือ

ประการแรก ความคิดเห็นของพระเถระที่มีความเห็นต่างกันในเรื่องพระวินัย บางข้อ
ประการที่สอง คืออิทธิพลภายนอกต่างๆ ทั้งจากศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และสภาพสังคมในประเทศอินเดียในขณะนั้น

พุทธศาสนamahayan ได้พัฒนาทางด้านแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระวินัยปิฎก พระสูตรตันตปิฎก ตลอดจนพระอภิธรรมปิฎก จนก่อกำเนิดปรัชญาสายต่างๆ ขึ้น เช่น มัชฌิมิก วิชญาณวาท จิตอมตวาท ตลอดจนปรัชญาตันตระ ซึ่งในสาขาหลังนี้ เป็นสายปรัชญาที่เป็นต้นกำเนิด ลัทธิพิธีกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง และความเชื่ออื่นๆ นอกเหนือพระพุทธศาสนา โดยมีกรกำหนดรูปแบบพิธีกรรม อุปกรณ์ และวิธีปฏิบัติต่างๆ และผนวกสิ่งเหล่านี้ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในพระพุทธศาสนา ซึ่งพุทธศาสนาสายตันตระยานนี้ได้เจริญขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 และได้เจริญอย่างแพร่หลายในหลายพื้นที่ เช่น อินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนปาล ทิเบต ตลอดจนในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน ในบางพื้นที่ด้วย ซึ่งพุทธศาสนาสาขาดังกล่าวมีศูนย์กลางการศึกษาที่มหาวิทยาลัย นาลันทา ในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วยเช่นกัน

จากการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 และ 4 ยังให้เกิดการเผยแผ่พุทธศาสนาเข้าสู่ภูมิภาคต่างๆ ของโลก ตลอดจนในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ซึ่งได้ปรากฏร่องรอยของพุทธศาสนาในยุคแรกตามเมืองโบราณต่างๆ ในภูมิภาคนี้ เช่น เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองไบร์กโน ในประเทศพม่า เมืองออกแก้ว ในเวียดนาม เป็นต้น

ซึ่งการเข้ามาของพุทธศาสนาในดินแดนดังกล่าวนี้สันนิษฐานว่า น่าจะเข้ามาพร้อมกันทั้ง 2 นิกาย คือ เถรวาท และ มหายาน โดยอิทธิพลพุทธศาสนamahayan ได้ปรากฏในช่วงแรก และอิทธิพลพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏในช่วงหลัง โดยในหลายพื้นที่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากการศึกษาพบว่า ยังคงมีร่องรอยและอิทธิพลของคฤพุทธศาสนamahayan อยู่ เช่น เขตประเทศพม่าตอนบน มณฑลยูนนาน และ ตอนใต้ของจีน รัฐไทใหญ่ ตลอดจนบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทย

จากการศึกษาพบว่าในบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทยนั้น ปรากฏร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนามหายาน จากหลักฐานทางด้านปะติมากรรม เช่น พระพิมพ์รูปแบบต่างๆ ตลอดจนงานศิลปกรรมที่เนื่องในพุทธศาสนา และอิทธิพลนี้ ยังปรากฏในคติความเชื่อ การทำพิธีกรรม ทั้งที่เกี่ยวข้องในพุทธศาสนาและอื่นๆ จากการศึกษาคติของพุทธศาสนามหายานที่ปรากฏในเขตภาคเหนือตอนบน สามารถสรุปได้ดังนี้

หลักฐานเอกสาร

1 ตำนานมูลศาสนา ปรากฏอิทธิพลมหายานทางด้านแนวคิด ดังนี้

- 1.1 การสอดแทรกเหตุการณ์ที่เป็นอภินิหารเข้าไปในเนื้อหา
- 1.2 แนวคิดเรื่องการนับถือพระเถระเป็นพระพุทธรูป
- 1.3 คติเรื่องพระอุปคุต

2 ชินกาลมาลีปกรณ์ ปรากฏอิทธิพลเรื่องทานบารมีแห่งชีวิตของพระโพธิสัตว์

3 คัมภีร์โลกบัญญัติ ปรากฏอิทธิพลเรื่องพระพุทธรูปอยู่เหนือเทพเจ้าฮินดู

4 คัมภีร์ปฐมมูลมูติ ปรากฏอิทธิพลแนวคิดเรื่องคาวนพเคราะห์ จักรราศีทั้ง 12 คล้าย

กับแนวคิดพุทธศาสนาต้นตระกูลสายกาลจักรยาน

หลักฐานปะติมากรรม

พระพิมพ์ปรกโพธิ์ ซึ่งพระพิมพ์แบบนี้พบที่แหล่งโบราณคดีต่างๆ หลายแหล่งในเขตวัฒนธรรมหริภุญไชยและล้านนา ซึ่งรูปแบบของพระพิมพ์เป็นที่นิยมกันในศิลปะปาละ(พุทธศตวรรษที่ 13-14) ในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ช่วงที่พุทธศาสนามหายานเจริญอยู่ และพระพิมพ์ตรีภาย ซึ่งคติการทำพระตรีภายเป็นแนวคิดของพุทธศาสนามหายานในเรื่องกายทั้ง 3 ของพระพุทธรูป

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานอื่นๆ อีก กล่าวคือ รูปแบบพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร ซึ่งเป็นรูปแบบนิยมหนึ่งในคติมหายาน เช่น พระพุทธรูปแบบสิงห์ 1 (พุทธศตวรรษที่ 20) เป็นต้น และพบมากในเขตภาคเหนือตอนบนอีกด้วย หลักฐานที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น สามารถสันนิษฐานได้ว่า พุทธศาสนามหายานน่าจะมีอิทธิพลในเขตภาคเหนือตอนบน 2 ช่วงเวลาด้วยกัน กล่าวคือ ช่วงแรก ราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 จากหลักฐานทางด้านพระพิมพ์ดินเผา ในวัฒนธรรมหริภุญไชย ช่วงที่ 2 ราวพุทธศตวรรษที่ 20 –21 จากหลักฐานทางด้านเอกสารและวรรณกรรมต่างๆ

จากการศึกษาร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนามหายานที่ปรากฏในพิธีกรรมพื้นบ้าน ในเขตภาคเหนือตอนบน ทั้ง 7 พิธีกรรมนั้น สามารถสรุปร่องรอยและอิทธิพลต่างๆ ได้ดังนี้

ตุง

ตุง หรือ ธง นั้นมักปรากฏอยู่บ่อยครั้งในพิธีกรรมต่างๆ ในเชียงใหม่ โดยปรากฏเป็นเครื่องบูชา เครื่องตกแต่งสถานที่ในงานมงคลต่างๆ ตลอดจนใช้ปักบนเครื่องไทยทาน ซึ่งรูปแบบตุงหรือธงในลักษณะดังกล่าวปรากฏอยู่ทั่วไปในชุมชนแถบตอนบนของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ในพม่า ชุมชนไทใหญ่ ไทย่าง ไทคำดี ตลอดจนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย โดยสันนิษฐานว่าตุงนั้นมีกำเนิดมาจากอินเดีย โดยปรากฏพบหลักฐานภาพสลักที่สถูปสาญจี ซึ่งต่อมาก็ได้แพร่หลายไปตามพื้นที่ต่างๆ เช่น ธิเบต เนปาล จีน และญี่ปุ่น เป็นต้น ซึ่งคติการใช้ธงในพิธีกรรมนั้นปรากฏอย่างมากในพุทธศาสนามหายาน จากคัมภีร์ต่างๆ เช่น ลลิตวิสูตระ และอื่นๆ ซึ่งในเขตภาคเหนือตอนบนของไทยนั้น ก็ได้ปรากฏอิทธิพลดังกล่าว โดยสันนิษฐานว่า รั้วอิทธิพลนี้ผ่านทางพม่าเข้ามา

คติความเชื่อเรื่องพระอุปกุศ

คติความเชื่อนี้ได้ปรากฏอย่างมากในคัมภีร์ทางพุทธศาสนามหายาน โดยเกี่ยวกับพระเถระอุปกุศที่มีอิทธิฤทธิ์ สามารถคุ้มครองป้องกันอุปสรรคต่างๆ ให้กับงาน หรือเทศกาลต่างๆ ของพุทธศาสนา อย่างในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นต้น คติความเชื่อนี้ปรากฏในคัมภีร์ทิพยวาทาน (Divyavadana) ในอโศกาวทาน และคัมภีร์นี้ได้ส่งอิทธิพลอย่างมากในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาในพม่าและล้านนา โดยใน ล้านนาเอง ได้ปรากฏคัมภีร์ที่เขียนเกี่ยวกับพระอุปกุศด้วย คือ มหาอุปกุศ ซึ่งมีเนื้อหาคล้ายกับทิพยวาทานของมหายานอยู่มาก โดยสันนิษฐานได้ว่าอิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปกุศนี้ในเขตล้านนานั้นน่าจะได้รับอิทธิพลดังกล่าวมาจากพม่า โดยปรากฏการนับถือความเชื่อดังกล่าวด้วยเช่นกัน

คติความเชื่อเกี่ยวกับการสวดต่ออายุหรือสืบชาติ

ความเชื่อนี้ปรากฏครั้งแรกในพุทธศาสนามหายาน เกี่ยวกับการสวดขอพรจากพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ โดยพระโพธิสัตว์แต่ละองค์นั้นจะมีบทสวดและมนต์ประจำองค์เพื่อขอพรต่างๆ เช่น การคุ้มครอง ความโชคดี การรอดพ้นจากสิ่งเลวร้ายต่างๆ ตลอดจนการตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ โดยแนวคิดนี้มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดในพุทธศาสนามหายานสายมंत्रยาน ที่เน้นเรื่องมนตร์และคาถาต่างๆ โดยอิทธิพลดังกล่าวได้แผ่ไปในพื้นที่ต่างๆ เช่น ธิเบต เนปาล จีน ญี่ปุ่น ตลอดจนในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น พม่า และภาคเหนือตอนบนของไทยด้วยเช่นกัน โดยปรากฏการสวดมนต์และสูตรต่างๆ ในพิธีสืบชาติเมือง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าเนื้อหานี้มีความคล้ายคลึงกับบทสวดของฝ่ายมหายาน ถึงแม้ว่าจะเขียนเป็นภาษาบาลีก็ตาม

คติความเชื่อเรื่องนพเคราะห์

ความเชื่อนี้ปรากฏครั้งแรกในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยที่พุทธศาสนารับอิทธิพลมาจากอีกทีหนึ่งและปรากฏอย่างมากในพุทธศาสนาเถรวาท ต้นตอขาน สายกาลจักรยาน ที่เน้นเรื่องระบบตรรกศาสตร์ และดาราศาสตร์ต่างๆ ที่เชื่อว่าเกี่ยวข้องกับชีวิตของสรรพสิ่งทั้งหลายในสากลจักรวาล โดยคติความเชื่อนี้มีอิทธิพลอย่างมากใน ชีเบต (ลัทธิลามะ) และส่งอิทธิพลให้ชุมชนบริเวณใกล้เคียงด้วย เช่น เนปาล จีน และพม่า ตลอดจนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย ซึ่งจากการศึกษาพิธีกรรมสงฆ์นพเคราะห์ในล้านนานั้นมีความคล้ายคลึงกับพิธีกรรมสงฆ์นพเคราะห์ในพม่าอย่างมาก ซึ่งอาจจะแสดงถึงการรับส่งอิทธิพลดังกล่าวระหว่างดินแดนทั้งสองด้วย

คติความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาล

ความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลนี้ปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเถรวาท คือ สุขาวดีพุทธสูตร ที่เกี่ยวกับโลกบาลทั้ง 4 ที่ดูแลทางขึ้นสวรรค์ หรือแดนสุขาวดี ตลอดจนการดูแลและรักษาความเรียบร้อยของโลกมนุษย์ ซึ่งการนับถือและการทำการสักการะบูชาท้าวจตุโลกบาลนี้ปรากฏในหลายพื้นที่ เช่น ชีเบต จีน ตลอดจนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างพม่า และเขตภาคเหนือตอนบนของไทย โดยในภาคเหนือนี้มีการนับถือคติดังกล่าวอย่างมาก ซึ่งจะทำการบูชาทุกครั้งก่อนการทำกิจกรรมใดๆ ทั้งที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและความเชื่ออื่นๆ โดยสันนิษฐานว่าความเชื่อดังกล่าวน่าจะรับอิทธิพล มาจากพม่า เพราะปรากฏการนับถือท้าวจตุโลกบาลในพม่าด้วยเช่นกัน

คติความเชื่อเรื่องอินทขิล

ความเชื่อดังกล่าวจากการศึกษาพบว่าปรากฏครั้งแรกในคติพุทธศาสนาเถรวาท เกี่ยวกับแกนกลางของจักรวาล ซึ่งมีเสาหลักแห่งจักรวาล หรือที่เรียกว่า อินทขิล หรือที่มีความหมายว่าเสาของพระอินทร์หรือ หมุดของพระอินทร์ โดยตรงกับคำว่า อินทรกิละ ในพราหมณ์-ฮินดู และพระเวท ซึ่งมีความหมายเดียวกัน โดยพุทธศาสนาเถรวาทรับอิทธิพลดังกล่าวมาจากอีกทีหนึ่ง คำว่า “กิละ” หมายถึงหมุดหรือแกน โดยในภาษาบาลีใช้คำว่า “ขิละ” และคติเกี่ยวกับเสาของพระอินทร์นี้ ได้ถูกผนวกเข้ามาในพุทธศาสนา ในยุคแรกๆ และได้ นำเอาพระอินทร์เข้ามาเป็นผู้สถิตอยู่กลางเสา โดยมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นเทพสูงสุด ซึ่งประทับอยู่เหนือพระอินทร์อีกทีหนึ่ง เปรียบเสมือนแกนกลางของจักรวาลนั่นเอง คติดังกล่าวส่งอิทธิพลอย่างมากในการสร้างสรรค์งานทางด้านสถาปัตยกรรม ในหลายพื้นที่ในเอเชีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น พม่า ที่เมืองมัณฑะเลย์ พระเจดีย์ชเวดากอง และพระธาตุมุเตา และในเขตภาคเหนือตอนบนได้ปรากฏคติดังกล่าวในการสร้างเมืองเชียงใหม่โดย เรียกว่าพักษาเมือง และน่าจะรับอิทธิพลดังกล่าวมาจากพม่า

พิธีกรรมเช่นพลี

พิธีกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นครั้งแรกในลัทธิลามา ซึ่งเป็นลัทธิหนึ่งในพุทธศาสนามหายาน ต้นตระกูล ซึ่งเจริญขึ้นที่ ทิเบต โดยพิธีกรรมเช่นพลีนี้เป็นการกำหนดเครื่องบูชาต่างๆ ตลอดจน วิธีการปฏิบัติ และการสวดมนต์เพื่อเป็นการถวายเครื่องพลีกรรมต่างๆ โดยพระหรือนักบวชด้วย โดยพิธีกรรมนี้ได้ปรากฏมากใน ทิเบต โดยอาจจะส่งอิทธิพลเข้ามาในพม่า โดยจะเห็นได้จากพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ ผีน้ำ โดยจะมีการเช่นพลีต่างๆด้วย และในเขตภาคเหนือตอนบนก็ได้ปรากฏในพิธีกรรม ที่มีลักษณะคล้ายกันด้วย คือ พิธีกรรมเลี้ยงผี โดยพิธีกรรมเหล่านี้ น่าจะเป็นพิธีกรรมในพุทธศาสนา แบบมหายาน ต้นตระกูล และเข้ามาพร้อมกันในยุคแรกโดยผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผีของชุมชนที่มีลักษณะการทำพิธีกรรมคล้ายกัน ซึ่งอาจจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่ส่งผลให้พิธีกรรมดังกล่าวยังได้รับการปฏิบัติมาจนปัจจุบัน

และจากทั้งหมดนี้ สามารถสรุปร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนามหายานที่ปรากฏในพิธีกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่ได้ 3 ประการ

ประการแรก อิทธิพลที่มีต่อพิธีกรรมทางด้านแนวคิดและคติความเชื่อต่างๆ ที่ปรากฏ เช่น คติความเชื่อเรื่องพระอุปคุต คติความเชื่อเรื่องนพเคราะห์ และ จักรราศี คติความเชื่อเรื่องเสาอินทขิล และ แกนกลางจักรวาล ตลอดจนคติความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาล

ประการสอง อิทธิพลที่มีต่อพิธีกรรมทางด้านอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ ของพิธีกรรม เช่น ตุ้ง และเครื่องพลีกรรมต่างๆ เช่น อาหารและขนม ตลอดจนข้าวสาร ข้าวเปลือก และ การทำอุปกรณ์ต่างๆ

ประการสุดท้าย อิทธิพลที่มีต่อพิธีกรรมทางด้านวิธีปฏิบัติ และพิธีการต่างๆ เช่น การเช่นพลีในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่แสะ ย่าแสะ บทสวดมนต์ คาถา หรือมนตร์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรม โดยพระสงฆ์ เพื่อก่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนความเป็นมงคลต่างๆ

จากการศึกษาหลักฐานทั้งหมดดังกล่าวมานั้น อาจจะสันนิษฐานได้ว่า ในเขตภาคเหนือตอนบนของไทยนั้น ปรากฏร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนามหายานครั้งแรกราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 โดยอาจจะผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากพุทธศาสนามหายานนั้น สามารถที่จะยอมรับแนวความคิดและความเชื่ออื่นๆ เช่น ผี เป็นต้น เข้ามาเป็นวิธีการหนึ่งในการสั่งสอนหลักธรรม ซึ่งการปรับเปลี่ยนในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นมานานแล้วในหลายพื้นที่ โดยแสดงออกมาในลักษณะ พิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไป ส่วนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทยนั้น จากการศึกษาได้พบว่าอิทธิพลดังกล่าวยังคงปรากฏในวิถีชีวิต ในหลายแง่มุม โดยเฉพาะในพิธีกรรมต่างๆที่ถือปฏิบัติกัน โดยบางพิธีกรรมก็ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนแต่บางพิธีกรรมก็มีลักษณะและวิธีการต่างๆ คล้ายคลึงและสอดคล้องกับแนวคิดของพุทธศาสนามหายาน จึงอาจจะ

สันนิษฐานได้ว่า พิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้น่าจะมีอิทธิพลของพุทธศาสนาหายานปรากฏอยู่บ้าง และอาจจะส่งผลให้พิธีกรรมเหล่านั้น ได้รับการถือปฏิบัติมาจนปัจจุบัน เนื่องจากมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน โดยอิทธิพลเหล่านี้ยังคงปรากฏอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนจนปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาร่องรอยและอิทธิพลของคติมหายานในพิธีกรรมต่างๆ พบว่า ในบทสวดและวรรณกรรมทางพุทธศาสนาต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนนั้น พบแนวคิดของมหายาน ปรากฏอยู่มาก จึงควรทำการศึกษาหลักฐานทางด้านวรรณกรรม และเอกสารต่างๆ ดังกล่าว เพื่อแสดงถึงอิทธิพลและร่องรอยของพุทธศาสนาหายาน ที่มีต่อวรรณกรรมทางด้านแนวคิดและวิถีปฏิบัติต่างๆ เพื่อความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ตลอดจนการศึกษาทางด้านล้านนาคติศึกษาต่อไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระ.ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่.เชียงใหม่:สถาบันราชภัฏเชียงใหม่,2538.
- จิตตะ ฐานธม โม,พระเจ้าอวาสวดีของกลาง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน.สัมภาษณ์,5 ธันวาคม 2545.
- เจ้าอวาสวดีเจดีย์หลวง อ.เมือง จ. เชียงใหม่.สัมภาษณ์,7 มกราคม 2546.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์,ผู้แปล.สังฆกรรมปณทริกสูตร.กรุงเทพฯ:ศูนย์ไทย-ธิเบต,2543.
- ชุตินา สุภาพ. “การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบตุงกระด้างที่พบในจังหวัดลำปาง.”วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,2530.
- ฉัญฉวี ทสรฐ. ละว้า: พิธีกรรมและประเพณี.กรุงเทพฯ:สำนักงานวิจัย สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล,2540.
- ตำนานพระธาตุเจ้าดอยตุง.กรุงเทพฯ:ชุมชนลาวโหละกิจ,2534.
- ธนนท์ เศรษฐพันธ์. “การใช้เรื่องเล่าตีปูเสฉ่ายและศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจู้.”วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2536.
- เชียรชาย อักษรดิษฐ์และคณะ. ล้านนา : จักรवाल ตัวตน อำนาจ .เอกสารวิชาการชุด “โครงการอาณานิเวศศึกษา 5 ภูมิภาค” ลำดับที่ 14 .กรุงเทพฯ:ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร,2545.
- นฤจร อธิธิจักรจรัส."ความเชื่อในผีสาวเวทมนต์ของชาวนาไทยภาคเหนือ." เอกสารประกอบการประชุมใหญ่สมัยที่ 13 องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก จังหวัดเชียงใหม่ 24-29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523.(เอกสารอัดสำเนา)
- บำเพ็ญ ระวิน,ปริวรรต.มูลศาสนา ล้านนา ล้านนา.เชียงใหม่:สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2538.
- _____,ปริวรรต.ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา.เชียงใหม่:ศูนย์ส่งเสริมตำราและเอกสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2532.
- _____,บรรณาธิการ.ตำนานวัดป่าแดง.เชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2538.
- บุญย์ นิลเกษ.พระพุทธศาสนามหายานเข้าสู่ประเทศไทย.เชียงใหม่:ม.ป.ท.ล,2533.(เอกสารงานวิจัยโครงการวิจัยโดยงบประมาณแผ่นดิน สภาวิจัยแห่งชาติ)

บุญ นิลเกษ. พุทธศาสนamahayan. เชียงใหม่: โครงการตำราปรัชญาและศาสนา ภาควิชามนุษย

สัมพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2526.

ผาสุข อินทรารุช. พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย, 2543.

_____ . การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานทางโบราณคดีในเขตจังหวัดลำพูน
ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2536. (เอกสารอัดสำเนา)

_____ . “อารยธรรมโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน.” สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย.
กรุงเทพฯ: เรือนแก้ว, 2542. (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส สมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดศูนย์มานุษย
วิทยาสิรินธร วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2542)

_____ . ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี. กรุงเทพฯ: อักษร
สมัย, 2542.

พระคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตร. สารัตถธรรมมหายาน. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2513.

พรพรหม ชลรัตน์. “อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช.”

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

พรรณเพ็ญ เครือไทย, บรรณาธิการ. วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.

พิธีกรรมล้านนาไทย. เชียงใหม่: ม.ป.ท., 2529. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครู
โสภาสคณาภิบาล อดีตเจ้าอาวาสวัดหมื่นสาร จังหวัดเชียงใหม่ 16 มีนาคม 2529)

มณี พยอมพงค์. วัฒนธรรมล้านนาไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2529.

_____ . ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์, 2537.

มณี พยอมพงค์และ ศิริรัตน์ อาสนะ. เครื่องสักการะในล้านนาไทย. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์, 2539
มานิต วัลลิโกดม.ตำนานสิ่งหวดิกุมาร. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
สำนักนายกรัฐมนตรี, 2516.

เรณู อรรถฐาเมศร์. “โลกทัศน์ต่อชีวิตนี้สู่กพหน้าของชาวล้านนา.” โลกทัศน์ชาวล้านนา. เอกสารรวม
บทความจากการประชุมสัมมนาทางวิชาการ ล้านนาคดีศึกษา ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด
เชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ สหวิทยาลัยล้านนา 11-14 กันยายน 2534. (เอกสารอัด
สำเนา)

- ลิขิต ลิขิตานนท์."ยุคทองแห่งวรรณกรรมพุทธศาสนาของล้านนาไทย." เอกสารประกอบการประชุมใหญ่สมัยที่ 13 องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก จังหวัดเชียงใหม่ 24-29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523.(เอกสารอัคราณา)
- วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา,ผู้แปล.ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. กรุงเทพฯ : มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522.
- วิทยาลัยครูเชียงใหม่.ล้านนาคดีศึกษา:ศิลปกรรม.เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่,2535.
- วิทยาลัยครูเชียงใหม่.ตำราโหราศาสตร์ พรหมชาติไทยชวน และปกิณกรรม.ปริวรรต โดยนักศึกษาวิชาเอกภาษาไทย โครงการพัฒนาการอ่านการเขียนอักษรล้านนา ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูเชียงใหม่,2531.(เอกสารอัคราณา)
- ศรีเลา เกษพรหม,ปริวรรต. ความเป็นมาของวิธีพวง วัน ทิศ และราศี ตามความเชื่อของคนไทยล้านนา.เชียงใหม่:สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2527.(พิมพ์ดีด)
- ศิลปากร,กรม.ชินกาลมาลีปกรณ์.กรุงเทพฯ:ม.ป.ท.,2509.
- สงวน โชติสุขรัตน์.ประเพณีไทยภาคเหนือ.เชียงใหม่:สงวนการพิมพ์,2511.
- สถาบันวิจัยสังคม.อานิสงส์ถานทุ่ง ภาคปริวรรต ลำดับที่ 29/2528.โครงการศึกษาวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2528.
- สมยศ ตู๊ยเจียว,ปริวรรต.ความเชื่อถือต่างๆ.เชียงใหม่:สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2527.(พิมพ์ดีด)
- สมหมาย เปรมจิตต์,ปริวรรต.วิธีแห่งท้าวสามประยาและติโลกราช ภาคปริวรรต ลำดับที่ 5.เชียงใหม่:ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2518.(พิมพ์ดีด)
- สมพงศ์ วิฑูศักดิ์พันธ์.ประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมไทใหญ่.รายงานการวิจัย.โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มกราคม 2542.(เอกสารอัคราณา)
- สมโชติ อ่องสกุล. "ผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต : อดีตและอนาคต." ครูเชียงใหม่.ฉบับเจ็ดร้อยปีเมืองเชียงใหม่.ม.ป.ท.,2539.
- สังฆธรรมโฆษเถระ. พระโลกบัญญัติ.กรุงเทพฯ :ไทยอักษร,2528.
- สิงฆะ วรรณสัย,ปริวรรต.พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก.เชียงใหม่:ม.ป.ท.,2518.
- สิงห์คำ รักป่า ,พระมหา. "การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา." วิทยานิพนธ์ปริญญา

- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- สุทิศ กันทะมา. “การคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านไทใหญ่.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. “ระบบความเชื่อกับการพัฒนาการทางกายภาพของเมืองเชียงใหม่.” กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: ม.ป.ป. (อนุสรณ์เนื่องในพิธีเปิดและฉลองประตูท่าแพ 13 เมษายน 2529)
- แสง จันทร์งาม. “ศาสนาในล้านนาไทย.” เอกสารประกอบการประชุมใหญ่สมัยที่ 13 องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก จังหวัดเชียงใหม่ 24-29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523. (เอกสารอัดสำเนา)
- แสง มนวิฑูร. “ความเป็นมาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในล้านนาไทย.” รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1: ล้านนาไทย) คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2510. (เอกสารอัดสำเนา)
- เสฐียรโกเศศ นาคประทีป. ลัทธิของเพื่อน. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2540.
- เสฐียร โปธินันทะ. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 2. สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515.
- เสนอ นิลเดช . ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2539.
- สหวิทยาลัยล้านนา. ประเพณีท้องถิ่นภาคเหนือ. สำนักงานคณะกรรมการ สหวิทยาลัยล้านนา, 2538.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. วัฒนธรรมล้านนาไทย. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2524.
- อภิชัย โภธิประสิทธิ์ศาสตร์. พระพุทธศาสนamahayan. พระนคร: สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527.
- อภิชาติ ยอดสุวรรณ. “บทบาทของพระอุปัชฌาย์ในเรื่องมหาอุปัชฌาย์ล้านนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. “พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา.” สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: เรือนแก้ว, 2542. (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพพระรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จทรงเปิด ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันอังคาร ที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2542)
- อุดม รุ่งเรืองศรี. เทวดาพระเวท. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2523. (พิมพ์ดีด)

- อุดม รุ่งเรืองศรี. เทวคาพุทธ. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2523. (พิมพ์ดีด)
- อุบลรัตน์ พันธุมินทร์. การศึกษาวัฒนธรรมคนล้านนาในพม่า. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2538. (รายงานการวิจัย ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย)
- เอเดรียน สนอดกราส. สัญลักษณ์แห่งพระสอุป. กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิสาหการ, 2541.
- เอ. บี. กริสโวลด์. “สถาปัตยกรรมและปฏิมากรรมล้านนาไทสมัยโบราณ.” เอกสารประกอบการ ประชุมใหญ่สมัยที่ 13 องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก จังหวัดเชียงใหม่ 24-29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523. (เอกสารอัดสำเนา)
- Peltier ,Anatole-Roger ,ปริวรรต. ตำนานเค้าผีล้านนา: ปฐมมูลมูลี (Pathamamulamuli) กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป, 2534.
- Mong, Sai Kham. "Belief and Ritual of the Shans in Burma." ความเชื่อและพิธีกรรม: ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท. เอกสารรวมบทความ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2537. (เอกสารอัดสำเนา)
- ภาษาต่างประเทศ**
- Byrant, Barry . The Wheel of Time Sand Mandala : Visual Scripture of Tibetan Buddhism. New York.n.p.,1995.
- Cerre , P.H.Thomas,F..Pagan L'Univers Bouddhique Chronique du Palais de Cristal. Paris. n.p.,1995.
- Chandra,Moti. Trade and trade routes in ancient India .New Delhi : Abhinav, 1977.
- Chihara, Daigoro. Hindu-Buddhist Architecture in Southesat Asia.New York.n.p. ,1996.
- Coomaraswamy, Ananda K.. History of India and Indonesian Art. New Delhi.n.p.,1972.
- Cowell ,Edward B. & Neil ,Robert A..The Divyavadana : Amsterdam : Oriental Press, 1970.
- Dauids ,T. W. Rhys.Buddhism India.Delhi : Indological Book House,1973.
- Duroiselle, Charles."The Aris of Burma and Tantric Buddhism." An Annual Report of the Archaeological Survey of India.Delhi,1915.
- Getty ,Alice. The Gods of Northern Buddhism. Tokyo,1962.
- Harvey, G. E. . History of Burma:From the earliest times to 10 March 1824 the beginning of the English Conquest.London,1967.
- Htin Aung ,Maung. Folk Elements in Burmese Buddhism.Rangoon,1959.

- Htin Aung ,Maung .Burmese History before 1287:A defence of the Chronicles.Oxford,1970.
- Indrawooth, Phasook . “Amulets for Merchants”,Early Metallurgy , Trade and Urban Centres in Thailand and Southeast Asia . 13 Archaeological Essays.Bangkok: White Lotus,1992.
- Luce, Gordon H.. Old Burma - Early Pagan. New York: Augustin Publisher,1969.
- Nariman ,G. K. . Literary History of Sanskrit Buddhism. Delhi,1973.
- Ray, Nihar-Ranjan.Sankrit Buddhism in Burma.Amsterdam,1936.
- Schumann ,H. Wolfgang . Buddhism An outline of its Teachings and Schools.Wheaton,1974.
- Shakya, Min Bahadur . A history of Buddhism in Nepal.Kathmandu:Young Buddhist Publication ,1986.
- Stargardt,Janice. The Ancient Pyu of Burma. Singapore,1990.
- Takakusu,J.. A Record of the Buddhist Religion as practised in India and the Malay Archipelago
By I-Tsing.London,1966.
- Temple, R. C.. The Thirty-seven Nats:A Phase of Spirit-Worship prevailing in Burma.London,1906.
- The National Musuem Cultural Institute. Mayazedi Inscription in four Langages.Rangoon,1993.
- Thomas,E.J.The History of Buddhist Thought. Routledge and Kegan Ltd.n.p.,1971.
- Tin, Pe Maung and Luce ,G. H.. (tr.). The glass palace chronicle of the Kings of Burma. London :
Oxford University Press, 1923.
- Tucci ,Giuseppe . The Religions of Tibet . Berkeley : University of California Press,1980.
- Wales,H. G. Quaritch.Dvaravati:The Earliest Kingdom of Siam.London,1969.
- _____ . Prehistory and Religion in South -East Asia.London,1957.
- Wheatley, Paul. The Golden Khersonese:Studies in the Malay Peninsula Before 1500 A. D. .
Kuala lumpur,1961.
- Williams ,Monier. Indian wisdom or examples of the religious, philosophical and ethical doctrines of the Hindus .Delhi : Indian Reprint, 1974.
- Winternitz, Maurice .A history of Indian literature . New Delhi : Oriental Books Reprint Corp.,
1972.

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาคผนวก ก

คาถาที่ใช้ในพิธีกรรมขึ้นท้าวทั้ง 4

1. คาถาชุมนุมเทวดา

"สักเก กามะ จะรูปุ ภิริสิขะ ระตะเถ จันตะลิกเข วิมานะ ทีเป รัฎฐะ จะคามะ ตะระนะนะ คะหะเน เคะหะ วัตทุมมิ เขตเต ภูมมา จะขันตุ เทวา ะละตะละวิสะเม ชักกะ คันธัพพะนาคา ติฏฐันดา สันติเก ชังมุณี ะระระ ะจะนะงั สาระโวเม สุลันตุ ชัมมัสสะวะนะกาโล อะชัมภะทันดา ชัมมัสสะวะนะกาโล อะชัมภะทันดา"

2. คำบูชาพระแม่ธรณี

"สาธุ สาธุ โอกำสะ ข้าแต่แม่ธรณีเป็นเจ้า ต้นเป็นปิ่นเหง้าแก่พระส้วดสะดา ป้างเมื่อพระส้วดสะดา ขึ้นนั่งเด่นแก้ว ป้างเมื่อพญามารค้นผ่านแล้ว เมื่อจักฮบเอาเด่นแก้วแห่งพระสัพปัญญ ในโจงจุมปูด้านด้าว ต้นด้านด้าวริปนมาร ก็หลอแต่สะหรีเจียงการงามแง แม่เป็นเจ้าจ้อจันนางธรณี เจ้า จึงลำเปิงหันป้ารมีแห่งพระพุทเจ้า แม่จึงคลี่หมวกเกล้าแก้ว ด้วยแบ่งจุน้ำมวยผมลงไหลหลั่ง กัดกั้งเนื่ององ ถมถองถอดทวม ละลุ่มลุ่มลงลำพณามารต้นใจคำ ก็อยู่บ่ได้ก็ป้ายเปปึง ด้วยเต้จะกำลังแม่ธรณีเป็นเจ้า"

3. คำบูชาและบทสวดท้าวทั้ง 4

"เอหิสะ โข เทวารายะ สะหะคันนะ ปะริวารายะ อะคะจันตุ อิมัง ปะริกรรมมัง ปะติคัณหันตุ อัมเห อะนุระขันตุ สัมปะทา นิสัม ขันตุโน"(กล่าว 3 จบ)

"ระตะละโถ จะ มหาราจา คะนะปะริวารายะ อาคะจันตุ ฐีปะพะ ดิสายะ ติละตุ อิมัง ปะริกรรมมัง ปะติคัณหาตุ อัมเห อานุระขันตุ สัพพะตา สัพพะกรรม มานิสินจันตุโน"

"มังกะละ กำละ อันพิลาบเต้จะผาบจัยโย ปะวะระนา เอ็นกล่าว หื้ออยู่ข้าวทุกปาย เทปคาเจ้า ตั้งหลาย ทุกหมู่ อันอยู่เฝ้าเวียงจัย จุงมีใจไมทหรี จันจมนานแต่เทอะ"

"วิโรหะโก้ จะ มหาราจา สะหะคันนะ ปะริวารายะ อาคะจันตุ ตักขิมะ ดิสายะ ติรันตุ อิมัง ปะริกรรมมัง ปะติคัณหาตุ อัมเห อานุระขันตุ สัพพะตา สัพพะกัมมานิ สินจันตุโน"

"มังกะละ กาละอันประเสริฐ หื้อท้าวเกิดเป็นดี ดังว่าจะไมทหรี ไพรฟ้าสู่น้ำอวยยินดีบี ติปอสะหลาย ปรากฎปราบปะละวี ขอหื้อมีปอนเตอะ"

"วิรุปักโข จะ มหาราจา สะหะคันนะ ปะริวารายะ อาคะจันตุ ปะฉิมมะ ดิสายะ ติละตุ อิมัง ปะริกรรมมัง ปะติคัณหาตุ อัมเห อานุระขันตุ สัพพะตา สัพพะกัมมา มะนิชจันตุโน"

"ทิพญาทอน มาตุราช เต้จะภาพจัยโย อะริจันมาตุราช ขณะเต้จะผาบ ปะละวี หื้อมีฤทธิ์ยัง หล้าก่อดั่งทราย ยังอยู่สาครใหญ่กว้าง หื้อได้ลากจ้างม้าหลาย หื้อมียศเรียงรายสะหลาย หื้อได้ปราบ จมปู แต่ดีหลีเตอะ"

"กุ่มเวโร จะ มหาราจา สะหะ ขณะ ปรีวารายะ อาคะจันตุ อุดตะระระ ดิสายะ ดิระตุ อิมัง
ปริกรรมมัง ปะติคัณหาตุ อัมเห อะนุระจันตุ สัพพะเต สัพพะกรรม มะนิสินจันตุโน"

"คัณระปะ กุ่มกัณทะ หลายหมุ่ อันอยู่เก้าเวียงจัย หื้อมีใจไมทะหริคค่อ อัยยอ์ท้อต่อราชา
ปะติคาหาจ ดู้วแสนโกย ดู้วมาลอมแสนโกย มากันแต่คิหลิเตอะ"(ประเพณีท้องถิ่นภาคเหนือ
2538)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาคผนวก ข

คำอาราธนาเทวดาและอารักษ์เมือง

ในพิธีสืบชาติาเมืองเชียงใหม่

โถมโต เทวา เทวะคณา คุณะราชำแห่งเทพดาเจ้าทั้งหลายมวลหมู่ อัญฐวิสตติฐัณฐาน ขอ
 จูงใจพระโศดาวิมานปราสาท โอภาเส กัอาราธน์เสียงสโมธาน บัดนี้ ชุมนุมการและมารอด ทุกแจ้ง
 จอดสักการถวาย นับกฏหมายว่าได้ 28 ที่ หื้อรู้แจ้งถึฟังสาร โบราณงาน ผู้เข้าทั้งหลายชู้ผู้น้อยน้อย คู่
 หญิงชายหมายมี (ออกนามเจ้าภาพทุกท่าน) มาเล็งหันย้งวรพุทธศาสนาและสัณฐานบ้านเมือง กล้ว
 แต่อันบ่วุฒิจำเริญ เป็นคั้นว่า อุปีทวะต่างๆ คือ อุบาทว์ 8 จำพวกและอุบาทว์ร้อนชาวแปดจำพวก
 อุบาทว์อันเกิดแต่่นพะคะก็คี่ อันเกิดแต่่นักขัตตะฤกษ์ก็คี่ ข้าศึกศัทรุ ขำร้าย คนร้าย โจรร้าย ผีวิศาจ
 ร้าย เนื่อร้าย โจรน้ำ โจรไฟ พุทธิกขภัย โลกันตระภัย และร่าเกณท์ สรรพทุกอัน บัดนี้ จึงมีฉันทาน
 ฉันทะบ่ละเสียงย้งฮิต ปรีดมังเทเสียงแห่งประเพณิ อันมีมาแต่ภายหลังทุกอัน ย้งทุกแห่งก็ได้พร้อม
 กันอนุชับตาม ตกแต่งย้งเครื่องขริยาปูชามี (มีอันใดก็ว่าอันนั้น) บ่หื้อเสยะหลอ คือว่าเทวดาคนมีชื่อ
 (ออกชื่อเทวดา) อันอยู่รักษา (ออกชื่อที่อยู่) บ้านเมืองที่นี้ จุงเสด็จลีลาจากพิมาน มารับเอาย้งเครื่อง
 ขริยาปูชาฝูงนี้ คือว่าเข้าน้ำโภชนะอาหาร เข้าด้ม เข้าหนม แกงส้ม แกงหวาน ลูกส้มของหวาน
 หมาย พลุ พรวัว คาล กล้วย อ้อย ช่อน้อย เทียนไฟ เข้าดอก ดอกไม้ทั้งหลายมงลฝูงนี้ เช็งแก่ผู้เข้าทั้ง
 หลายแท้คี่หลี ความปฏิกาทะและมีคือว่าเจ้าทั้งหลายรับแล้ว ขอจุงหื้อสังพิทักษ์รักษา ย้งรัฐะ
 ประชานะราษฎร์ วระพุทธศาสนาและผู้เข้าทั้งหลายชู้ผู้น้อยชายหญิง ทั้งซ้างมังจ้วความเป็ดไก่อ้มู
 หมา ขอจุงหื้อพันจากอุปีทวะพระกอนทะราย กังวลหลายโจระภัยอย่าอยู่ถ้ำ ทั้งภัยยะกล้าและอมะ
 นุสสะภัย หื้อหลีกเว้นหนีไกลเจียนจาก พยธิมากนานาก็อย่าหื้อมาผ่ามาสูญ สักการะปูชาทิคุณมี
 ประเสริฐก็ขอหื้อเจ้าทั้งหลายเต้อมแถมศรี เตะอะอิทธิฤทธิ์พละกำลังห้ามเจิดเกิดเสียงย้งหมู่ปัจฉฐิกะ
 พาหิระอันเป็นภายนอกสันตระ ทั้งประการทาดท้าว (ออกเสียง ค.) ในเวียงนอกเวียง นิคคมะปัจฉัน
 ตะ จาคุททิสะ อัญฐะทิสะ นานาประเทศ จุงหื้อชับขำพันเขตเลียงถูระฐานด้วยสาธารณะงาน ผู้เข้า
 ทั้งหลาย ก็ถวายสักการะปูชาครบเครื่อง ทุกย้งนี้่นานา สุขา สุขัง จำเริญย้งระงอก วิรุพหือออกชม
 บาน ขอหื้อผู้เข้าทั้งหลายได้อยู่กินอยู่ชานด้วยลำดับชับด้วยปี และเดือนวัน ทุกขณะหัน โขคลาก หื้อ
 มีเคชะปราบ (ออกเสียง ค.) ชมพู สัมบัติ ชุมลมัง หื้อมีโกฏฐิ ลันคี่หลังหลายเหลือ คือแก้วแหวน
 เงินคำ เครื่องซ้างม้า ขอจุงหื้อแถมโขคลากกล้าเมืองมูล จ้วควายสุนคักคัง ทุกที่หลังไหลมา มหิทธิกา
 ก็ย้งนเพื่อบุญคุณแห่งเจ้าทั้งหลาย แท้คี่หลีฯ แล้วว่า (ออกชื่อเทวดา) อธิคคา ทิฆายุกา สุกิจา โหตุ
 สัพพะทา วัสสะ วะลาหะกา อิจฉา สมัชคตุ ปรีโยसानะ สมดา “ว่า 3 จบ ทุกแห่ง” ท่านผู้โคปูชาที่ใด
 ก็หื้อว่าเทวดาคนอยู่รักษาที่นั้น เครื่องปูชามีอย่างใด ก็หื้อว่าตามนั้นเทอ (ออกเสียง ค.) จาค้วพลี
 กรรมปูชาท้งมวลก็แล้วแลฯ

ภาคผนวก ก
อุณ्हิสสวิชัยสูตร

อตถิอุณ्हิสสะวิชะโย	ธัมโม โลกเอนุคคโร
สัพพะสัตตะหิตตถายะ	ตั้ง ควัง คัณหาหิ เทวะเต
ปรีวัชเช ราชะทัณเต	อะมะนุสเสหิ ปาวะเก
พะยัคเข นาคเ วิเส ภูเต	อะกาละ มาระณนะวา
สัพพัสมา มระระณา มุตโต	ฐะเปตวา กาละมาริตัง
ตัสเสวะ อายุภาวณะ	โหตุเทโว สุชี สะทา
สุทระสีลัง สะมาทายะ	ธัมมัง สุจะริตัง จะเร
ตัสเสวะ อานุภาวณะ	โหตุ เทโว สุชี สะทา
ลิกขิตัง จินตินัง ปุชัง	ธาระณัง วาจะนัง คะรุง
ปะเสสัง เทสะนัง สุควา	ตัสสะ อายุวาจะนัง ปะวัณณะตีติฯ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธ์

ตาราง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตารางที่ 1 แสดงตำแหน่งของดาวนพเคราะห์ของพม่า

ราหู ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	ศุกร์ ทิศเหนือ	อาทิตย์ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
พฤหัสบดี ทิศตะวันตก	เกตุ ทิศกึ่งกลาง	จันทร์ ทิศตะวันออก
เสาร์ ทิศตะวันตกเฉียงใต้	พุธ ทิศใต้	อังคาร ทิศตะวันออกเฉียงใต้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตารางที่ 2 แสดงตำแหน่งของพระอัครสาวกและพระพุทธเจ้าในพิธีกรรมสังนพเคราะห์พม่า

พระควัมปติ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	พระโมคคัลลานะ ทิศเหนือ	พระราหุล ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
พระอานนท์ ทิศตะวันตก	พระพุทธเจ้า ทิศกึ่งกลาง	พระโกธัญญะ ทิศตะวันออก
พระอุปาถิ ทิศตะวันตกเฉียงใต้	พระสารีบุตร ทิศใต้	พระเรวัตตะ ทิศตะวันออกเฉียงใต้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตารางที่ 3 แสดงการทำสะดวกในพิธีกรรมสงฆ์พระเคราะห์ล้านนา

← ทิศเหนือ

พระอาทิตย์ กำลัง 6 รูป ครุฑ 1 รูปวัว 1 ซ่อสีแดง อ่อน อาหารต่างๆ	พระจันทร์ กำลัง 15 รูปเสื่อ 1 รูปรุ่ง 1 ซ่อสีเหลือง อาหารต่างๆ	พระอังคาร กำลัง 8 รูป สิงห์ 1 รูปแมว 1 ซ่อสี แดงเข้ม อาหารต่างๆ
พระศุกร์ กำลัง 21 รูปแพะ 1 รูปช้าง 1 ซ่อสีฟ้า อาหาร ต่างๆ	พระเกตุ กำลัง 9 รูปไก่เหลือง 1 รูปเจดีย์ 1 ซ่อสีขาว อาหาร ต่างๆ	พระพุธ กำลัง 17 รูปสุนัข 1 รูปราชสีห์ 1 ซ่อสีเขียว อาหารต่างๆ
พระราหู กำลัง 12 รูปช้าง 1 รูปหนู 1 ซ่อสีหม่น อาหาร ต่างๆ	พระพฤหัสบดี กำลัง 19 รูป หนู 1 รูปเสื่อ 1 ซ่อสีขาวลาย อาหารต่างๆ	พระเสาร์ กำลัง 10 รูปนาค 1 รูปเสื่อ 1 ซ่อสีดำ อาหาร ต่างๆ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล นายวรรณนะ มุลจำ
ที่อยู่ 23/1 หมู่ที่ 12 ต.คอนทอง อ.เมือง จ.พิษณุโลก

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2536 สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย สาขาภาษาฝรั่งเศส
โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม
พ.ศ. 2540 สำเร็จการศึกษา ศิลปศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย วิชาโทโบราณคดี
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พ.ศ. 2541 ศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
ประวัติการทำงาน

มกราคม 2545 ผู้ช่วยวิจัย สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่